

CENTRUM SPOLOČENSKÝCH
A PSYCHOLOGICKÝCH VIED SAV
PROGNOSTICKÝ ÚSTAV
SPOLOČENSKOVEDNÝ ÚSTAV
ÚSTAV EXPERIMENTÁLNEJ PSYCHOLÓGIE

ІНСТИТУТ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА

KONCEPCIA

empirického sociologického
výskumu slovensko-ukrajinskej
cezhraničnej spolupráce

KONCEPCIA

EMPIRICKÉHO SOCIOLOGICKÉHO VÝSKUMU
SLOVENSKO-UKRAJINSKEJ CEZHRANIČNEJ
SPOLUPRÁČE

Uzhgorod, 2017

V informačno-analytickom elaboráte, sú analyzované metodologické princípy a výsledky empirického sociologického výskumu slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce. Výskum sa uskutočnil v rámci riešenia projektu *„Poskytovanie informácií a implementácia inováčných prístupov v cezhraničnej spolupráci medzi Slovenskom a Ukrajinou“*, ktorý bol podporovaný z Nórskeho finančného mechanizmu a štátneho rozpočtu Slovenskej republiky.

OBSAH

Úvod	4
1. Súčasnú geopolitické zmeny a ich sociologická reflexia.....	6
1.1. Sociálna reinkarnácia problematiky hraníc.	6
1.2. Historický vývoj fenoménu hraníc.	9
1.3. Paradigmy vývoja cezhraničných javov.	29
1.4. Problematika systémovej sociologickej reflexie cezhraničných procesov	45
2. Systém sociologického servisu v slovensko ukrajinskej cezhraničnej spolupráci a jeho komponenty.	54
2.1. Informačná zložka.....	54
2.1.1. Teoretická stránka sociologického servisu CHS.	54
2.1.2. Empirické sociologické poradenstvo v CHS.	56
2.1.3. Informačný servis.	61
2.2. Inštitucionálne a organizačné zabezpečenie.	61
2.3. Personálne zabezpečenie sociologickej služby v CHS.	62
3. Monitorovací empirický sociologický výskum slovensko – ukrajinskej cezhraničnej spolupráce a jeho výsledky.	63
3.1. Výsledky monitorovacieho empirického sociologického výskumu v Zakarpatskej oblasti (Ukrajina).	63
3.2. Výsledky monitorovacieho empirického sociologického výskumu v Košickom a Prešovskom kraji (Slovensko)..	92
3.3. Analýza základných výsledkov monitorovacieho empirického sociologického výskumu v prihraničných oblastiach Slovenska a Ukrajiny	116
Záver	124
Zoznam použitých prameňov	125

ÚVOD

V skutočnosti, svet sa nikdy neprestane prekvapovať svojimi paradoxmi. Dôkazom toho môže slúžiť aj situácia na začiatku tretieho tisícročia s «priestorovým oddelením štátov a národov», inými slovami, hranicami. Na jednej strane sa tlačili neúprosnými globalizáciou a dynamikou, tieto deliace čiary často zmiznú alebo sa stanú podmienkou, z druhej, stimulované hrozbou terorizmu, kriminality a nelegálnej migrácie, zahrňajú sa reinkarnáciou v rôznych formách (od zavedenia pokročilých biometrických technológií kontroly do používania archaických inžinierskych stavieb o ako neslávne známe «Berlínskeho múru»).

Neunikla táto účasť a Európu. V citadele modernej civilizácie v masívnom rozšírení Európskej únie prakticky zmizli vnútorné hranice medzi členskými štátmi. Namiesto toho silne zvyšuje sa kontrola nad novými hranicami, najprv na východe.

Výsledkom je, že medzi Východom a Západom Európy majú mnoho nových problémov humanitárnej, hospodárskej a politickej povahy. Tymi problémami aktívne zaujímajú sa úradníci, ktorí vykonávajú rôzne fóra a rozhodujú rôzne riešenia. Samozrejme, to je potrebné, a to dáva nejaké výsledky.

Ale prekvapenie je to, ako malo pozornosti je venované pri tej podpore «spätnej väzby» s hlavnými subjektmi cezhraničných procesov - obyvateľami prihraničných regiónov v strednej Európe vrátane Slovenska a Ukrajiny, tými, ktorých geopolitické zmeny ovplyvnili prvé a najviac - prieskumom ich myšlienok, pocitov, hodnotenia.

Usilie analyzovať tento vzťah obsahuje informačno analytické spracovanie ponúkané našim čitateľom. Nie prehodnotujúc svoju hodnotu (pretože realizácia medzinárodného pilotného projektu ako v metodickom, tak aj v organizačnom aspekte nie je ľahká), môžeme s istotou povedať, že to dáva solídne informácie premýšľať o spoločných problémoch hraníc a cezhraničnej spolupráce medzi Ukrajinou a Slovenskom v novej východnej hranice Európskej únie. A čo je najdôležitejšie - tvorí základ pre strednodobé a dlhodobé monitorovanie vývoja cezhraničných procesov, bez ktorých by prevádzka otvorených a bezpečných hraníc je nemožná.

Na druhej strane, kontrola je k dispozícii len pri budovaní systému sociologickej služby slovensko ukrajinskej cezhraničnej spolupráce.

Systém sociologického servisu v slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce
- kombinácia vedeckých, organizačných a praktických opatrení na zabezpečenie výkonu

funkcií získavania (ťažby) uvádzania alebo zhromažďovania, uchovávaní, vyhľadávania, spracovania, prenosu a praktického využitia sociologickej informácie o genealógiu skutočného pokroku a plánovaného vývoja modernej cezhraničnej spolupráce.

Budovanie systému sociologickeho servisu v slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce vykonáva sa prostredníctvom spoločných snáh aktérov CHS zo Slovenska a Ukrajiny. Svoj príspevok k tejto dôležitej veci prinášajú tiež partneri projektu „Poskytovanie informácií a implementácia inovačných prístupov v cezhraničnej spolupráci medzi Slovenskom a Ukrajinou“, financovaných grantom z Nórskeho kráľovstva s pomocou Nórskeho finančného mechanizmu a spolufinancovaných zo štátneho rozpočtu Slovenskej Republiky - Centrum pre sociálne a psychologické vedy Slovenskej Akadémie Vied (Bratislava, Slovensko) a Inštitútu pre cezhraničnú spoluprácu (Užhorod, Ukrajina).

Cieľ praktického vývoja – identifikovať a analyzovať hlavné prvky, ktoré tvoria systém sociologickeho servisu v slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráci, odhaliť jeho význam pre zlepšenie efektívnosti riadenia súčasnými cezhraničnými postupami a prezentovať verejnosti hlavné výsledky empirického sociologickeho výskumu CHS.

Autori spracovania:

Marián Hajdoš – profesionálny ručiteľ projektu, Ph.D., starší výskumný pracovník Centru pre sociálne a psychologické vedy SAV (Slovensko).

Serhij Ustič – profesionálny ručiteľ projektu, riaditeľ Inštitútu pre cezhraničnú spoluprácu, doktor sociálnych vied, profesor UŽNU, Veľvyslanec (Ukrajina).

Rune Jertyn Rafaelsen – expert projektu, Starosta obce Sor-Varanger (Nórsko).

Olexandr Bilák – expert projektu, zástupca starostu mesta Užhorod (Ukrajina).

Volodymyr Prichodko – expert projektu, doktor ekonomických vied, profesor, vedúci katedry medzinárodných ekonomických vzťahov Užhorodskej Národnej Univerzity (Ukrajina).

Svetlana Piasecká-Ustičová – expert projektu, kandidát ekonomických vied, docent katedry ekonomickej teórie (Ukrajina).

Olesia Benčaková – manažer projektu, učiteľ Užhorodskej Národnej Univerzity (Ukrajina).

Dmytro Mirošnykov – expert projektu (Ukrajina).

Jevhen Jaščenko - expert projektu (Ukrajina).

1. SÚČASNÉ GEOPOLITICKÉ ZMENY A ICH SOCIOLOGICKÝ OBRAZ

1.1. Sociálna reinkarnácia problematiky hraníc

V rozvoji spoločnosti sa často uskutočňujú procesy, ktoré by sa mohli na prvý pohľad javiť, že sú spojené z neočakávanou aktualizáciou určitých javov. Tieto javy vo svojej historickej podstate získavajú „druhý dych“ alebo zaznamenávajú svoju sociálnu reinkarnáciu. Niečo podobné sa deje v posledných desaťročiach aj so sociálnym fenoménom hraníc. Je zjavné, že problematika hraníc sa v rámci sociálnych vzťahov opäť stala primárnou, čoho dôkazom je aj spoločenský rozvoj.

Je známe, že život a činnosť jedinca ako sociálnej bytosti v časovom a priestorovom rozmere je regulovaný. Táto regulácia je prírodná, ale aj sociálna.

Fenomén hranice – je jedným z najvýznamnejších *sociálnych regulátorov priestorovej aktivity človeka*. Zavedenie inštitútu hranice, t. j. *skutočných alebo imaginárnych línií na zemskom povrchu, ktoré vymedzujú pomedzie suchozemského alebo vodného teritória štátu (štátneho územia), bolo radikálnym prienikom človeka do prírodnej organizácie sveta, primárne do jeho priestorovej organizácie*. Hranice, tým že ustanovili umelé medzištátne delenia, „roztrhli“ priestor politicky. Zároveň platí, že *tento prienik je veľmi rozsiahly*. Veď rozmery hraníc niektorých súčasných štátnych zoskupení majú obrovskú dĺžku, napr. Rusko – 61 000 km, Čína – 36 000 km, USA – 12 000 km.

Okrem toho je fenomén hraníc jedným z najparadoxnejších a najkontroverznejších javov spoločenského bytia, pretože v ňom veľmi jasne vystupuje filozofická jednota konečnosti a nekonečnosti (diskrétnosti a continuity) existencie.

Pre hranice, podobne ako pre akýmkoľvek iné sociálne javy, je *charakteristická stála prítomnosť ich vlastnej genealógie*. Konfigurácia hraníc, ktorá je zobrazená v súčasnej politickej mape sveta, *sa realizovala v priebehu niekoľkých historických etáp*. V období otrokárstva (do V. st. nl.) vznikli prvé veľké štáty: Grécko, Rím, Kartágo, Egypt, Babylon, Perzia, Čína, India. V období feudalizmu (V.-XV. st.) sa na základoch malých feudálnych štátov formovali veľké a silné štáty: Rus, Byzancia, Anglicko, Španielsko, Francúzsko a i. V novej, kapitalistickej epoche (XVI. – zač. XX. st.) dominujú Osmanská ríša, Rakúsko-Uhorsko, Francúzsko, cárske Rusko, čoho dôkazom je mapa politických hraníc a jazykových areálov strednej a východnej Európy z júna 1914.

Na začiatku XX. st. bolo na svete 55 suverénnych štátov.

Pred druhou svetovou vojnou ich počet stúpol na 70. Dĺžka všetkých štátnych hraníc na politickej mape sveta bola v tom čase viac ako 165 tis. km: v Európe – 27 933 km, v Ázii – 42 025 km, v Afrike – 46 140 km, v Severnej Amerike – 18 400 km, v Južnej Amerike – 30 515 km. V roku 1945, po ukončení druhej svetovej vojny

politická mapa Európy vyzerala úplne inak. V súčasnosti je dĺžka štátnych hraníc na celom svete podstatne väčšia, pretože vzrástol aj počet štátov.

Štáty majú rôzny medzinárodnoprávny štatút. Na základe stavu z roku 2014 bolo 193 štátov členom Organizácie spojených národov. Existujú aj neuznané štáty. Tiež existujú štáty, ktoré sú členmi OSN, ale ich existencia je iba čiastočne uznávaná členskými štátmi OSN. Sú neuznané štáty, ktoré fakticky kontrolujú svoje územie. Existujú tiež neuznané štáty, ktoré kontrolujú iba časť vlastného územia. Máme aj čiastočne uznané štáty, ktoré sa nachádzajú pod medzinárodnou správou. Nakoniec tiež existujú čiastočne neuznané štáty.

Ako je vidieť, paleta dnešných účastníkov svetovej politiky je veľmi rozmanitá.

Veľmi významne sa jednotlivé štáty odlišujú aj na základe svojich základných parametrov: rozlohou územia – od obrovského Ruska, ktoré má 17 075 200 km² až po miniatúrnu Bassas de India – 0,2 km² alebo na základe počtu obyvateľov – od miliardovej Čínskej ľudovej republiky (6 446 131 400 obyvateľov) až po Pitcairnové ostrovy s pár desiatkami (46) obyvateľov.

Ešte výraznejšie rozdiely medzi jednotlivými štátmi sú na úrovni ich ekonomického rozvoja, spoločným ukazovateľom ktorého je hrubý domáci produkt na jedného obyvateľa. Tento sa pohybuje od niekoľko desiatok tisíc dolárov v prípade bohatých štátov až po niekoľko desiatok dolárov - v prípade tých chudobných.

Na úrovni kontinentov, najviac rozdelená štátnymi hranicami je Európa. V nej na jednu jednotku plochy pripadá podstatne viac hraníc ako kdekoľvek inde vo svete.

V Európe pozorujeme aj najväčšiu geopolitickú dynamiku, ktorá často prekvapuje svojimi radikálnymi premenami. Na druhej strane takú rozsiahlu geopolitickú rekonfiguráciu, aká prebiehala v Európe v posledných dvoch desaťročiach, tento kontinent nezažil už dlho.

V prvom rade sa v posledných dvoch desaťročiach z politickej mapy Európy stratil Sovietsky zväz – počas dlhého obdobia veľmi vplyvný subjekt európskej a svetovej politiky. Po druhé, na svetovej politickej aréne sa objavil nový hráč – Európska únia, ktorá je fascinujúca nielen v kontexte veľkosti novovytvoreného subjektu (jej jurisdikcia sa rozkladá na obrovskom priestore od Adriatického mora a Atlantiku až po Balt a Karpaty). Najviac však udivuje spôsob, akým vznikol tento Európsky „nadštát“. Ak tradične takéto štáty vznikali silou, tak v prípade zoskupenia týchto 28 štátov Európy, krajiny ktoré by sa chceli pripojiť žiadajú o členstvo v ňom. A to aj napriek tomu, že si všetci veľmi jasne uvedomujú, že najväčší vplyv na prijatie principiálnych rozhodnutí majú v tomto zoskupení dva najväčšie štáty – Nemecko a Francúzsko.

Na základe uvedeného si dovoľujeme tvrdiť, že čo do významu sú výsledky spomínaných geopolitických transformácií Európy úplne porovnateľné s výsledkami druhej svetovej vojny.

Súčasná geopolitická zmena a všeobecná globalizácia vyprodukovali nové priestorové rozdelenie štátov, a s ním aj novú existenciu ľudí. Začali úplne protichodné procesy: z jednej strany takmer úplné zrušenie hraníc (ako je to napríklad v prípade členov Európskej únie) alebo prinajmenšom ich „vymývanie“ a na druhej strane posilnenie prísneho štátno-územného rozdelenia. Primárne sú súčasne hranice medzi vý-

chodom a západom Európy *neustále obmedzované prostredníctvom prísnej regulácie základného ľudského práva, ktorým je právo na pohyb*.¹

Paralelné s týmto môžeme vidieť aj to, že hranica a jej jasné vymedzenie v historickej perspektíve ako jeden z prvkov vytvárania štátov a zároveň nevyhnutný atribút štátu, vo svojej dobe zohrávali pozitívnu úlohu v procesoch národno-štátnej identifikácie a poskytli impulz pre ekonomický a duchovný rozvoj národov. Aj dnes však ochranná alebo bariérna funkcia hraníc je veľmi rozporuplná: vytvárajúc prekážky pre všeobecnú komunikáciu ľudí, je zároveň významným prvkom ochrany ekonomických záujmov štátu a boja so zločinnosťou, primárne s medzinárodným terorizmom.

Pri hodnotení fenoménu hraníc, preto musíme jednoznačne brať do úvahy, ako konkrétny historický charakter, tak aj jeho vnútornú nejednoznačnosť.

Hranica – to jej statický jav. Dynamickou formou existencie hraníc sú cezhraničné² procesy (toky)³. Cezhraničné procesy (CP) – to je *subjektívny ale aj objektívny vzájomný vzťah, ktorý sa uskutočňuje cez hranice*. Cezhraničné procesy existujú od vtedy od kedy existujú hranice. Môžu byť obmedzené rôznymi priestorovými obmedzeniami (hlavne územnými) štátov, ale zároveň môžu zahŕňať aj ich úplnú priestorovú hĺbku. Cezhraničnými procesmi môžeme nazvať napríklad

1 Je smutné, ak musíme konštatovať, že na začiatku tretieho tisícročia si množstvo obyvateľov môže so závisťou pripomínať prvú „nepísanú“ ústavu Anglicka – „Veľkú chartu slobôd“ („Magna Charta libertatum“), ktorá bola prijatá ešte v roku 1215. V tomto legendárnom dokumente bolo v článkoch 41 a 42 zakotvené právo každého na slobodný pohyb ako v rámci štátu tak aj v kontexte ciest za hranice kráľovstva [1].

2 Termín cezhraničné toky («transborder flows») sa spravidla využíva v medzinárodných oficiálnych dokumentoch, hlavne v rámci Európskej únie, ale aj v odbornej literatúre ako synonymum termínu cezhraničné procesy.

3 Termín cezhraničné toky («transborder flows») sa spravidla využíva v medzinárodných oficiálnych dokumentoch, hlavne v rámci Európskej únie, ale aj v odbornej literatúre ako synonymum termínu cezhraničné procesy. vstup vojsk na územie iného štátu ale aj cezhraničnú komunikáciu prostredníctvom poštových holubov.

V podmienkach súčasných radikálnych technologických, sociálnych a politických zmien sa cezhraničná komunikácia výrazne transformuje. Cezhraničná komunikácia sa stala výrazne širšou, dynamickejšou a pragmatickejšou. Výsledkom týchto javov, ktoré sú spojené s fenoménom hraníc, je ich stále väčší vplyv na životy a aktivity ľudí.

¹ Je smutné, ak musíme konštatovať, že na začiatku tretieho tisícročia si množstvo obyvateľov môže so závisťou pripomínať prvú „nepísanú“ ústavu Anglicka – „Veľkú chartu slobôd“ („Magna Charta libertatum“), ktorá bola prijatá ešte v roku 1215. V tomto legendárnom dokumente bolo v článkoch 41 a 42 zakotvené právo každého na slobodný pohyb ako v rámci štátu tak aj v kontexte ciest za hranice kráľovstva [1].

² Termín cezhraničné toky («transborder flows») sa spravidla využíva v medzinárodných oficiálnych dokumentoch, hlavne v rámci Európskej únie, ale aj v odbornej literatúre ako synonymum termínu cezhraničné procesy.

³ Termín cezhraničné toky («transborder flows») sa spravidla využíva v medzinárodných oficiálnych dokumentoch, hlavne v rámci Európskej únie, ale aj v odbornej literatúre ako synonymum termínu cezhraničné procesy.

1.2. Historický vývoj fenoménu hraníc

Pravdepodobne nie je možné presne určiť čas a miesto vzniku fenoménu, ktorý sa dnes nazýva hranica. Hranica, ako už sme skôr naznačili, je produktom mnohých vzájomne prepojených materiálno-hospodárskych, ekonomických, politických a duchovných faktorov života, ktoré sa formovali v priebehu veľmi dlhého obdobia.

Ak sa pozeráme na historickú evolúciu hraníc, britský vedec S. Fawcett vo svojej práci *Hranice: Učenie politickej geografie* identifikoval tri základné tendencie ich rozvoja: 1) tendencia smerujúca k vytvoreniu prihraničných línií; 2) tendencia smerujúca k prekryvaniu politických hraníc s jazykovými a národnostnými znakmi a 3) tendencie smerujúce k ustanoveniu hraníc v takých prirodzených zónach rozdelenia, ktoré by sme mohli nazvať *prirodzenými hranicami* [189, p.92].

Najstaršie hranice mali tvar nejasne vymedzených línií a širokých prihraničných oblastí alebo zón, pričom po ich obidvoch stranách sa rozprestierali územia toho istého alebo iného vlastníka. V dávnej minulosti boli územia zvyčajne rozdelené umelými prekážkami: rieky, púšte, lesy, močiare, hory. Ako uvádza literatúra, prvým písomne zaznamenaným dôkazom rozdelenia územia bolo postavenie kolovej hradby medzi Peloponézom a Atikou v II. st.

Obyvatelia Rímskej ríše nám zanechali tzv. limesy (z lat. *limmes* – hrani-ca) – vojenské prihraničné pásma, do ktorých patrili obranné pevnosti s vojenskými posádkami a reťazcom civilných osád – municípií, ktoré osídľovali veteráni. Osady s pevnosťami spájali prihraničnými cestami s tvrdým povrchom. Z vojensko-taktického pohľadu, rozmiestnenie pevností malo za cieľ kontrolovať buď zdroje vody v púšťach, brody cez rieky alebo horské priechody [190].

Typickým príkladom dávnej prihraničnej infraštruktúry je Veľký čínsky múr. Jeho stavba sa začala v III. st. pñl. a jeho cieľom bola ochrana čínskeho štátu pred nájazdmi kočovníkov. Dĺžka veľkého čínskeho múru je 8 851 kilometrov a 800 metrov, pričom 6 260 kilometrov múru je postavených z tehál a 2 232,5 kilometrov tvorí prírodný horský masív. Okrem toho približne 360 kilometrov nie je vôbec múrom ale vodnými priekopami. Z diaľky čínsky múr pripomína siluetu draka [191].

Presnejšie vyznačenými boli hranice feudálnych štátov. V prvom rade sa to týkalo pozemkov v správe jednotlivých feudálov, obcí, cirkvi, miest, provincií a pod. Ale aj v období feudalizmu platilo, že medzištátne dohody nedefinovali presné hranice. Jednou z prvých známych dohôd, ktorá vytyčovala hraničnú líniu, bola Pyrenejská dohoda medzi Francúzskom a Španielskom z roku 1659. V dohode bolo uvedené, že Pyrenejské hory, ktoré v minulosti oddeľovali Gálov od Španielov, budú hranicou dvoch kráľovstiev. Na dosiahnutie úplnej zhody pri vytyčení hraničnej línie boli ustanovení dvaja komisári, ktorí mali postupne presne vymedziť hranicu oboch kráľovstiev.

V ruských dejinách sa termín hranica objavuje v prvej polovici XIV. storočia. V zmluve medzi Novgorodom a Livónskym kniežatstvom z 28. 1. 1323 sa uvádza:

„Aby si každá ponechal svoju hranicu, tak ako to bolo vždy.“ Avšak pojem štátna hranica sa objavuje podstatne neskôr – až na konci XVII. a na začiatku XIX. storočia. V rovnakom čase vznikla aj terminológia organizačných štruktúr, ktoré dodnes zabezpečujú ochranu hranice: zástava, ostraha, obrana, stráž a pod.

V roku 1847 v *Slovníku cirkevnoslovanského a ruského jazyka* bola *hranica* definovaná ako medza alebo okraj, ktorý oddeľuje jedno územie od druhého.

Je nevyhnutné poznamenať, že na vznik a ustanovenie hraníc mali významný vplyv ekonomické faktory, v prvom rade premena konkrétnych území na objekt zdanenia v prospech konkrétneho vlastníka. Neskôr to boli tiež dane alebo poplatky za prechod (tranzit) cez toto územie.

Postupne, s rozvojom kartografie, sa zdokonaľovala aj technika vytýčenia hraníc.

Hovorí sa, že nové je iba zabudnuté staré. Táto stará pravda je platná aj pri charakteristike najnovšieho projektu USA, ktorý sa týka obrovského plotu oddeľujúceho USA a Mexiko. Debaty o nutnosti vybudovania steny, ktorá predstavuje niečo ako čínsky múr, začali po teroristických útokoch z 11. septembra 2001. Debaty iniciovali vyhlásenia predstaviteľov americkej rozviedky, ktorí varovali pred možným prenikom teroristov na územie USA cez diery na juhozápadnej hranici krajiny. Rozhodnutie o výstavbe plotu prijal Kongres USA v roku 2005. K dnešnému dňu je z plánovaných 1074 kilometrov postavených takmer tisíc kilometrov. Podľa plánov bude plot *doplnený* o najnovší monitorovací systém a doplňujúce stráže. V súčasnosti je už na hraniciach rozmiestnených 18 tisíc agentov Pohraničnej stráže. Na výstavbu plotu a systému ochranného zabezpečenia Kongres schválil 2,7 miliárd dolárov.

Analogicky postupovala aj vláda Bulharska, ktorá vzhľadom na narastajúci príliv utečencov zo Sýrie, schválila v roku 2013 výstavbu trojmetrovej ohrady z ostatého drôtu na hraniciach s Tureckom.

Prvým významným medzinárodným právnym aktom, ktorý riešil mnohostranné dohody vo vzťahu k hraniciam medzi západoeurópskymi štátmi, bol známy Vestfálsky mier z roku 1648. Vestfálsky mier bol výsledkom tridsaťročnej vojny a určil geopolitickú mapu Európy na ďalších 150 rokov.

Medzi hlavnými výsledkami tridsať rokov trvajúcich vojenských konfrontácií je nutné v prvom rade uviesť oslabenie a poníženie Nemecka. Potvrdila sa jeho rozdrobenosť, posilnil sa kniežací útlak a zaviedlo sa tzv. druhé nevoľníctvo. Nemecké kniežatá získali právo výberu daní a razenia mincí.

V hľadiska medzinárodných vzťahov boli kniežatá v podstate úplne nezávislé: udržovali si vlastné armády a uzatvárali zmluvy s inými štátmi. Vestfálsky mier mal vážne dôsledky pre geografiu európskych hraníc v nasledujúcich storočiach. V prvom rade sa stal základom večného konfliktu medzi Nemeckom a Francúzskom. Je známe, že v roku 1906 vystúpil v Reichstagu nemecký kancelár von Bülow a povedal doslova: *Vestfálsky mier vytvoril Francúzsko a zničil Nemecko*.

Ďalším dôležitým výsledkom bolo ukotvenie existencie štátov s dvomi odlišnými náboženskými ideológiami – katolíckou (*corpus catholicorum*) a evanjelic-

kou (corpus evangelicorum) – ktoré sa stalo významným faktorom európskeho systému medzinárodných vzťahov [192, c. 267-268].

V stredoveku neexistovali dostatočné sociálne faktory, ktoré by slúžili na identifikáciu hraníc. Podobne ako vo svojej dobe Rímska ríša, aj feudálna Európa nepoznala fenomén štátneho nacionalizmu. Dominujúcou motiváciou bola náboženská jednota. Predtým ako sa ľudia identifikovali na základe etnických znakov (napríklad Francúz alebo Angličan) prezentovali sa jednoducho ako kresťania.

Ako poukazuje J. B. Čerňak *v strednej Európe sa určitý stupeň spoločného historického osudu, verejných inštitúcií a kultúry prejavoval v rovine náboženskej jednoty, ktorá bola v tom čase univerzálnou ideológiou, ale aj v existencii latinky ako jazyka diplomacie (a to aj napriek skutočnosti, že paralelné s ňou existovali národné jazyky), v teológii, vo vede ale taktiež v takých štátnopolitických zoskupeniach akými bola Svätá ríša rímska a katolícka cirkev* [193, c.25].

Dokonca ešte na začiatku XIX st., na Viedenskom kongrese v roku 1815, ktorý bol po príprave Vestfálskeho mieru najväčším medzinárodným fórom, bolo pri ustanovovaní politických hraníc Európy, nacionálno-etnické hľadisko úplne ignorované. Ignorácia nacionálno-etnografického hľadiska pretrvávala ešte dosť dlho. Avšak potreba vytvorenia centralizovaných národných štátov (v prvom rade v kontexte rozvoja obchodných vzťahov) stále viac aktualizovala potrebu jasného vymedzenia národných hraníc. Podriadenie sa všetkých osôb, ktoré žijú na území štátu spoločnej jurisdikcii a vytvorenie v rámci tohto územia jednotného trhu, to znamená *splynutie politických a daňových hraníc, to bolo práve to čo dávalo štátnym hraniciam konečný a do dnešných dní stále platný rámec, ku ktorému sa odvoláva suverénna vláda štátu* [194, c.737-738].

Národné sebaurčenie v Európe postupne získavalo aj ideologickú formu.

Z jednej strany sa rôznym spôsobom zvyšovalo národné uvedomenie, v prvom rade pocit patriotizmu, z druhej strany sa objavili a aktívne podporovali ideologické postuláty národnej jedinečnosti a božskej vyvolenosti.

O. Comwell v roku 1655 bez akýchkoľvek pochybností skonštatoval, že anglický národ je Bohom vyvolený [citované podľa: 195, p.404]. Za britskými politikmi však vôbec nezaostávali ani francúzski. Keď v Národnom konvente vystúpil v roku 1774 člen revolučnej vlády Bertrand Barere vo svojom prejave povedal:

Chcel by som dnes obrátiť vašu pozornosť na najkrajší jazyk Európy, ktorý ako prvý smelo posvätil ľudské a občianske práva, jazyk ktorý bol vyvolený aby oznámil svetu najväčšie myšlienky o slobode a o veľkých politických teóriách. Ponechajme taliansky jazyk, aby sme sa ním nabažili prostredníctvom duchovnej hudby a nežnej a rozmarnej poézie. Zanechajme nemecký jazyk, ktorý je málo vhodný pre slobodné národy až do tej doby, pokiaľ nebudú zničené feudálne a vojenské úrady, pre ktoré je tento jazyk dôstojným nástrojom. Ponechajme španielčinu pre jej inkvizíciu a pre jej univerzity až do doby, pokiaľ sa ňou nebude hovoriť o vyhnaní Burbónov, ktorí celý národ Španielov zbavili vlády. A čo sa týka anglického jazyka, tento bol veľkým a slobodným až do tej chvíle, kedy sa neobohatil o také slová akými sú „vláda ľudu“. Angličtina je len nárečie tyranskej a nechutnej vlády bánk a kšeftárov [citované podľa: 196, c.314].

Na základe ideologických postulátov nacionalizmu sa formovali aj vonkajšie politické stratégie štátov, v prvom rade politiky vo vzťahu k hraniciam. V prvom slede sa všemožným spôsobom kultivovala koncepcia prirodzených hraníc, ktoré samozrejme každý štát videl nakonfigurované po svojom. Napríklad francúzska verzia tejto koncepcie prezentovala ako prirodzené hranice Francúzska Rýn, Alpy a Pyreneje.

Ak sa vrátíme k Viedenskému kongresu a k jeho záverom (k tzv. Viedenským traktátom) musíme poznamenať, že kongres ustanovil nové princípy rozdelenia mapy Európy na základe tzv. legitimizmu. Legitimizmus je politika, ktorá vznikla na Kongrese svätej aliance a mala za cieľ vrátiť na trón zákonných monarchov a zabezpečiť ich dedičné práva. Jedným z hlavných ustanovení koncepcie dynastickeho status quo, ktorej najväčším zástancom bol rakúsky kancelár Metternich, bolo právo intervencie. Práve uvedené právo sa povýšilo na úroveň medzinárodného práva. Bol dokonca pripravený dokument – akt o garanciách, ktorý odôvodňoval nevyhnutnosť vojenskej intervencie. Na základe koncepcie dynastickeho status quo, Svätá aliance realizovala aj niektoré konkrétne politické kroky. V prvom rade to bolo potlačenie revolúcie v Ne-apole, Piemonte a Španielsku v rokoch 1820-1823, a v Taliansku a Maďarsku v roku 1848.

Avšak zastaviť prirodzený vývoj bolo nemožné. Následky intervencií z rokov 1848-49 boli likvidované už o dve desaťročia pomocou troch vojen: Francúzska a Piemontu proti Rakúsku, Pruska proti Rakúsku a Pruska proti Francúzsku, a taktiež vďaka zjednoteniu Talianska a Nemecka. Bol to čas úspechov diplomacie nemeckého kancelára O. Bismarcka, ktorá odmietla ideologizáciu zahraničnej politiky v duchu Svätej aliance a opierala sa o nacionálne motívy [197].

Snahy o národné samourčenie a nábožensko-kultúrne boje národov, boli jednou z príčin prvej svetovej vojny. O charaktere a rozmeroch vojny budeme hovoriť neskôr. Na tomto mieste považujeme však za vhodné poznamenať, že výsledkom tejto vojny bola dovtedy nevídaná revízia hraníc.

Revízia sa uskutočnila prostredníctvom Versaillských zmlúv ako dokumentov, ktoré formálne ukotvili výsledky Prvej svetovej vojny. Je pochopiteľné, že zmluvy upravovali hlavne územné vzťahy a postavenie Nemecka.

Čo sa týka západnej Európy, tak Versaillska zmluva v článkoch 32 a 34, deklarovala plnú suverenitu Belgicka voči Nemecku nad celým sporným územím Morene, a tiež nad prefektúrami Eupen a Malmédy. V článku 40 Nemecko uznávalo Luxemburské veľkovojevodstvo, ktoré od 1. januára 1919 prestalo byť súčasťou Nemeckého mýtneho spolku a odmietalo akékoľvek nároky na využívanie jeho železníc. Nemecko sa podľa zmlúv pripojilo k zrušeniu neutrality veľkovojevodstva, ale v prvom rade uznávalo akékoľvek dohody, ktoré boli dohodnuté zo strany spojencov a Spojených štátov vo vzťahu k veľkovojevodstvu.

Úplnú teritoriálnu satisfakciu dosiahlo aj Francúzsko. Víťazi považovali za svoju morálnu povinnosť napraviť nespravodlivosti zapríčinené Nemeckom v roku 1871 nielen voči právu Francúzska, ale aj voči vôli obyvateľov Alsaska-Lot-rinska.

V článku 51 sa územie, ktoré pripadlo Nemecku na základe Preliminárneho mieru podpísaného vo Versailles 26. februára 1871 a na základe Franfurktskej zmluvy z 10. mája 1871 vrátili pod francúzsku správu, a to od dňa príméria, t.j. od 11. novembra 1918.

Oblasťou mimo záujmu zmlúv neostalo ani Rakúsko. Článok 80 jasne deklaroval, že Nemecko uznáva a bude striktno dodržiavať nezávislosť Rakúska v rámci hraníc určených zmluvou medzi Nemeckom a Hlavnými spojeneckými a Spojenými štátmi.

Avšak najvýznamnejšie zmeny sa uskutočnili vo východnej Európe. V článku 81 Nemecko uznalo úplnú nezávislosť Československa, ktorej súčasťou bolo nezávislé územie Rusínov na juhu Karpát. Deklaruje súhlas s hranicami česko-slovenského štátu vo forme určenej spojencami. Článok 82 ustanovil hranice medzi Nemeckom a Československom. Hranice mali byť identické s bývalou hranicou medzi Rakúsko-Uhorskom a Nemeckou ríšou v ich podobe do 3. augusta 1914. A nakoniec sa na základe článku 83 Nemecko vzdalo všetkých svojich práv na časť Sliezska v prospech Československa.

Nemecko bolo prinútené uznať úplnú nezávislosť Poľska a stratilo veľmi dôležitý prístav Danzing, ktorý bol síce prehlásený za slobodné mesto, ale ako daňové územie patril Poľsku.

Nezávislosť na Nemecku získali taktiež všetky územia, ktoré boli do 1. augusta 1914 súčasťou ruského impéria.

A nakoniec sa porazený štát vzdal v prospech víťazov všetkých práv a nárokov na svoje zámorské kolónie [198, c.179 – 185].

Ako dokazujú vyššie uvedené fakty, versaillský systém nielen potrestal agresora, ale zaviedol maximálne brutálne formy jeho rozkradnutia a poníženia, ktoré sa nemohli zaobiť bez vážnych revanšistických dôsledkov. Počas dvoch povojnových desaťročí sa oslabené Nemecko s pomocou bývalých nepriateľov nielen vzchopilo, ale mu aj výraze narástli militaristické chůfky. Výsledkom čoho bola ešte strašnejšia druhá svetová vojna.

Opona tejto druhej hrôzostrašnej drámy v dejinách ľudstva sa spustila v nemeckom meste Potsdam 17. júla – 2. augusta 1945 na konferencii vedúcich predstaviteľov USA, Veľkej Británie a ZSSR. Na tomto fóre bol prijatý celý rad riešení týkajúcich sa povojnového usporiadania sveta, ku ktorým sa neskôr pripojilo aj Francúzsko. V Potsdamskej dohode boli primárne ustanovené základne princípy mierového a demokratického rozvoja Nemecka, a to:

- demokratická prestavba celého politického života Nemecka, pričom nemeckému ľudu majú byť poskytnuté všetky možnosti, aby si mohol sám *realizovať rekonštrukciu svojho života na mierovom a demokratickom základe*;
- trvalá likvidácie nemeckého militarizmu a fašizmu, a to tak aby *Nemecku už nikdy viac neohrozovalo svojich susedov alebo nebránilo zachovaniu mieru na svete*;
- likvidácia nacistickej strany a všetkých jej pobočiek, pričom je nevyhnutné *zabezpečiť, aby nedošlo k jej obrozeniu v akejkoľvek forme*;

- zničenie nemeckých monopolov, pretože práve oni sú zodpovedné za rozpútanie oboch svetových vojen;
- príprava podpísanie mierovej zmluvy s Nemeckom, ktorá bude vychádzať z princípov Potsdamskej dohody.

Na území Nemecka bol ustanovený zónový okupačný režim spojencov (na základe ktorého došlo neskôr k rozpadu Nemecka na východnú a západnú časť).

Boli obnovené územné práva Poľska a Československa.

Sovietsky zväz získal mesto Königsberg a príslušné územie [199, c.251-254]. Vzájomne porozumenie a súlad víťazov sa ukázali ako dočasné. A už onedlho po ukončení *horúcej* svetovej vojny sa začala vojna studená, ktorá trvala niekoľko desaťročí a vo svojich dôsledkoch bola možno ešte horšia a odohrávala sa medzi bývalými spojencami.

Avšak bez ohľadu na napätie vo vzájomných vzťahoch, ani jedna zo strán nečinila serióznejšie pokusy o revíziu európskych hraníc. Právny štatút týchto štátov bol zakotvený v celom rade medzinárodných dohôd a v dobových výkladoch, pričom tieto bolo všeobecne uznávané.

Ako už sme povedali, v súčasnosti sa pod pojmom hranica zvyčajne rozumejú skutočné alebo imaginárne línie na zemskom povrchu, ktoré vymedzujú okraje suchozemského alebo vodného územia štátu (štátneho územia).

Štátne územie spoločne so štátnou verejnou vládou a obyvateľstvom je nevyhnutným atribútom štátu. Vymedzuje časť povrchu zeme, ktorá patrí konkrétnemu štátu a je pod jeho výhradnou vládou.

Štát je určený kvalitou suverenity, t.j. zvrchovanosti na svojom území a nezávislosti v medzinárodných vzťahoch.

Územie štátu predstavujú zemský povrch, vodné plochy, prírodné zdroje, teritoriálne vody (teritoriálne more) a vzdušný priestor, ktorý sa nachádza nad pozemným územím a teritoriálnymi vodami.

Zemský povrch sa skladá zo samostatného pozemného masívu, časti zemského kontinentu alebo časti krajiny, ktoré sú rozdelené územím jednej alebo viacerých štátov. Do štruktúry vodných plôch, ktoré patria štátu patria vnútorné (národné) vodné plochy alebo vodné plochy morského pásma, ktoré sa dotýkajú morského pobrežia štátu, t.j. teritoriálne vody alebo teritoriálne more. Vnútorné (národné) vodné plochy sú moria, jazera, kanály a rieky, ktoré sa nachádzajú na území pozemného priestoru konkrétného štátu, ale tiež moria, ktoré sú obkolesené zo všetkých strán pozemným územím jedného štátu, ale sú spojené prielivom s inými morami alebo oceánom. Štátne územie jednotlivých štátov, ktoré má aj morské pobrežie zahŕňa tiež pás morských vôd, ktoré sa nachádzajú do určitej vzdialenosti za hranicami pozemných území a vnútorných vodných plôch, ide o teritoriálne vody (teritoriálne more).

K štátnemu územiu patria a prírodné zdroje, ktoré sa nachádzajú medzi zemským povrchom a dnom vodných plôch a siahajú až do technicky dostupnej hĺbky. V rámci svojej vlastnej zákonnej právomoci, štát zabezpečuje výhradnú suverenitu

nad prírodnými zdrojmi, pričom primárne reguluje podmienky prieskumu a využívania podzemného prírodného bohatstva, podmienky ukladania a využívania rôznych podzemných kabelových prenosových liniek alebo potrubia a pod.

Hranice vymedzujú aj vzdušný priestor štátneho územia, ktorý sa nachádza nad pozemným územím, vnútornými a teritoriálnymi vodami štátu. Štát, opäť vychádzajúc z jeho úplnej a výhradnej suverenity, ustanovuje konkrétny právny režim vzdušného priestoru.

Takýmto spôsobom tvoria štátnu hranicu okraje štátneho územia v priestore, ktorý sa nachádza v troch prostrediach: pozemné územie, vodné plochy a vzdušný priestor.

Medzinárodným právom je určený aj systém určovania medzinárodných hraníc.

Hranice sa určujú v dvoch etapách: delimitácia a demarkácia. Delimitácia označuje detailný opis priebehu hraničnej línie (cez ktoré rieky prechádza, v akej vzdialenosti od konkrétneho sídlenia, ktorým smerom a pod.) a jej vyznačenie na mape. Po ukončení rozhovorov ohľadom delimitácie sa podpisuje zhoda (dohoda) o priebehu hranice, ktorej súčasťou sú aj mapy. Obvykle sa uvedené dohody podpisujú na dobu neurčitú, t.j. sú bez časového obmedzenia. Podpisom dohody sa končí právne vymedzenie štátnej hranice a zúčastnené strany začínajú proces demarkácie.

Demarkácia je vymedzenie línie štátnej hranice v konkrétnom mieste pomocou budovania hraničných znakov a v prípade vodných plôch pomocou plavákov a bójok. Prácu na demarkácii realizuje zmiešaná komisia, v ktorej sú zastúpení predstavitelia zainteresovaných štátov. Komisia podpisuje protokol s detailným opisom línie vymedzujúcej štátne hranice, s mapami a protokolmi ohľadom umiestnenia každého hraničného znaku. Všetky zmienené dokumenty sa stávajú prílohami hraničnej dohody.

Okrem uvedených dvoch termínov sa tiež používa termín redemarkácia, ktorá znamená proces spoločnej previerky a, v prípade potreby zmeny, zničených alebo ustanovenie nových hraničných znakov [200, s. 9].

V medzištátnej praxi sa používajú termíny orografická, geometrická a geografická hranica. Orografická hranica sa vymedzuje pomocou využitia prírodných hraníc (riek, horských hrebeňov a pod.). Geometrická hranica označuje priame línie, ktoré spájajú dva presne vymedzené body na zemskom povrchu. Geometrické hranice prebiehajúce cez presne definované geografické koordináty (napríklad cez poludník alebo cez paralelné geometrické mriežky) sa nazývajú geografickými (alebo astronomickými) hranicami. V praxi sa však najčastejšie vyskytujú zmiešané štátne hranice: orografické v niektorých oblastiach a geometrické či geografické v iných [201, s. 41].

Je nevyhnutné rozlišovať medzi štátnymi hranicami a *demarkačnými líniami*. Demarkačné línie vznikajú ako výsledok vojnových konfliktov a následných prímerí a boli definované napríklad v Kórei v roku 1949 alebo vo Vietname v roku 1954.

V reálnom živote môžu mať línie hraníc rôzne formy. Napríklad dva maličké štáty – Vatikán a San Maríno – sú obkolesené hranicami Talianska. Hranicou Vatikánu je vysoká obranná hradba dlhá 3,2 kilometra s niekoľkými bránami, ktoré sa v noci samozrejme zatvárajú. Ako hranica San Marína slúži vchod – arka so stožiarom a nápisom *Vítame Vás na antickom území slobody*.

Monacké kniežatstvo hranice nemá vôbec.

V niektorých prípadoch, hranice rozdeľujú nie len národy, ale dokonca aj osídlenia. Uvedený príklad sa realizoval v prípade Berlína až do zjednotenia obidvoch nemeckých štátov a až do dnešných dní existuje v prípade rozdeleného mesta Valha/Valga na hraniciach medzi Estónskom a Litvou. Valha a Valga tvorili jedno mesto od svojho vzniku v roku 1286 a tradične v ňom žili Estónci a Litovci. V roku 1920, keď Estónsko a Litva získali nezávislosť, bolo mesto Valha/Valga rozdelené. Rozdelenie pretrvalo aj po rozpade ZSSR, v roku 1991. Analogický príklad je aj rozdelenie mesta Narva na hraniciach Estónska a Ruska. Z ruskej strany sa mesto vola Ivangrad. Rovnaký prípad predstavuje rozdelenie dediny Slemence medzi Ukrajinou a Slovenskom.

K hraniciam štátu je pričlenené aj prihraničné územie. Ako pravidlo sem patrí:

- pohraničná zóna;
- časť prihraničných vodných tokov, jazier a iných priehrad, vnútorných morských plôch a štátnych územných morí, kde je ustanovená pohraničná kontrola;
- hraničné prechody;
- územia administratívnych jednotiek, ktoré sa dotýkajú štátnej hranice.

Väčšina súčasných štátov ovláda územia na základe ich získania alebo prisojenia v minulosti. Používa sa pritom termín *historické hranice*. Územia sa často stávali súčasťou štátu v dôsledku geografických objavov na základe práva objaviteľa. Nezriedka bolo súčasťou štátu aj okupované alebo vybojované územia, pričom okupácia mohla byť aj zákonitá v prípadoch kedy územie dovtedy nepatrilo nikomu (*terra nullius*).

Suverenita štátneho územia znamená suverenitu štátnych hraníc. Ako zdôrazňujú B. Klimenko a N. Ušakov, *príčiny nedotknuteľnosti štátnych hraníc sú ako obrátená strana alebo skôr povinná súčasť princípu nedotknuteľnosti a celistvosti štátnych hraníc* [202, s. 92].

Princíp nedotknuteľnosti štátnych hraníc, zákaz násilných aktivít a hrozieb, použitie sily všeobecne neznamenajú nemožnosť právnych územných zmien. V oficiálnom komentári Ústavy Ligy národov, ktorá bola vydaná v roku 1919 sa zdôrazňuje, že citovaný dokument *nemá vo svojej podstate uložiť na nové územné členenie pečať niečoho svätého alebo naveky nemenného* [203, s. 364].

Štatút OSN taktiež nebráni mierovým teritoriálnym zmenám. Územný štát štátov môže byť zmenený v zhode s právom národov na sebaurčenie, cestou vypracovania konkrétnych dohôd zainteresovaných strán alebo na základe výsledkov jednaní významných medzinárodných inštitúcií, ak tieto zodpovedajú všeobecným princípom medzinárodného práva (napríklad teritoriálne rezolúcie Potsdamskej konferencie troch veľkých štátov, Parížskej mierovej konferencie a pod.).

Súčasnú medzinárodnú právo predpokladá nielen zásadnú územnú zmenu, ale aj čiastočné zmeny štátneho územia v prospech iných štátov. Uvedené zmeny sú však legitímne iba na základe dobrovoľnosti všetkých zainteresovaných strán. Čiastočné zmeny štátneho územia vo forme bezúplatného odstúpenia, výmeny alebo predaja a pod. znamenajú zmenu štátnej suverenity nad určitým územím, ktoré prechádza od jedného štátu k inému.

Uvedené teritoriálne zmeny ktoré sa uskutočňujú na základe vzájomných zmlúv, zahŕňajú ekonomické, politické, obranné a iné záujmy.

Samozrejme sa prístupy štátov k riešeniu takýchto problémov nie vždy zhodujú a medzi štátmi vznikajú medzinárodné spory. Uvedený termín v širokom význame znamená, že medzi dvomi (alebo viacerými) štátmi existujú také rozdiely vo vnímaní konkrétnej, pre ne životne dôležitej otázky, na ktorých sa nedokážu zhodnúť.

Jedným z najrozšírenejších medzinárodných sporov sú územné spory.

Územný spor je spor medzi štátmi z dôvodu právnej príslušnosti konkrétneho územia [204]. Teritoriálne spory majú hlbokú minulosť. V rôznych obdobiach si štáty robili nárok na identické územie, voči ktorému sa vnímali ako jeho prví objavitelia. Spory medzi štátmi vznikali často o územia, ktoré boli ekonomicky významné (mali bohaté podlažia alebo šelfy, vodné zdroje, prístupy k moriam a oceánom a pod.). Existencia územného sporu predpokladá, že ho ako spor vnímajú *obidve* strany. Ak udané vnímanie absentuje a vyhlásenia sú iba jednostranné, hovoríme o *teritoriálnych rozdieloch*. Teritoriálne rozdiely môžu mať *štátny* alebo *regionálny* charakter. Štátna úroveň predpokladá začatie rozhovorov a regionálna úroveň predpokladá existenciu nespokojnosti širšej verejnosti, ktorá reprezentuje najčastejšie záujmy obyvateľov prihraničných regiónov.

Pretože teritoriálne spory sa dotýkajú životne dôležitého elementu štátu, ktorým je jeho územie, majú veľmi často za následok nebezpečné pohraničné konflikty, poprípade medzinárodné konflikty rôzneho charakteru.

V literatúre nájdeme veľa spôsobov ako kvalifikovať pohraničné konflikty. Na základe jedného z nich pohraničné konflikty vznikajú z nasledujúcich príčin:

- z *etnických príčin*

V roku 1977 Somálsko uskutočnilo vojenskú agresiu proti susednej Etiópii, pričom voči nej deklarovalo vlastné teritoriálne požiadavky. Jednalo sa o púšť Ogasden, na ktorej žijú etnickí Somálci.

- ako *výsledok politického delenia územia po prechode frontovej línie*

V 60.-70. rokoch minulého storočia medzi Severnou a Južnou Kóreou vzniklo množstvo pohraničných ozbrojených konfliktov (t.j. jednalo sa o narušenie vzdušného priestoru a teritoriálnych vôd), výsledkom ktorých bolo potopenie niekoľkých lodí a zostrelenie lietadiel.

- ako *dedičstvo obdobia kolonializmu*

Falklandské ostrovy (Malvíny) sú objektom teritoriálneho sporu medzi Veľkou Britániou a Argentínou. Korene konfliktu siahajú do koloniálneho obdobia a konflikt bol aj príčinou vojnového konfliktu medzi oboma štátmi v roku 1982.

- ako predzvesť vojny, čoho dôkazom sú krajne vyostrené medzinárodné vzťahy

Súčasný konflikt medzi Eritreou a Etiópiou, v ktorom spor o konkrétne územia bol iba zámienkou na začatie vojnového konfliktu.

- z ekonomických príčin

V rokoch 1980-1988 vznikla medzi Iránom a Irakom krvavá vojna, príčinou ktorej bolo sporné využívanie pohraničnej vodnej cesty na rieke Shat el Arab.

- z náboženských príčin

V roku 1941 vznikol pohraničný konflikt medzi Saudskou Arábiou a Iránom, dôvodom ktorého bolo to, že väčšinu obyvateľstva Saudskej Arábie tvoria suniti, zatiaľ čo v Iráku väčšinu tvoria šiti.

- ako výsledok neukončenej a/alebo nedokonale demarkácie/delimitácie hraníc, v rámci ktorej sa objavili sporné územia.

Čína má mnoho sporných hraníc so susednými štátmi: veľká časť hraníc s Indiou a Tadžikistanom; 33 kilometrov dlhá hranica z KĽDR v horách Pektusan; Spratlyové ostrovy (Malajzia, Filipíny, Tajvan, Vietnam a možno aj Brunej); námorná hranica s Vietnamom v Tonkinskom priplave; na Paracelské ostrovy si robia nárok ako Vietnam tak aj Taiwan; podobne na japonské ostrovy Senkaku si robí nárok ako Čína, tak Japonsko i Taiwan; Taiwan je Čínou vnímaný ak vzpie-rajúca sa provincia;

- ako výsledok rozdielneho výkladu alebo rozdielneho vzťahu k textom konkrétnych dohôd alebo vo vzťahu ku konkrétnym hraniciam

V Európe, ktorá v minulosti zažila mnoho vojen, je na začatie vojenských akcií nutný konkrétny dôvod. V ázijských alebo afrických štátoch naopak často postačuje jednostranný záujem alebo snaha určitého štátu a uplatnenie si istých teritoriálnych nárokov.

Samostatne sa klasifikujú *pohraničné incidenty*, ktoré vedú k narušeniu hraníc. Nezriedka sú spojené s územnými spormi, avšak sami o sebe nie sú ich hlavným cieľom.

Na druhej strane existujú aj medzinárodným právom určené spôsoby *riešenia* medzinárodných (vrátane pohraničných) sporov. Ide o rozhovory, dobré služby, sprostredkovanie, vyšetrovacie a zmierujúce komisie, medzinárodnú arbitráž a obrátenie sa na medzinárodné organizácie.

V procese riešenia sporov sa môžu využívať rôzne argumenty – *história nadobudnutia územia, efektívnosť vlády* (bez prerušovania a nenásilne uskutočňovaná územná správa minimálne de facto), do úvahy sa berie aj *správanie zainteresovaných strán* – t.j. subjektov sporu (dlhodobé mlčanie sa môže vnímať ako súhlas) a doktrína medzičasového práva (spory je nevyhnutné riešiť v súlade z právnymi normami, ktoré existovali v čase vzniku právneho stavu) [205].

Nedotknuteľnosť hraničných línií a saviestných podmienkach zabezpečuje (na základe vzájomnej zhody jednotlivých štátov) stabilným režimom štátnych hraníc. Hraničný režim určuje odpovede na otázky udržiavania hraníc, ich prechodu obyvateľstvom a dopravnými prostriedkami, presunu tovaru a zvierat, realizácie

hospodárskej a priemyselnej činnosti na hraniciach, riešenia incidentov a pod. Režimy štátnych hraníc sa určujú vnútroštátnymi zákonmi.

Ako už sme spomínali, režim štátnej hranice primárne zabezpečuje, aby sa línia hranice vyznačená hraničnými znakmi svojvoľne nemenila a aby sa udržiavala sa v náležitom stave. Ak sa hraničný znak alebo jeho časť stráca, rozpadáva alebo je poškodený, jeho obnovu alebo opravu realizuje vláda štátu, na území ktorého sa znaky nachádzajú alebo ktorému patria.

Režim taktiež upravuje podmienky pohybu občanov a tovaru cez štátnu hranicu. Pri prechádzaní hraníc, na miestach hraničných priechodov splnomocnení predstavitelia vlády realizujú vízovú, pasovú a colnú kontrolu.

Pas (z franc. *passé porte*) – je dokument, ktorý identifikuje osobu predkladateľa. Spočiatku pas poskytoval právo zanechať (dočasne alebo trvalo) trvalé miesto pobytu, neskôr v prvom rade upravoval prechod hranice občanom.

Prvé pasy sa objavili v období renesancie. V XIV.-XV. st. mnoho inštitúcií začalo vydávať písomné potvrdenia jednotlivým osobám, v pasoch boli uvedené mená a typ činnosti majiteľov potvrdení. V roku 1460 získali pasy legálny status. V časoch vojny alebo epidémii sa k osobným pasom vydával dodatok so špecifickými potvrdeniami, ktoré zaznamenávali niektoré personálne charakteristiky, zdravotný stav alebo špecifikovali chovanie.

Víza (z franc. *visa*, od lat. *visus* – videný, prehliadnutý) v širšom význame tohto slova znamenajú podpis zodpovednej osoby na dokumente alebo akte. Podpis na jednej strane potvrdzuje originalitu dokumentu a zároveň zvyšuje jeho vážnosť. V užšom význame slova je vízum značka v pase, ktorá poskytuje povolenie na vstup a výstup osoby na územie konkrétneho štátu, poprípade umožňuje tranzit cez konkrétne územie.

Rozvoj byrokracie v mnohých štátoch zmenil formu víz, z obyčajnej značky alebo pečiatky sa stal plnohodnotný dokument, ktorý často obsahuje aj fotografiu, holografické značky, niekoľko úrovní ochrany a pod.

Po teroristických útokoch z 11. septembra 2001, USA zaviedli principiálne novú formu pasovej kontroly – kontrolu biometrických znakov. Nový pas sa od starších odlišuje plastovou stranou s informačným čipom, ktorý obsahuje osobnostné charakteristiky a digitálnu fotografiu vlastníka. Biometrický pas sa v medzinárodnej praxi začal široko používať.

Podobne existuje program, ktorý plánuje vydávať pasy s biometrickými údajmi občanom Shengenského priestoru. V Rusku od 1. januára 2008 môže biometrický pas získať každý občan Ruska. Parlament Ukrajiny prijal zákon, podľa ktorého bude každá osoba, ktorá vstupuje na územie Ukrajiny identifikovaná prostredníctvom biometrických údajov. Aby sa zákon mohol realizovať, je nevyhnutné vybaviť príslušnou technikou všetkých 274 hraničných priechodov [206].

Vo svojich pasoch majú biometrické údaje už občania 34 krajín. Objem biometrického trhu dosahuje sumu 3,8 mild. USD [207].

Existujú rôzne vízové režimy, ako aj rôzne klasifikácie víz. Víza môžu byť vstupné, výstupné alebo tranzitné. Podľa typológie sa víza delia na obyčajné, služobné a diplomatické. Čo sa týka multiplicity rozoznávame víza jednorazové, dvojité, trojité a viacnásobné. Víza vydávajú zodpovedné štátne orgány na konkrétny dobu. Väčšina štátov využíva povoľovací mechanizmus na vstup cudzincov na územie štátu, t.j. vstup cudzincom sa umožňuje len ak sa cudzinci preukážu zodpovedajúcimi vízami vo svojom pase.

Kontrolu žiadostí na získanie víz realizujú konzulárne inštitúcie. Konzulát – je orgánom vonkajších vzťahov štátu, založený na území iného štátu, ktorý vykonáva konkrétne činnosti [208, s. 94]. Miesto práce konzula ako aj miesto konzulátu je definované na základe vzájomných dohôd medzi obidvoma štátmi. Za získanie víz (okrem služobných a diplomatických) sa vyberá poplatok, výška ktorého je definovaná vnútornými predpismi a medzinárodnou dohodou.

Bezvízový režim môže byť realizovaný ako vo forme jednostrannej (napríklad tak ako to je medzi Ukrajinou vo vzťahu k občanom ekonomicky rozvinutých štátov) tak aj vo forme obojstrannej (v závislosti od bilaterálnych alebo multilaterálnych dohôd).

Práve na zásadách vzájomnej spolupráce funguje tzv. Schengenská zóna, v rámci ktorej existuje úplná sloboda pohybu obyvateľov. Dnes do Schengenského priestoru patrí 26 štátov: 22 z 28 členských štátov EÚ a 4 krajiny, ktoré nie sú členmi EÚ (Nórsko, Island, Švédsko, Lichtenštajnsko)

Schengenské dohody sú tvorené dvoma dohodami: Dohodou o zrušení vízovej kontroly v rámci vnútorných hraníc a Konvenciou o spôsobe realizácie uvedenej Dohody. Obidva dokumenty fungujú od marca 1995. Vonkajšia hranica ktoréhokolvek členského štátu je spoločnou vonkajšou hranicou všetkých štátov – členov asociácie. Avšak každý štát si ponecháva samostatný vízový režim na hraničných prechodoch.

Presun nákladov, tovaru a cenností cez hranice ako aj diplomatickej pošty sa realizuje colnými orgánmi.

Posledné rozšírenie Schengenskej zóny (21. decembra 2007 sa k nej pripojilo 9 štátov – Poľsko, Litva, Lotyšsko, Estónsko, Česko, Maďarsko, Slovensko, Slovinsko a Malta) stálo 1 mild. eur. V súčasnej dobe je priestor bez kontroly na vnútorných hraniciach rozšírený na 400 miliónov Európanov.

Medzi štátmi môže byť zavedený aj zjednodušený režim prechodu štátnych hraníc obyvateľmi prihraničných regiónov, ktorý zvyčajne upravuje medzinárodná dohoda. Špeciálne dokumenty sa vystavujú pre potreby sezónnej alebo trvalej práce, v prípade štúdia v susedných regiónoch, v prípade správy nehnuteľností, z dôvodov návštevy rodinných príslušníkov, návštev cintorínov alebo realizácie cirkevných obradov a pod.

Ako sme sa už presvedčili, historický rozvoj hraníc je nerozlučne spojený s dejinami vojen. Voja je hlavný a najčastejšie ľuďmi používaný spôsob zmeny hraníc. *Hranice a vojny, ako uvedieme nižšie, majú v spoločenskom organizme rovnaký genetický základ. Majú aj spoločný historický osud: ak nebudú hranice, nebudú ani vojny.*

Hranice a vojny majú veľa spoločného, nielen v historickej ale aj vo funkčnej rovine. Vojny sú tradične nástrojom alebo spôsobom zmeny hraníc. Môžeme tvrdiť, že *vojna ako aj jej prirodzený opak mier – je spôsob geopolitickej organizácie ľudstva.*

Medzi uvedenými tromi sociálnymi veličinami existujú priame, ale aj nepriame a determinujúce spojitosti, ktoré v procese dynamických zmien vytvárajú zložitý komplex vzájomných vzťahov.

Citované skutočnosti nám umožňujú urobiť záver, že hranice, vojna a mier v historickom i vo funkcionalistickom význame vytvárajú *svojskú sociálnu triádu.*

Ako sme už uviedli, akákoľvek zmena hraníc sú výsledkom vzájomných vzťahov minimálne dvoch štátov a dotýka sa ich záujmov. Záujmy zainteresovaných štátov sa môžu približovať alebo byť odlišné, podmieňujú však charakter vzájomných vzťahov.

V prípade že sa záujmy zainteresovaných štátov približujú, zmena hraníc sa realizuje po vzájomnej dohode, mierovým spôsobom. Rozdielnosť pohraničných záujmov jednotlivých štátov, vedie k vzniku sporov. Riešenie sporu môže byť bez použitia sily, ale aj s jej použitím. Nesilové riešenie sporných situácií sa zabezpečuje cestou hľadania vzájomne akceptovateľných riešení a kompromisov. Využitie sily v rámci sporu, ktorý už dosiahol charakter konfliktu, sa realizuje priamo alebo nepriamo: od tajných operácií špeciálnych jednotiek alebo prostredníctvom psychologického tlaku proti tomu ktorému štátu alebo pomocou celkovej ekonomickej blokády.

Je bohužiaľ smutné, že dejiny nepoznajú veľa príkladov mierového, nesilového riešenia medzinárodných sporov. Známe mierové fóra boli mierové iba podmienene: poväčšine iba právne kodifikovali výsledky už použitej (zvyčajne vojenskej) sily alebo sa realizovali pod tlakom jej možného použitia. Zároveň veľmi často slúžili ako príprava nových aktov násilia v rámci medzinárodných vzťahov.

Mohli by sme uviesť, že takmer všetky mierové dohody večného konfliktu medzi protestantizmom a katolicizmom „boli de facto len prímeria: zúčastnené strany sa nedohodli na ukončení konfrontácie, ale na dočasnom prímerí. V uvedených dohodách išlo o fixovanie podmienok, ktoré mali v budúcnosti poskytnúť dôvody na obnovu vojnového zápasu“ [209].

Dokumenty, v ktorých sa pompézne deklaroval princíp územnej celistvosti, nezasahovania do vnútorných vecí, zrieknutie sa používania sily v medzinárodných vzťahoch a pod., mali zvyčajne veľmi krátku životnosť a veľmi rýchlo strácali zaväzujúci charakter. Na podporu spomenutého tvrdenia nájdeme množstvo príkladov.

Princíp nedotknuteľnosti a celistvosti štátnych hraníc bol sformulovaný už Francúzskou buržoáznou revolúciou. Dňa 18. mája 1790 bol Národnému zhromaždeniu predložený projekt deklarácie, ktorá sa stala neskôr dekrétom a súčasťou Ústavy. Text deklarácie vyhlasoval *vtrhnutie jedného štátu na územie druhého štátu je ohrozením bezpečnosti všetkých... odteraz si francúzsky ľud zakazuje začať akúkoľvek vojnu, orientovanú na zväčšenie územia.* V inom dôležitom dokumente – Deklarácii me-

dzinárrodného práva abbého Gregoira, ktorá bola diskutovaná Konventom v roku 1795, sa zdôrazňovalo, že *národy sú navzájom nezávisle, suverénne bez ohľadu na ich početnosť a veľkosť územia ktoré zaberajú* (článok 2). V článku 10 sa prehlasuje: *Každý národ – je správcom svojho územia* [210, c.537-540]. Deklarácia okrem iného potvrdzovala, že územie sa môže odovzdávať iba na základe súhlasu národov.

Vysoký pátos citovaných princípov však nebránil napoleonovskému Francúzku vychádzajúc z *revolučnej účelnosti* začať rozsiahle a vo svojej podstate imperialistické vojny na území celej Európy. L. Tolstoj ironicky písal o *mierumilovnosti* francúzskeho imperátora: Napoleon osobne napísal list imperátorovi Alexandrovi, v ktorom ho nazval *Vládca, môj brat* a úprimne ho uistoval o svojej osobnej náklonnosti a rešpekte a ubezpečoval, že si neželá vojnu – v rovnakom čase však vydával rozkazy vyžadujúce rýchlejší pohyb francúzskej armády zo západu na východ [211, c.10].

O zhodnotenie Versaillských dohôd z roku 1918 sa už postarali dejiny. Je typické, že práve na základe versaillských dohôd bola rozohraná hanebná Mníchovská fraška, ku ktorej len veľmi ťažko nachádzame v dejinách analógiu. Výsledkom Mníchovskej dohody medzi Nemeckom, Spojeným kráľovstvom, Francúzskom a Talianskom z 29. septembra 1938, bolo odstúpenie Sudet Nemecku. *Československo ako štát, ktorému odobrali časť suverénneho územia, na konferenciu vôbec nebolo pozvané.*

Charakteristická je zrejmá faloš, ktorou sú nasiaknuté ako obsah tak aj tón ktorým zúčastnené strany zhodnotili svoj hanebný čin. V anglo-nemeckej Deklarácii z 30. septembra 1938 sa uvádza: *Vnímame podpísanú dohodu... ako symbol snáh obidvoch našich národov nikdy viac neviesť vojnu jeden proti druhému. Sme rozhodní v úsilí, aby sa aj iné otázky, ktoré sa dotýkajú našich krajín, riešili pomocou konzultácií a chceme aj v budúcnosti posúvať do úzadia akékoľvek dôvody na nezhody, aby sme takýmto spôsobom napomohli bezpečnosti a mieru v Európe.* [212, c.260]. *Do vyhlásenia vojny medzi zúčastnenými stranami ostával presne rok.*

Ešte viac rôznorodejšie tvrdenia sa nachádzajú vo francúzko-nemeckej Deklarácii podpísanej 6. decembra 1938: *Obidve vlády konštatujú, že medzi ich štátmi nie je viac žiadnych nevyriešených otázok teritoriálneho charakteru a v kontexte vyššie uvedeného slávnostne deklarujú, že ich vzájomné hranice sú také, ako vyzerajú v súčasnosti.* [213, c.261]. *Pravdepodobne vychádzajúc z obsahu citovanej Deklarácie fašistické Nemecko onedlho, v roku 1940 okupovalo Francúzsko.*

Neopierajúc sa o dvojstranné dohody, medzinárodné spoločenstvo hľadalo nové, efektívnejšie mechanizmy prevencie, ktoré by neumožnili použitie sily, primárne vojen v medzinárodných vzťahoch. Za východisko sa považoval systém kolektívnej bezpečnosti. Medzinárodné spoločenstvo v roku 1919 vytvorilo 1919 Ligu národov. Článok 10 v štatúte Ligy národov definoval zásadu, podľa ktorej sa členovia Ligy zaväzovali rešpektovať a pred akýmkoľvek vonkajším útokom ochraňovať teritoriálnu celistvosť a politickú nezávislosť všetkých členov Ligy. Okrem toho článok 12 uvádzal, že keď člen Ligy začne vojnu, tak je ipso facto (na základe samotného faktu) vnímaný ako agresor, ktorý uskutočnil vojnový akt proti všetkým členom Ligy [214, c. 181].

Citované dôležité normy, však nedokázali zastaviť exponenciálne sa zvyšujúci apetít najväčších štátov, v prvom rade fašistického Nemecka, následkom ktorého vznikla Druhá svetová vojna.

Hlavný obsah uvedených klasických noriem medzinárodného práva si našiel svoje miesto aj v existujúcom Štatúte Organizácie spojených národov – medzinárodnej organizácii, ktorá vznikla v roku 1945 a je nástupcom Ligy národov. Napríklad princíp územnej nedotknuteľnosti štátov ako nerozlučného elementu princípu neútočenia je sformulovaný v paragrafe 4, článku 2 spomínaného základného dokumentu. Dokument doslova uvádza: *Všetci členovia Organizácie spojených národov sa v medzinárodných vzťahoch zdržia silových hrozieb alebo použitia sily proti územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti akéhokoľvek štátu, ale aj akýchkoľvek iných aktivít, ktoré nie sú totožné z cieľmi Spojených národov.*

Princíp územnej nedotknuteľnosti je súčasťou aj iných častí Štatútu OSN: princíp mierového spolužitia, uznanie suverenity a suverénnej rovnosti štátov (par. 1, čl. 2); mierové riešenie medzinárodných sporov (par. 3, čl. 2); nemiešanie sa do vecí, ktoré patria do vnútorných kompetencií ktoréhokoľvek štátu (par. 7, čl. 2); zákaz agresie a agresívnych vojen.

Sumárne Štatút OSN dnes zakazuje: *akékoľvek usilovanie o územnú nedotknuteľnosť štátov, nie len pomocou vojenskej sily, ale aj bez jej použitia – cestou nevojenských násilných aktivít, a tiež pomocou hrozby vojenskými alebo nevojenskými násilnými aktivitami. Akákoľvek okupácia územia štátu alebo zmena štátneho územia, ktorá sa uskutoční ako výsledok akýchkoľvek násilných aktivít, je protizákonné, neprávoplatné a nemôžu byť uznané* [215, c.34].

Princíp nedotknuteľnosti štátnych hraníc ja zadaný aj v iných medzi-národných právnych aktoch, predovšetkým v dokumentoch, ktoré mali zvýšiť celosvetový systéme regionálnej bezpečnosti.

Najdôležitejším z nich je Záverečný akt Porady o bezpečnosti a spolupráci v Európe prijatý lídrami 33 európskych štátov, USA a Kanady v Helsinkách v roku 1975. Deklarácia princípov spomínaného aktu definuje zásady, ktorými sa budú účastnícke krajiny riadiť vo vzájomných vzťahoch. Medzi najdôležitejšie princípy patria: suverénna rovnosť; dodržiavania práv spojených so suverenitou; nepoužitie sily alebo hrozby sily; nedotknuteľnosť hraníc a teritoriálna celistvosť štátov.

Bohužiaľ skutočnosť často odporuje deklarovaným vyhláseniam. Napríklad všeobecne prijaté princípy medzinárodného práva boli úplne zabudnuté vedúcim bývalého Sovietskeho Zväzu pri vojenskom zásahu do vnútorných vecí Maďarska, Československa, Afganistanu. Podobne to bolo aj v prípade lídrov USA počas rozpútania vojny vo Vietname, organizovaní intervencie do Iraku, alebo pri anexii Krymu zo strany Ruska.

O spomínanom Helsinskom záverečnom dokumente, ktorý sa svojho času zdal byť večným a nedotknuteľným, po posledných geopolitických zmenách v Európe už vie málokto. Príčinou je nezastaviteľná a nevyčerpatelná (bez ohľadu na to ako je odôvodnená) expancionistická snaha štátov, primárne ich snaha o prekroče-

nie hraníc, ktorá vzniká v rôznych obdobiach a v rôznych historických situáciách. Dôsledkom uvedeného jednaní sú často vojenské konflikty.

Vojna – je krajná forma silovej konfrontácie štátov, spôsob riešenia medzinárodných sporov (primárne tých, ktoré sa týkajú hraníc) vojenskými metódami [216, s.17]. Cieľom strany, ktorá rozpútava vojnu, nemusí byť zmena existujúcich hraníc protivníka. Avšak bez *porušenia hraníc* (v rôznej forme) táto strana nedosiahne ani žiadny iný cieľ. Z uvedeného dôvodu je akákoľvek vojna medzi štátmi vždy *cezhraničnou akciou*.

Vojenská konfrontácia štátov a národov v priebehu historického vývoja ľudstva mala *rôzne formy*. Dejiny poznajú veľa klasických foriem otvorenej okupácie cudzích území, ktorých cieľom bolo ovládnutie bohatstva okupovaných území (napríklad, vojenské ťaženia vládcov starého Grécka a Rímu). Nezriedkavo boli vojny vedené v mene náboženských alebo etnických hesiel, ktoré nezodpovedali reálnym cieľom zúčastnených strán. Takými boli napríklad boje Rímskeho impéria s rannými kresťanmi, konflikty medzi protestantizmom a katolicizmom, boj európskych národov proti tureckej invázii a pod.

Keď obrátíme pozornosť k dejinám tzv. náboženských vojen, tak ich deklaratívnym cieľom mohlo byť rozšírenie určitej viery, obrátenie *neveria-cích k správnej viere*, alebo naopak obrana vlastnej viery či boj za náboženskú slobodu. Vyskytovali sa aj medzinárodné vojenské konflikty smerujúce k oslobodeniu veriacich, ochrany náboženských svätýň a tradičných pútnických miest a pod. Sami iniciátori a účastníci uvedených vojen ich nazývali *svätými*. Všeobecne rozšíreným sľubom pri náboženských vojnách bol sľub večnej spásy pre všetkých, ktorí zahynú pri obrane alebo šírení vier. Spomínaná prax bola rozšírená v časoch *križiackych výprav*, ale veľmi charakteristická je aj pre islam.

V prípade porážky v náboženskej vojne boli jej účastníci nezriedka kruto prenasledovaní, často usmrtení, porazená viera sa stala zakázanou, krajina bola vyrabovaná a jej územie anektované. Víťazi presadzovali svoju vieru, inštitucionalizovali ju a rôznymi spôsobmi bohatli.

Náboženské spasiteľské heslá často slúžili iba ako zásterka na zakrytie konkrétnych intervenčných plánov.

V súčasnom svete geopolitické mesiášstvo, dosiahlo planetárnych rozmerov a získalo nové formy. Podľa odborníkov sa 20. storočie stalo arénou vojenských i nevojenských bojov troch geopolitických subjektov, ktoré využívali na budovanie svojho svetového panstva rôzne varianty mesiášskych ideí. Fašistické Nemecko sa pokúsilo vytvoriť rebríček národov a národností podľa stupňa ich blízkosti k *árijskému ideálu*, s čím úzko súvisela idea likvidácie *nerozvinutých* etník, t.j. etník najvzdialenejších od árijského ideálu.

Komunistický ZSSR na dosiahnutie svojej dominancie pestoval dogmu o mesiášstve a obrane jednej spoločenskej triedy (proletariátu a najchudobnejších poľnohospodárov). Dôsledkom uvedenej politickej ideológie bola genocída triednych nepriateľov ako vnútorná záležitosť štátu a v rámci vonkajšej politiky – pestovanie

hesiel o *svetovej revolúcii a celosvetových Revolučných radách*. Tretí z geopolitických subjektov, anglo-americký blok štátov túžil vybudovať z USA planetárnu záštitu pomocou otvorene nevyhlásenej, ale úplne jasnej teórie hierarchizácie štátov na základe ich prístupu k hodnotám otvorenej spoločnosti.

Zaujímavú analýzu opakovania medzinárodného násillia a geopolitickej motivácie jednotlivých subjektov, urobil vo svojom výskume *Vojna ako podnikateľský zámer?* A. Chalapsis [217]. V literatúre je možné nájsť aj málo pravdepodobné prognózy, napríklad o tom, že globálne otepľovanie do roku 2050 môže viesť k nárastu vojen až o 1,5 násobok [218].

V historickom kontexte vždy dochádzalo k rozširovaniu cezhraničných vojen a k zvýšeniu objemu vojenských akcií.

Publikovaná práca Malcolma Swansona *Boje a spoločnosti*, ktorá vyšla v Londýne v roku 2004 [219], charakterizuje hlavné mílniky militarizácie ľudstva. Autor za prvé náznaky ľudskej agresie označuje zobrazenia staré približne 12 000 rokov, z obdobia na konci doby ľadovej v čase celkového oteplenia. O možnom počiatku organizovaných agresíi svedčí 34 zobrazení ľudí s kamennými sekerami v jaskyniach Nemecka a 59 spálenísk v Horskom Egypte, kde sa našli pozostatky ľudí zabitých oštepami. Neskôr sa objavili aj obranné stavby. V Jerichu, neďaleko mŕtveho mora, môžeme nájsť zvyšky jednej z najstarších pevností, ktorá mala steny široké 1,8 metrov a veže vysoké 3,6 metra. Za stenami pevnosti sa mohlo brániť približne 2000 obyvateľov. Obdobné obranné stavby boli rozšírené po celom Strednom Východe.

Približne 2400 rokov p.nl. začalo súperenie miest. Veľkej mohutnosti dosiahol Lugalzagesi, kráľ Ummy, ktorý kontroloval nielen tok rieky Eufrat a Tigris, ale dosiahol aj pobrežie Stredozemného mora.

Neskôr sa v dejinách objavili relatívne početné bitky. Z taktického hľadiska bolo prvoradé ovládnuť územie, na ktorom sa mala konať bitka a využiť výhody jeho reliéfu. Okrem elitných častí, armády pozostávali zo zle vycvičených mužov, ktorých jedinou motiváciou bol strach z vládcu a myšlienka na vojnovú korisť.

Za prvú profesionálnu armádu na svete je považovaná armáda egyptského faraóna Jachmesa vytvorená okolo roku 1525 p.nl. Jachmes v armáde zaviedol bojové vozy a dobre trénovaných lukostrelcov. Zručnosť lukostrelcov ešte viac zdokonalili Asýrčania, ktorí ako prví v dejinách vybudovali vysoko militarizovaný štát.

Asýrčania žili na výšinách severovýchodnej Mezopotámie, v oblastiach, kde prakticky neexistovali prirodzené hranice a boli terčom neustálych nájazdov susedných kmeňov a štátov. Nájazdy prinútili Asýrčanov postarať sa o svoju ochranu. Vládca Tiglatpilesa III. v roku 745 p.nl. vybudoval dobre trénovanú a platenú armádu, ktorá úspešne bránila Asýriu a zároveň priniesla bohatú korisť z veľmi úspešných dobyvačných vojen. [220, s. 6-7].

Na prelome IV.-III. tisícročia, kedy začalo otrokárske obdobie sa vojny viedli s cieľom obsadiť a podriaďiť si územie blízkyh susedov a zároveň získať otrokov. No už v Púnskych vojnách medzi Rímom a Kartágom (III.-II. stor. p.nl.) zachvátilo divadlo vojenských akcií obrovské územie. Napríklad vojvodca Kartága Hanibal

(247-183 r. pnl.) uskutočnil v bojoch s Rimanmi pochody cez Pyreneje a Alpy a vylodil sa vo Španielsku. Rímsky vojvodca Gájus Július Cézar v I. stor. pnl. bojoval na Balkánskom polostrove, v Egypte a malej Ázii.

Prvých dobytých pochodov v období rannej otrokárskej éry, sa podľa názorov odborníkov, zúčastnilo niekoľko stoviek alebo tisícov vojakov. Je zdokumentované, že neskôr, v roku 331 pnl. sa bitky Alexandra Macedónskeho proti Peržanom pri Gargameli zúčastnilo na strane Macedóncov približne 40 tisíc pešiakov, 12 tisíc jazdcov, 100 bojových vozov a 15 slonov [221, s.121-127].

Pre porovnanie, vojenské akcie spojencov proti fašistickému Nemecku v roku 1945 sa viedli súčasne na niekoľkých kontinentoch a frontová línia merala desiatky tisíc kilometrov. Námorné bitky sa uskutočňovali prakticky vo všetkých svetových oceánoch. V druhej svetovej vojne bojovalo niekoľko miliónov ľudí.

Zdokonaľovali sa spôsoby a nástroje vedenia vojny: ako živá sila, tak aj výzbroj.

So vznikom otrokárskych vzťahov sa objavuje špeciálna sociálna inštitúcia – armáda. Armáda – je špeciálna ozbrojená sila vybudovaná na výkon policajných funkcií v rámci spoločnosti, ale tiež na boj za rozšírenie územia vlastného štátu a ochrany jeho hraníc proti vonkajším útokom. Zo začiatku sa armáda formovala iba na obdobie vojny prostredníctvom zvolávania dobrovoľníkov (opolčencov) z radov otrokárov. Všetci slobodní občania vykonávali vojenskú povinnosť od 17 rokov až do neskorej staroby, otroci miesto v armáde nemali. Vladár a jeho veľmoži mali svoje vojenské družiny ako aj zbory vojenských osadníkov (kolonistov).

V rozvinutej feudálnej spoločnosti, na konci XV stor. boli *dobrovoľníci (opolčenci)* nahradení nájomným vojskom. Nájomné vojsko sa budovalo primárne z deklarovovaných elementov ako aj z predstaviteľov rôznych národností. V polovici XVII stor. sa v krajinách západnej Európy namiesto nestálych nájomných armád objavili stále armády, ktoré sa budovali prostredníctvom nájmu, násilného verbovania alebo regrútskym náborm medzi občanmi štátu.

Radikálne sa zmenilo budovanie armády vo Francúzku a neskôr aj v iných štátoch, po buržoáznej revolúcii na konci XVIII stor. Francúzsko zaviedlo všeobecnú vojenskú povinnosť, ktorá trvala 2 až 6 rokov, čo umožňovalo *budovať masové armády už v mierovom období a pripravovať obrovské ľudské rezervy pre prípad vojny* [222, s. 587-637].

Všeobecná vojenská povinnosť ako princíp budovania armád sa zachovala v rôznych štátoch do dnešného dňa, hoci ekonomicky najrozvinutejšie štáty majú profesionálne armády vybudované na základe dobrovoľnej služby.

Niekoľko skutočných revolúcií zaznamenali vo svojom historickom vývoji aj zbrane. Po dlhú dobu sa používali, v dávnej minulosti objavené studené vrhacie alebo sekacie zbrane (luky, oštepky, meče a pod.). Kone zabezpečovali mobilitu armád. Prvá revolúcia vo výzbroji nastala v XIV stor., kedy sa objavili spočiatku nedokonalé, ale principiálne nové palné zbrane (delá a pušky). Ich kvalitatívne zlepšenie prišlo na konci XIX stor. spolu s objavom bezdymového pušného prachu.

Odvtedy sa radikálne zmeny vo fungovaní armád spustili ako lavína. Ra-

di-kálne bolo zavedenie nových prostriedkov presunu ako boli automobily a tanky a po objave lietadla využitie vzdušného priestoru pre armádne účely. Podobne sa začal využívať pre armádne účely aj podmorský priestor spustením prvých ponoriek. Ako veľmi významný sa ukázal objav atómových a jadrových zbraní, ktoré je možné premiestňovať v prípade potreby na akékoľvek miesto na zemi pomocou raketových a kozmických komplexov.

Všeobecnou tendenciou uvedených zmien výzbroje je snaha o zvýšenie ničivého potenciálu zbraní – jednak proti vojenským ako aj proti nevojenským cieľom.

Spolu s vyššie uvedenou *stále rastúcou militarizáciou spoločnosti, sa neustále zvyšovalo aj množstvo strát na ľudských životoch* [223, s. 320].

Ľudstvo činilo zúfalé snahy ovládnuť fenomén vojny. V prvom rade bolo dôležité zabrániť ich vzniku, priviesť k zodpovednosti vinníkov a najaktívnejších účastníkov zločineckých revízií hraníc. Niektoré z nástrojov, ktoré majú vplývať na agresora ako sú kolektívne inštitúcie medzinárodnej spolupráce (Liga národov a Organizácia spojených národov) už boli zavedené. Druhý nástroj ako zabrániť vojnovým konfliktom predstavujú medzinárodné tribunály, ktoré trestajúce vinníkov za uskutočnené vojnové zločiny.

Pojem vojnových zločinov definoval článok 6 Medzinárodného vojnového tribunálu pre potreby súdu s hlavnými nemeckými vojnovými zločincami (1945) a článok 5 Štatútu Medzinárodného vojnového tribunálu pre Blízky Východ (1946). Medzi vojnové zločiny, ktoré porušujú všeobecne prijaté vojnové zákony a pravidlá patria:

- hrubé zaobchádzanie s ranenými a chorými;
- využívanie zakázaných prostriedkov a spôsobov vedenia vojny;
- nezmyselné ničenie obytných zón;
- lúpež spoločného alebo súkromného majetku;
- vražda, mučenie, deportácia a využívanie nútenej práce civilného obyvateľstva;
- branie rukojemníkov, masakrovanie účastníkov partizánskych vojen ako aj iné protizákonné aktivity.

Pravidlá zodpovednosti za vojnové zločiny uvádzajú mnohé medzinárodné zmluvy, napríklad článok 111 záverov Washingtonskej konferencie z roku 1922, článok 29 Ženevskej konvencie z roku 1929, ženevskej konvencie na obranu obetí vojen z roku 1949 a iných.

Rozhodnutie o potrestaní vojnových zločinov bolo prijaté spojencami ešte počas druhej svetovej vojny. Moskovská deklarácia z 30. októbra 1943 uvádza, že vojnoví zločinci budú odoslaní do štátov, v ktorých spáchali zločiny, aby boli v uvedených štátoch súdení a potrestaní.

Najvýznamnejším tribunálom bol Norimberský proces. Súdny proces Medzinárodného vojnového tribunálu so skupinou hlavných nemeckých vojenských zločincov sa konal od 20. novembra 1945 až do 1. októbra 1946 v nemeckom meste Norimberg. *Po prvý krát v dejinách* boli ako kriminálni zločinci potrestaní štátni

predstavitelia, ktorí boli uznaní vinnými v príprave, rozpútaní a vedení agresívnej vojny. Tribunál odsúdil 12 vinníkov na trest smrti, troch na doživotné väzenie a štyroch na rôzne dlhú dobu väzenia. V decembri 1946 Valné zhromaždenie OSN schválilo princípy medzinárodného práva, ktoré sa zakladali na princípoch definovaných v Štatúte Norimberského tribunálu.

Pre osoby, ktoré spáchali vojnové zločiny neexistuje premlčacia doba. V zvláštnej Konvencii o nepoužívaní premlčacej doby vo vzťahu k vojnovým zločinom a zločinom proti ľudskosti, ktorá bola prijatá Valným zhromaždením OSN v roku 1968 sa prehlasuje: vojnové zločiny ako aj zločiny proti ľudskosti sú najzávažnejšie zločiny.

Vojnovým zločinom sa taktiež nesmie poskytovať právo azylu ako uvádza článok 14 Všeobecnej deklarácie práv ľudských práv.

Dnes sa jednania týkajúce sa otázok genocídy, vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti uskutočňujú na Medzinárodnom tribunáli (MT) v Haagu. Spomínaný súd vznikol v roku 2002 na základe Rímskeho štatútu z 1998, ktorý bol ratifikovaný 106 štátmi sveta (USA, Rusko a Ukrajina ešte nie sú členmi MT).

Medzinárodný tribunál sídli v Haagu, preto je často nazývaný Haagskym tribunálom (nesmieme si ho pomýliť s Haagskym tribunálom pre Juhosláviu a Medzinárodným súdom pri OSN, ktoré tiež sídli v hlavnom meste Holandska). Za sedem rokov svojej existencie súd nevyviesol žiadny rozsudok, veľký ohlas však malo vydanie zatykača na prezidenta Sudánu 14. júla 2008, ktoré prezidenta obviňuje z genocídy počas konfliktu v Darfúre (oblasť Sudánu).

Uviedli sme hlavné historické míľniky vzniku, vývoja a rozvoja fenoménu hraníc, cezhraničného pohybu a javov spojených s analyzovanou témou. Historický exkurz nám umožňuje urobiť sociologickú analýzu podstaty uvedeného objektu, v prvom rade *zodpovedať na hlavné otázky spojené s jeho fungovaním a rozvojom*:

1. Ako vznikali hranice?

Naša analýza dokazuje, že *hranice – sú historickým produktom*, ktorý sa objavil spolu s potrebou regulácie priestorovej existencie inštitúcií súkromného vlastníctva a štátu. Zmenu potrieb v rámci rozvoja uvedených inštitúcií v určitom priestore sprevádzajú aj isté cezhraničné procesy, čo je dôvodom *neexistencie nemenných hraníc*.

2. Akú majú hranice budúcnosť? Sú večné?

Ako je to vidieť z odpovede na prvú otázku, hranice nie sú večné, ale vznikli v rámci určitých sociálnych podmienok. Pokiaľ tieto podmienky budú odumierať, v prvom rade vďaka zníženiu motivačného mechanizmu obrany priestorových zdrojov, cezhraničné pohyby ako sociálny a priestorový jav taktiež zaniknú.

3. Sú hranice obvykle „dobré“ alebo „zlé“?

Samé o sebe hranice nie sú ani dobré ani zlé. Ako ukazujú dejiny podstata všetkých hraníc je rovnaká. Existujú priestorové hranice medzi národmi a štátmi, ktoré sa z rôznych sociálnych alebo geografických príčin (o ktorých sme hovorili vyššie): a) ocitajú v epicentre nekonečných územných *delení, ktoré ústia až do použitia vo-*

jenskej sily spojenej s početnými obeťami; b) sú v zóne určitého cezhraničného kľudu, ďaleko od vojnových konfliktov, ničenia a ľudských tragédií. Niektoré hranice majú zlú geopolitickú reputáciu, k tým druhým sa prilepila reputácia vzťahujúca sa k spravodlivosti a morálke.

4. Je možné charakterizovať národy ako agresívne alebo mierumilovné?

Sociálna podstata všetkých subjektov cezhraničných procesov je rovnaká. Priestorové potreby ich existencie sú pokračovaním rôznych foriem cezhraničných aktivít. V historickom kontexte je len veľmi ťažko predstaviteľná etnická skupina, ktorá by sa nezúčastnila nejakého boja ohľadom teritoriálnych zdrojov, či už v úlohe obrancu svojho bohatstva alebo v úlohe dobyvateľa. Vyššie uvedené sociálne a geografické faktory podmieňujú nerovnomernú úroveň rôznych etnických skupín na účasti v cezhraničných procesoch. Niektoré národy sú neustále aktívnymi subjektmi geopolitických zmien a s nimi spojených vojnových konfliktov, inak povedané takmer vôbec nepúšťajú z rúk zbrane. Iné sa naopak dozvedajú o geopolitických bojoch až z tretích úst. U niektorých národov časom vzniká adekvátne vojenská zručnosť a postupne dochádza k určitým materiálnym zmenám, zatiaľ čo u iných národov je praktická skúsenosť s vojenskými aktivitami minimálna. Záverom môžeme konštatovať, že od základov agresívne alebo od základov mierumilovné národy neexistujú, existujú ale rôzne príčiny, ktoré formujú cezhraničné správanie sa národov.

5. Je možné uniknúť pred násilnými zmenami hraníc, primárne pred zmenami uskutočnenými prostredníctvom vojenských operácií?

Uniknúť pred násilím v rámci riešenia priestorových, primárne územných sporov, sa v princípe dá. Prvú možnosť predstavuje zánik samotného inštitútu hraníc (podmienky, za ktorých môže k zániku dôjsť sme uviedli vyššie), čo znamená koniec existencie objektu odporu. Druhú možnosť predstavuje radikálna zmena motivačného mechanizmu fungovania a rozvoja spoločnosti.

1.3. Paradigmy rozvoja cezhraničných javov

V rámci rozvoja teoretickej reflexie hranice a cezhraničných tokov, je možné vyčleniť tri základné etapy: 1) etapa vzniku základnej idej hranice a jej primitívno-utilitárneho zdôvodnenia; 2) etapa formovania teoretických predstáv ohľadom fenoménu hraníc a ich kartografickej materializácie; 3) etapa rozvinutých koncepcií ohľadom miesta a významu cezhraničných tokov v živote spoločnosti [224].

Prvá etapa je v nemalej miere spojená s interpretáciou hraníc, ktoré sa nachádzajú v nábožensko-svetonázorových systémoch judaizmu, kresťanstva, konfucionizmu, islamu a liberálnej tradície.⁴ Uvedené interpretácie mali hlavne etický charakter. Inú interpretáciu predstavuje zmysluplné praktické využitie idej hraníc v Rímskej ríši, v rámci hierarchie osídlení, miest, provincií a regiónov.

V stredoveku sa kontrole miest a území prikladalo výrazne viac pozornosti a problematika hraníc začala vyvolávať veľký záujem. Spomínanému procesu výrazne pomohlo zdokonalenie technológie označovania jednotlivých miest na mape. Geografom a kartografom sa podarilo jasne vyznačiť fyzické obrysy hraníc a termín *frontiere* – hranice sa po prvýkrát objavil vo *Francúzskom geografickom slovníku* (1783).

Úspechy vedcov umožnili zaviesť do politickej praxe vymedzenie všeobecne uznávaných hraníc jednotlivých území. Prvým písomne doloženým aktom uvedeného vymedzenia bola Vestfálska zmluva medzi Španielskom a Dánskom. Zmluva ustanovovala hranice územnej vlády Anglicka, Francúzska, Dánska, Nemeckého kniežatstva, Moskovie, Poľska, Turecka, Španielska a Švédska. Vestfálska zmluva znamenala začiatok éry národných štátov a nacionalizmu [227, s. 635].

Ešte skôr, v období obrodovania XV.-XVI. stor. sa v politických názoroch stále viac potvrdzoval jeden z postulátov ranného nacionalizmu – princíp rovnováhy síl zdôvodnený ešte v antickej dobe [228]. Na začiatku XV. storočia, benátsky politik Francesco Barbaro princípom udržateľnej rovnováhy síl obhajoval alianciu nezávislých talianskych republík. Aj významný mysliteľ Niccolo Machiavelli vyhlásoval, že medzinárodný poriadok v rozdrobenom Taliansku sa udržal vďaka chýbajúcemu hierarchickému podriadeniu sa jednému centru. *Niektoré z nových mestských štátov, ktoré vznikli na ruinách starého Ríma, ukázali natoľko veľké schopnosti (aj napriek tomu, že žiadny z týchto mestských štátov nevládol nad iným) a*

Tretia etapa teoretických reflexií hraníc, ktorá sa objavila na konci XIX. a na začiatku XX. stor. znamenala vznik prvých systematických koncepcií. Ich základom bol obvykle určitý faktor týkajúci sa rozvoja hraníc. Napríklad základom paradigmy, ktorú navrhovali T. Holdich a M. Lyde bola *dôstojnosť* hraníc. V závislosti od vplyvu, aký mali hranice na posilnenie alebo oslabenie napätia alebo dokonca na vznik vojny medzi štátmi, klasifikovali hranice na dobré a zlé [234-235].

Komplexnú analýzu koncepcií hraníc a cezhraničných procesov od konca XIX. stor. spracoval V. Kolosov v práci *Výskum hraníc: premenné perspektívy a teoretické prístupy* [236].

V uvedenej práci autor vyčleňuje dva základné teoretické prístupy charakteristické pre dané obdobie: tradicionalistický a postmoderný.

Tradicionalistický prístup podľa Kolosova zahŕňa historickú kartografiu a typologickú, funkcionalistickú a politickú metódu.

Hlavnými predstaviteľmi historickej kartografie sú J. Ancel (Francúzsko), I. Bowmna (USA), R. Hartshorn (USA), E. Banse (Nemecko). V rámci uvedenej výskumnej školy sa kumulovali empirické dáta, detailne sa spracovávali mapy ekonomických a sociálnych štruktúr prihraničných regiónov a robilo sa množstvo konkrétnych analýz. Výsledky tejto výskumnej školy mali veľký význam pre delimitáciu a demarkáciu hraníc v povojnovej Európe, a taktiež na delimitáciu koloniálnych správ v Afrike a Ázii.

Typologický prístup sa využíval na rôznorodé klasifikácie cezhraničných procesov, na výskum ich evolúcie a spôsobov mytologizácie, všestranného odô-

vodnenia a praktického využitia pojmu hraníc ako presne fixovanej línie. Ty-polo-gický prístup aktívne rozvíjali lord Curson, T. Houldich, S. Fosset (všetci z Veľkej Británie), S. Boggs (USA)⁴.

Rozvoj funkcionalistického prístupu začal na začiatku 50. rokov XX. stor. V rámci spomínaného prístupu sa aktívne skúmal mnohostranný vplyv hraníc na rôzne elementy prírodného a sociálneho prostredia, vytvárali sa modely vzájomných cezhraničných aktivít na rôznych priestorových úrovniach a vysvetľovalo sa chápanie hraníc ako mnohoúrovňového a vysoko dynamického objektu.

Funkcionalistický prístup sa široko využíval v rámci pohraničných rozhovorov, v praxi prihraničnej spolupráce a v rámci delimitácie a demarkácie nových poli-tických hraníc (vrátane námorných). Významnými funkcionalistami sú G. Prescott (Austrália), G. House (Veľká Británia), G. Minghi (USA), M. Fouher (Francúzsko), H. Blake (Veľká Británia), O. Martinez (USA).

Počiatok politickej metódy skúmania hraníc doložil Kolosov v 70. rokoch XX. stor. Hlavným objektom analýzy je úloha hraníc v medzinárodných konfliktoch. V prvom rade sa skúma vzájomné prepojenie jednotlivých vlastností hraníc a ich úlohy pri vzniku, evolúcii a riešení prihraničných konfliktov. Hranica sa pokúsil vytvoriť nový výskumný program, jadrom ktorého musí byť koncepcia svetového systému [241, s. 17-35]. A. H. Frank odmietal ako samotné teoretizovanie o svetovom kapitalistickom systéme 60.-70. rokov XX. stor., tak aj idey I. Wallersteina a sústreďuje svoj záujem na myšlienku ázij skej hegemonie [242].

Multidisciplinárne výskumy zamerali svoju pozornosť na historický výskum rastu svetového systému a súčasných procesov, v ktorých sa objavuje.

Hlavné zistenia multidisciplinárnych výskumov boli skonkretizované v pojme *globalizácia*, ktorý sa rozšíril najmä v 90. rokoch XX. stor. [243]. Pojem sa zvyčajne používa na označenie globálneho trhu, v ktorom sú finančné transakcie okamžité, zasahujú celý svet a nadnárodný biznis nielen celosvetovo predáva svoju produkciu, ale rozmiestňuje v jednotlivých štátoch aj časti svojej výroby [244].

Globalizácia ekonomiky musí viesť k zníženiu nezávislosti národných hospodárskych systémov, čím dochádza k oslabeniu štátov. Globalizácia sa dotýka spôsobu života obyvateľov ako aj toho, ako si spravujú vlastné záležitosti.

A. Suša vysvetľuje protichodný charakter globalizačných procesov a identifikuje riziká, ktoré prinášajú [245, s.350]. Niektorí odborníci vnímajú globalizačné riziká ako fatálne, napríklad M. Naím – šéfredaktor vplyvného amerického vydania *Foreign Policy*, vytvoril dokonca *čiernu knihu* globalizácie [246].

Kniha pomenúva niekoľko základných aspektov globalizácie. Technicko-ekonomický aspekt spojený v prvom rade s technológiami (akými sú napríklad letecká doprava alebo telefón), ktoré prostredníctvom celosvetových komunikácií a výmeny a prostredníctvom sociálnych inštitúcií, ktoré umožňujú vzájomné vzľa-

⁴ Uvedená etapa sa skúma v mnohých významných vedeckých prácach [225-226].

hy, urobili svet *menším*. Odborníci očakávajú nový technologický prielom podporujúci globalizáciu v XXI. storočí. Pôjde predovšetkým o:

- 1) mobilné informačno-komunikačné zariadenia;
- 2) intelektuálne mobilné práce a systémy;
- 3) masovú internetovú *personalizáciu* tovarov a služieb;
- 4) rozšírenie životného štýlu vo *virtuálnom priestore* – internetová práca, učenie, nákupy, predaj, biznis aktivity a pod.
- 5) vznik *virtuálnych sekretárok a asistentov* – intelektuálny *software* vysokej úrovne;
- 6) digitalizovaná a personifikovaná zdravotná starostlivosť;
- 7) *precízne* (počítačom riadené) poľnohospodárstvo;
- 8) alternatívne zdroje energie, šetrenie energiami a *čisté technológie*;
- 9) geneticky modifikované organizmy [247].

Podľa Wallersteina povedie rozvoj svetovej kapitalistickej ekonomiky k rozdeleniu sveta na tri nerovné časti – na centrum, perifériu a poloperifériu. Centrálné štáty – USA a Japonsko – sú bohaté a dominantné; periférne štáty ako Zair a Bangladéš sú chudobné a vykorisťované centrom; poloperiférne štáty ako napríklad Brazília alebo Čína sa nachádzajú medzi centrom a perifériou vo funkcii sprostredkovateľa.

V interpretáciách globalizácie je badateľné rôznorodé politické smerovanie. Dá sa povedať, že teórie integrácie zdôrazňujú dôležitú úlohu subjektívneho faktora, primárne politickej vôle a politických inštitúcií v globalizácii [248]. Škola *svetovej politiky* kladie dôraz na dôležité idey ako sú rozvoj, ľudské práva, občianske pozície, rovnosť a sloboda, ktoré sa v podmienkach globalizácie stávajú svetovými štandardmi. Ďalší odborníci diskutujú o podstatných odlišnostiach *nového svetového politického systému* voči starému štátnemu systému [249].⁵

Kulturologický prístup ku globalizácii sa zameriava na rôznorodé faktory, v prvom rade venuje pozornosť teórii *marginalizácie človeka*. Teóriu *marginalizácie* navrhol americký sociológ P. Park [251]. Teória je postavená na uvedomení, že v súčasnom svete sa pohyb stal univerzálnym fenoménom a zároveň sa stratila istota miesta. V porovnaní s prechádzajúcimi obdobiami sa vplyvom zrýchlenia presunu stal čas zanedbateľnou veličinou a tradičné hranice sa javia ako iba veľmi malé prekážky. Deliace línie strácajú jednoznačnosť, stabilitu a ostrosť. A so stále narastajúcou zložitou bytím na tej ktorej strane hranice rastie pravdepodobnosť, že sa človek ocitne v marginálnej pozícii, medzi hranicami. Človek sa stáva *cudzincom* na pozadí *difúzných foriem socializácie*, ktoré nemajú stále hranice a pravidlá. G. Simmel vypracoval *sociológiu cudzinca* ako časti sociálneho priestoru [252].

Dôležitým objektom kultúrnej globalizácie sú aj také sociálne hnutia a pohyby ako feminizmus, rôzne ekologické hnutia, ale aj média (najmä televízia a kinematografia), turizmus či populárna kultúra. Analyzujú sa také kultúrne mo-

⁵ Viac o modeloch súčasného svetového systému v prácach Pavla Barši [250].

dely akými sú etnikum, individuum, národ alebo tradície. Všeobecne sa rozšírila myšlienka, že dôležitým identifikátorom rôznych kultúrnych skupín a rovnako aj významným národným symbolom sa môže stať náboženstvo ako v prípade protestantov a rímskym katolíkov v Írsku, síkhov v Pandžábe, židov v Izraeli, hinduistov a budhistov na Srí Lanke, protestantských fundamentalistov v USA, moslimov v Čechensku alebo sunitov a moslimov v Iráne. Podobné hnutia sa v laicky často nazývajú fundamentalistickými.

Zástancovia teórie svetového systému, rovnako ako odborníci skúmajúci rôzne aspekty globalizácie, zdôrazňujú priamy alebo nepriamy vplyv procesov odohrávajúcich sa vo svete, na existujúce hranice. Napríklad známy fínsky vedec Anssi Paasi vo svojich prácach o vzniku a evolúcii teritoriálnych identít dochádza k záveru, že formou *teritoriálnej ideológie* a zároveň zdrojom štátneho budovania je nacionalizmus. Nacionalizmus vždy predpokladá obranu územia alebo ochranu práv na určité územie. Vzťahy medzi štátom a národom tak determinujú vývoj hraníc [253].

Medzi systematizovanými názormi na podstatu fenoménu hraníc má osobitné miesto teória *geopolitiky*. Samotný termín geopolitika u mnohých vyvoláva negatívne asociácie spojené s tragickými udalosťami dejín ľudstva v XX. storočí. Avšak reinkarnácia hraníc, ktorá sa uskutočnila v minulých desaťročiach a ňou spojená reinkarnácia geopolitiky, vedú k postupnej *rehabilitácii* spomínaného pojmu.

Učenie o geopolitike vzniklo na konci XIX. stor., kedy švédsky vedec Johan Rudolf Kjellen v roku 1899 použil pojem geopolitika vo svojej práci *Štát ako forma života* [254]. V roku 1914 zadefinoval pojem geopolitika vo význame teórie štátu ako geografického organizmu alebo fenoménu v priestore. Uvedenú definíciu neskôr rozvíjali K. Haushofer, D. Whittlesey, E. Walsh, S. Cohen, G. O'Tuathail a iní.

V súčasnosti je geopolitika obvykle chápaná ako teória medzinárodnej politiky, ktorá sleduje vzťahy medzi národmi a rozvoj svetovej politiky podmienený teritoriálnym priestorom na ktorom sa odohráva.

V závislosti od priorít rozlišujú odborníci pri rozvoji geopolitiky štyri štádiá: 1) geopolitiku *národa pre potreby imperialistickej hegemonie*; 2) nemeckú geopolitiku; 3) geopolitiku obdobia studenej vojny; 4) geopolitiku po konci studenej vojny [255, s. 6200].

Prvé štádium rozvoja geopolitiky sa spája so zakladateľom politickej geografie nemeckým prírodovedcom Fridrichom Ratzelom, ktorý ako prvý systematicky analyzoval priestor a umiestnenie štátov metódou komparatívnej analýzy. F. Ratzel definoval základné idey geografického determinizmu. Medzi hlavné postuláty F. Ratzela ďalej rozvíjané jeho nástupcami patria nasledujúce:

Národy potrebujú dostatočný priestor pre svoju existenciu, a preto je obsadenie a udržanie územných zdrojov jedným z ich hlavných životných záujmov. Priestor je však obmedzený a vo svojej podstate statický, zatiaľ čo národy a nimi vytvorené štáty sú v kontexte zvyšujúceho sa počtu obyvateľov dynamické. Uve-

dený stav nevyhnutne vedie k boju o priestor, ktorý sa prejavuje v sporoch, konfliktoch a vojnách [256]. Práve F. Ratzel po prvýkrát využil termín *životný priestor* (*lebensraum*).

Teória Ratzela bola využitá ako *vedecký dôkaz* pre ekonomický a vojenský vzostup Nemecka v druhej polovici XIX. stor. a ako základ jeho územných požiadaviek voči susedom.

Žiarivým príkladom prvého štádia rozvoja geopolitických názorov bol britský geograf H. Mackinder (1861-1947). Vo svojej znamenitej prednáške *Geografický stred dejín* (*Geographical Pivot of History*), ktorú predniesol na zasadnutí Kráľovskej geografickej spoločnosti v Londýne v roku 1904, predstavil koncepciu geopolitických *ostrovov*. V prednáške predniesol tézu, podľa ktorej veľké územie zahŕňajúce Európu, Áziu a Afriku tvoria *veľký ostrov* a ostatné územia predstavujú jeho satelity. V centre *veľkého ostrova* je jadro (Heartland) sveta: územie od Nemecka po Čínu a od Himalájí až po Arktídu. Kto vládne jadrú, vládne nad veľkým ostrovom a kto vládne nad veľkým ostrovom, bude vládnuť nad celým svetom.

Nemeckí ideológovia vyzývali v 20.-30. rokoch XX. stor. Hitlera, aby ovládol *jadro* sveta, čím začalo druhé štádium rozvoja geopolitiky. Medzi spomínanými ideológmi vynikal generál Haushofer, ktorý v roku 1927 napísal knihu *Hranice v ich geografickom a politickom význame* (*Grenzen in ihrer geographischen und politischen Bedeutung*). Tento generál bol priateľom jedného z nacistických lídrov a v rokoch 1923-1938 blízkeho spolupracovníka Hitlera, Rudolfa Hessa. Vďaka priateľstvu sa generál nemalou mierou zaslúžil o odôvodnenie fašistických doktrín *Krv a zem* (*Blut und Boden*), *Rasa a priestor* (*Rasse und Raum*) a *Životný priestor* (*Lebensraum*) v Hitlerovej knihe *Mein Kampf*.

Tretie štádium rozvoja geopolitiky sa spája s obdobím studenej vojny. Výsledky druhej svetovej vojny vyvolali opätovný záujem západných historikov a politológov o geopolitiku. V Západnom Nemecku bolo dokonca obnovené vydávanie neslávne známeho haushoferovského *Časopisu z geopolitiky* (*Zeitschrift für Geopolitik*), jeho obsah bol však zbavený pôvodnej nenávisťou [257].

Povoynové obdobie bolo obdobím krčovitej konfrontácie Západu a Východu oscilujúcej na hranici vzájomného stretu. Rozsah potenciálnych konfrontácií ešte vzrástol po vzniku vojensko-politických paktov: NATO a Varšavskej zmluvy. Antagonizmus zachvátil takmer celý svet. V podmienkach studenej vojny sa aktívne rozvíja geopolitická *teória domina*, zámerom ktorej bolo dosiahnutie vojensko-politických cieľov v rôznych regiónoch sveta, od Indočíny až po Kubu.

Pád Berlínskeho múra a rozpad Sovietskeho zväzu viedol k podstatným zmenám geopolitických koncepcií. Po dlhých rokoch hľadania odôvodňovania bipolárneho sveta nadišiel čas poskytovať odpovede na výzvy monocentrizmu.

Odpovede však boli rôzne. Napríklad v polovici 90. rokov minulého storočia Róbert Kaplan predstavil *teóriu chaosu*. Na základe rozdelenia sveta na bohatý Sever a chudobný Juh, autor predpokladal, že práve Juh a primárne Afrika budú zdrojom anarchií a rôznorodých foriem biedy [258, s. 6204].

Dominujúcim smerom geopolitických analýz však, aspoň do istej miery, bolo vysvetlenie americkej hegemonie. Jedným z najotvorenejších zástancov špecifickej úlohy USA vo svete je Zbigniew Brzezinski, ktorý nabáda Spojené štáty americké, aby začali kontrolovať tri časti *euroázijskej šachovnice*: Západ – Európu; Juh – Stredný Východ a Centrálnu Áziu a Východ – Čínu a Japonsko. Oslabenie Ruska musí byť podľa Brzezinského permanentné, aby predchádzalo možnosti ruskej kontroly nad blízkym zahraničím, včítane kontroly Číny a Iránu [259].

Stále rastúci záujem odborníkov sa orientoval na alternatívne (voči americkej hegemonii) geopolitické centrá svetového rozvoja, hlavne na moslimský svet. Najsilnejšie rezonuje koncepcia multipolarizácie súčasnej spoločnosti v práci Samuela Huntingtona *Západ a iní* (The West and the Rest). Podľa autora základným zdrojom konfliktov vo svete nie sú ekonomické alebo politické protirečenia medzi štátmi alebo národmi, ale kultúrne rozdiely medzi západnou, konfuciánskou, japonskou, islamskou, pravoslávnu a latinskoamerickou civilizáciami [260].

Dnes sa spoločne s globálnymi geopolitickými doktrínami realizujú aj mnohé aplikované operacionalizované geopolitické aktivity, v súvislosti s ktorými sa sformoval samostatný teoretický prístup tzv. *kritickej geopolitike*. Zakladateľom je H. Toala [261, s. 12], pričom jeho prístup rozpoznáva dve úrovne geopolitiky. Vysoká úroveň má teoretický charakter a zabezpečuje spracovanie všeobecných koncepcií (svetového poriadku, štruktúry medzinárodných vzťahov a pod.). *Nízka* geopolitika je súborom geopolitických významov, symbolov a predstáv v masovokomunikačných prostriedkoch, reklame, kine, politickej karikatúre a pod. [262].

Sociologické vedomosti o geopolitike sa systematizujú, Prikladom toho môže byť aj to, že na niektorých univerzitách sa už prednáša samostatný kurz *Sociológia geopolitiky* [263, s. 1365, 1165].

V rámci teoretických reflexií hraníc a geopolitiky, najväčší záujem vyvoláva problematika bezpečnosti [264, s. 621]. Ako bolo spomenuté, jednotlivé subjekty vstupujú do cezhraničných aktivít s *odlišnými*, protichodnými želaniami. Na jednej strane chcú využiť *kapitál* vo svoj prospech a mať výhodu v komunikácii so zahraničnými partnermi. Na druhej strane sa potrebujú ochrániť pred možnými rizikami a ohrozeniami, ktoré z týchto aktivít vyplývajú.

Práve samotný pojem bezpečnosti odborníci vnímajú odlišne. V najširšom význame sa bezpečnosť vníma ako zachovanie systémov životnej bezpečnosti a absencia ohrozenia života ľudí a ich aktivít [265, s. 15]. Odborníci upozorňujú na skutočnosť, že v súčasnosti sa pojem bezpečnosti stále častejšie používa nielen v čisto vojenskom význame, a to aj napriek tomu, že v jeho základnom význame je primárne obsiahnutý aj význam boja proti terorizmu, aj posilnenie vonkajších hraníc, aj udržiavanie bojaschopnosti armády. Pojem bezpečnosť často získava aj sociálny rozmer. Existuje termín *sociálna bezpečnosť* – *social security*, ako stav obrany pred ohrozením každodennými rizikami a hrozbami. Do sociálnych aspektov bezpečnosti započítavame aj ohrozenie zločinnosťou, ekologické hrozby, epidémie, drogy ale tiež ohrozenie vyplývajúce z interetnických vzťahov. Uvedeným

spôsobom sa z bezpečnosti stáva pomerne obsiahly pojem zahrňajúci široké spektrum sociálnych, ekonomických, politických a iných procesov [266, s. 14-15].

V kontexte problematiky cezhraničných procesov sa zvláštny význam pripisuje bezpečnosti hraníc ako konkrétneho historického pojmu. Napríklad vo Fínsku, sa bez ohľadu na minulé konflikty vníma hranica so Švédskom všeobecne pozitívne. Naopak, prihraničné vzťahy s Ruskom sa nezriedka vnímajú ako zdroj nelegálnej migrácie, kriminality a iných hrozieb. Podobne sú v samotnom Rusku vnímané pohraničné územia s niektorými susednými krajinami. Napríklad hranica s Kazachstanom je vnímaná ako zdroj rôznych ohrození, akými sú pašovanie narkotík, moslimský fundamentalizmus a nelegálna migrácia z Afganistanu a celej Strednej Ázie. Z opačnej strany v politických elitách Kazachstanu vyvolávajú cezhraničné vzťahy z Ruskom obavy ohľadne možnej aktivizácie iredentistických nálad v niektorých regiónoch štátu.

V literatúre sa názory na bezpečnosť hraníc rozdeľujú na tradicionalistické a postmodernistické [267, s. 15].

Tradičné chápanie bezpečnosti hraníc ma niekoľko aspektov.

Po prvé, pohraničie musí zabezpečiť ochranu pred potenciálnym nepriateľom. Na prihraničných územiach sa preto koncentrujú vojenské jednotky a zavádza sa osobitný režim, ktorého základnou prioritou je zabezpečenie efektívnej prevencie voči nožnej agresie.

Po druhé, v prihraničnej zóne sa uskutočňuje prísna kontrola cezhraničných tokov. Kontrola sa realizuje vďaka špeciálnym jednotkám na hranici a v pohraničí.

Po tretie, jedným zo špecifik tradicionalistického prístupu k bezpečnosti hraníc sú snahy štátnych inštitúcií predvídať a neutralizovať možné problémy pohraničia.

Po štvrté, vnímanie hraníc ako miesta bezpečia vyplýva z funkcie obrany štátu ako celku. Spomínaná predstava sa zakladá na predpoklade, že obrana záujmov pohraničných regiónov je obdobou obrany celoštátnych záujmov.

Geoekonomika sa v tomto prípade podriaďuje geopolitike. Na jednej strane môžu politickí lídri kvalifikovať určitý pohraničný problém ako celoštátny geopolitický problém ohrozujúci národnú bezpečnosť. Napríklad veľké prihraničné investície susedného štátu sa niekedy môžu hodnotiť ako ekonomický základ pre vznik či rozvoj separatistických hnutí v pohraničí. Na druhej strane môžu existovať snahy o vysvetlenie niektorých problémov v pohraničí tým, že v tieto regióny majú v súčasnosti neadekvátnu pozíciu vo vzťahu k potrebám ich obyvateľstva (v prvom rade prítomnosť alebo absencia určitých právomocí). Napríklad určité problémy rozvoja časti ekonomiky je možné ľahko vysvetliť prílišnou otvorenosťou hraníc, ktorá umožňuje rozsiahly prihraničný obchod.

Rôznorodé sú aj postmoderné výklady bezpečnosti hraníc. Spoločným menovateľom uvedených výkladov je upozornenie, že v podmienkach súčasnej intenzifikácie medzinárodných vzťahov sa výrazným spôsobom zmenila realizácia tradičných funkcií pohraničných regiónov (vrátane bezpečnosti). Pohraničné re-

gióny sa musia stať lokomotívou ekonomického rastu a inovačnými centrami štátu. Spomínané ciele sa dosahujú pomocou vytvárania cezhraničných systémov, napríklad vytváraním priemyselných parkov, špeciálnych ekonomických zón alebo rôznorodými spoločnými projektmi a pod. Dôsledkom rozvoja prihraničných regiónov je prekonávanie dôsledkov historických javov a stereotypov (aké boli napríklad medzi Francúzskom a Nemeckom).

Na základe vyššie uvedených príčin sa mení aj chápanie ohrozenia národnej a regionálnej bezpečnosti.

Po prvé sa posilňuje presvedčenie, že na nové výzvy nie je dostačujúce od-povedať iba vojenskou silou, políciou alebo inými ozbrojenými formáciami. Dôkazom sú napríklad neadekvátne výsledky aj silných armád v boji s nelegálnou migráciou, medzinárodným terorizmom či s nelegálnym obchodom s narkotikami a zbraňami.

Po druhé, kontrola cezhraničných tokov iba s pomocou tradičných metód spojenými s obrannou funkciou hraníc, je neefektívna a škodí spoločnosti i ekonomike. Práve úzka spolupráca susedných štátov založená na spoločných záujmoch a potrebách, delimitácia pohraničných areálov a otvorené hranice môžu priniesť potrebné výsledky v oblasti bezpečnosti.

Po tretie, v kontexte postmoderných prístupov k otázkam bezpečnosti musia vlády investovať do rozvoja cezhraničnej spolupráce na lokálnej úrovni. Centrálné orgány nemôžu viac ignorovať špecifické regionálne záujmy alebo vytvárať prekážky v procese realizácie cezhraničnej spolupráce. Uvedeným spôsobom získava bezpečnosť hraníc svoj regionálny rozmer.

Po štvrte, bolo zadefinované nové vnímanie ochrany hraníc. V súvislosti s intenzifikáciou cezhraničných procesov a ich prenikaním na stále rozsiahlejšie územie konkrétneho štátu (medzinárodné letiska, voľné ekonomické zóny a pod.) sa musí boj s javmi predstavujúcimi hrozbu bezpečnosti hraníc prenášať na územie celého štátu.

Po piate, o problematiku bezpečnosti hraníc sa dnes musí starať nielen štátna správa, ale aj miestna samospráva, medzinárodné organizácie a iné subjekty spoločenského života [268, s. 5-14].

Cez prizmu súčasných teórií medzinárodných vzťahov analyzuje svetovú skúsenosť konceptuálneho výkladu cezhraničnej bezpečnosti A. Makaryčev [269, s.15-16]. V rámci teoretickej reflexie problémov bezpečnosti hraníc považuje autor za zmysluplné definovať tieto orientácie (smerovania): politický realizmus; teóriu racionálneho výberu; nové inštitucionálne teórie, funkcionalizmus a neofuncionalizmus; transnacionalizmus; globalizácia; škola mierových výskumov; konštruktivizmus; postmodernizmus; neomarxizmus a *nová ľavica*.

Podľa Makaryčeva je realizmus jednou z najstarších škôl zahranično-politických analýz. Medzinárodný systém vníma ako *anarchický* a najdôležitejší význam v ňom pripisuje egoistickým záujmom jednotlivých štátov. Podľa realistickej školy, podobne ako neskoršieho neorealizmu sa svet nachádza v stave večného

boja za globálnu hegemoniu. V tomto kontexte sú problémy cezhraničných spoločností odpoveďou na vonkajšie hrozby. Z uvedeného uhlu pohľadu sa napríklad európska integrácia môže vnímať ako reakcia na povojnové americké a ruské ambície. Nové formy územných spoločností sú spôsobom vyváženia konkrétnej hegemonie. V chápaní realizmu sú slabé štáty predurčené zoskupiť sa proti svojim potenciálnym konkurentom, inak budú hrať v medzinárodných vzťahoch iba podradnú úlohu.

Ako tvrdí Makaryčev, logika realizmu sa vníma z pozície federalistického centra Ruska vo vzťahu k pohraničným problémom. Táto logika nevyhnutne vedie k dominancii vo sfére cezhraničnej spolupráce v otázkach *vysokiej politiky*, a k tomu, že federálny center spomaľuje *subnacionalne regionálne budovanie*. Niektorí z diplomatických predstaviteľov tvrdia, že narastanie cezhraničnej výmeny vedie k deformácii medzinárodných vzťahov z Ruskom, nie vždy ospravedlnenom nárastu ich účastníkov, a k tlaku na nálady regionálneho egoizmu, ktorý škodí federálnej solidárnosti.

Vo všeobecnosti koncepcia založená na princípe *Realpolitik* vníma otázky bezpečnosti hraníc v „*tvrdéj*“ rovine. Vojna v Čečensku a udalosti z 11. septembra 2001 však ukázali obmedzenosť delenia faktorov bezpečnosti na *mäkké a tvrdé*. Terroristické a zločinecké aktivity, ktoré sa vždy vnímali ako *mäkké* faktory, sa dnes presunuli medzi faktory *tvrdé*. Z tohto dôvodu je pravdepodobne vhodné vrátiť sa ku koncepcii nedeliteľnej bezpečnosti, kde sú jej všetky časti vzájomne prepojené.

Teória racionálneho výberu sa v mnohom podobá na paradigmu *politického realizmu*. Ak však realizmus považuje za hlavného predstaviteľa štátnej štruktúry, potom *racionalisti* v tejto úlohe vidia individuá. Podľa racionalistov je nevyhnutné riešenie všetkých politických otázok, vrátane otázok bezpečnosti hraníc, odovzdať racionálnym profesionálom. Profesionáli vyberú varianty aktivít, ktoré vedú k optimálnemu výsledku z pohľadu vzájomného vyváženia nákladov a konečného výsledku.

Aj sám Makaryčev sa stavia relatívne skepticky k poslednej spomínanej teórii, pretože podľa jeho názoru sa politika v žiadnej krajine neriadila princípom *racionálneho modelu*. Avšak považuje ho za ideálny model, o ktorý je vhodné sa snažiť.

V kontexte *novej inštitucionálnej teórie*, sa „*anarchia*“, o ktorej hovoria realisti môže napraviť pomocou silných a efektívnych inštitúcií, ktoré sa môžu stať zároveň svojiskými rámcami pre rôznorodé cezhraničné spojenectvá. Inštitucionalisti vnímajú hranice primárne cez prizmu ekonomických vzťahov (napríklad, v rámci analýzy ciest a technologických reťazcov prepravy nafty).

Východiskom *funkcionalizmu a neofunkcionalizmu* je predstava o hraniciach ako svojskom *nástroji integrácie*, ktorý je nevyhnutné využívať v závislosti od situácie. Pre úspešný rozvoj cezhraničnej integrácie (a zároveň aj riešenia otázok bezpečnosti hraníc) je podľa zástancov uvedenej školy nevyhnutné dosiahnuť rast úlohy tzv. funkcionalistických organizácií, ktoré sú založené na nepolitickom, tech-

nickom princípe. Nespolitizovaní experti môžu výrazne zaistiť vznik a rozšírenie (variabilitu) funkcionalistických spojení, ktoré v konečnom výsledku vytvoria situáciu, kedy budú konflikty medzi štátmi nevýhodné.

Ako hovorí *teória transnacionalizmu*, medzinárodné vzťahy musíme prijímať nielen ako vzájomné aktivity medzi štátmi, ale aj ako aktivity medzi neštátnymi inštitúciami. S ohľadom na racionalitu prijímaných riešení, podľa tradicionalistov štáty často prehrávajú s neštátnym sektorom. Najdôležitejšia je skutočnosť, že stále väčšia časť vzájomných aktivít medzi jednotlivým spoločnosťami nepodlieha štátnej regulácii, čo platí v plnej miere aj o cezhraničnej výmene. Aktivity neštátnych „hráčov“ sa v čoraz väčšej miere rozrastajú. Obchod, *národná diplomacia*, transportné siete, turizmus sú dokladmi cezhraničnej spolupráce a so všetkými musíme počítať pri riešení problémov spojených s bezpečnosťou hraníc.

Súčasťou všeobecnej *konceptie globalizmu* je smer známy ako *celosvetový federalizmus*. Podľa predstaviteľov daného smeru sa svet postupne a nezadržateľne posúva smerom k jednej svetovej spoločnosti, ktorá sa zakladá na spoločných etických normách a politických a ekonomických princípoch. Východisko pre zástancov predstavuje téza o *neadekvátnosti hraníc* a návrhy na posilnenie regulácie svetových technologických, sociálnych a iných (vrátane bezpečnostných) procesov prostredníctvom inštitúcií, ktoré by sa mohli vnímať ako predobraz *celosvetovej vlády*.

Práve v rámci školy *mierových výskumov (peace research)* sa uskutočnila zmena paradigmy, t.j. prechod od vnímania bezpečnosti primárne v kontexte diplomatickom a geopolitickom, smerom k subnacionálnej úrovni (spomínanej vyššie). Tento prechod oslobodil problematiku rizík a ohrození z tradičných geopolitických rámcov spojených s vojenskými konfrontáciami a ambíciami vonkajších politík. Vďaka tomu, sa *mierové výskumy* orientujú na hlboké sociálne korene bezpečnosti, kde sa jedná o jazykové otázky, o medzinárodné vzťahy, o stav vonkajších hraníc, transportnej infraštruktúry, úroveň kriminality alebo aj o úroveň rozšírenia korupcie. Na stav bezpečnosti vplýva množstvo sociálnych inštitúcií ako sú cirkev, finančno-priemyselné skupiny alebo rôzne nevládne inštitúcie a pod.

Súčasné vnímanie bezpečnosti v rámci školy *mierových výskumov* je úzko spojené z formovaním tzv. *bezpečných spoločností (security communities)*, ktoré sú vybudované aj na teritoriálnom princípe. V Anglicku, Dánsku, Švédsku, Nórsku a iných krajinách sa rozšíril termín *sekurizácia (securitization)*, ktorý popisuje samotnú podstatu budovanej bezpečnosti. Pojem sekurizácie na rozdiel od tradičných teórií, ponúka väčší priestor nezávislým expertom a mimovládny organizáciám v diskusiách o otázkach bezpečnosti a zbavuje štát jeho monopolu v danej téme.

Škola konštruktivizmu tvrdí, že proces *regionálneho rozvoja* zahŕňajúci aj bezpečné cezhraničné aktivity, nie je možný bez intelektuálnej úrovne. Konštruktivisti sú presvedčení, že *intelektuálni aktivisti* predstavujú vlastne *expertov, ktorí sa snažia premeniť svoje vedomosti na politický vplyv*. Konštruktivisti s hlbšími vedomosťami o podstate procesov územnej dynamiky, ktoré majú priamy vplyv na bezpečnosť

hraníc sú vnímaní ako protiváha oficiálnej vlády. S uvedeným cieľom vznikajú rôzne politicko-akademické štruktúry, ktoré sa postupne stávajú súčasťou medzinárodných *sietí* a informačných *tokov*.

Predstavitelia *postmodernizmu* sú presvedčení, že veľa existujúcich spoločenstiev (politických, náboženských, kultúrnych, etnických, profesných) funguje v rozsahu, ktorý prevyšujúcom aj tie najvyššie štátne úrovne. Politické a právne hranice národných štátov (alebo *jakobínskych štátov*) čoraz menej zodpovedajú sformovaným modelom a príkladom organizácii života konkrétnych skupín ľudí. Práve odtiaľ pramení široké rozšírenie nadregionálnych, nadštátnych a nadteritoriálnych foriem samostatného budovania politických, ekonomických, sociálnych, kultúrnych, etnokonfesijných a iných procesov. Zaujímavá je myšlienka Josepha Camilleriho, ktorý povedal: *Žijeme v období prechodu k novým formám občianskej spoločnosti, v ktorej nie sú jasne vymedzené hranice založené na princípe národnej identity* [268, s. 35]. Uvedené skutočnosti je nevyhnutné brať do úvahy pri plánovaní a realizácii bezpečnostných projektov v rámci cezhraničných procesov.

Posledný smer identifikovaný Makaryčevom v rámci teoretických reflexií problematiky bezpečnosti hraníc je *neomarxizmus* a *nová ľavica*. Neomarxisti primárne konštatujú, že v globálnom rozmere viedla expanzia nadnárodného kapitálu k vzniku kvázištátnej infraštruktúry neformálnych zväzkov medzi elitami, ku ktorým patria napr. Bilderberský klub, Trojstranná komisia a pod. Všetky uvedené neformálne zoskupenia spochybňujú význam národných hraníc. Zástancovia neomarxizmu sú presvedčení o kríze súčasných koncepcií rozvoja kapitalistickej spoločnosti a orientujú sa na rozvoj neoliberalizmu ako novej formy *režimu kontroly*, ktorý zahŕňa aj problematiku fungovania hraníc [269, s. 15-16].

Podobne ako v reálnom živote, kde cezhraničné procesy vo veľkej miere závisia od vojnových konfliktov, aj v teórii spoločnosti je sociológia hraníc do veľkej miere spojená so sociológiou vojen. V rámci rôznych výkladov fenomén vojny vytvára rôzne náboženské, naturalistické, psychologické, technokratické a iné koncepcie, ktoré skúmajú typológiu, príčiny a dôsledky vojen a význam dejín [270, s. 1166].

Jedným z prvých pokusov teoreticky uchopiť vojnové procesy boli pravdepodobne *Zákony Manu* zo VI. stor. pnl., brahmanská staroindická zbierka nariadení. Podobné pokusy nachádzame neskôr v V. stor. pnl. v starom Grécku a v starej Číne. Vojny boli obvykle pokladané za prirodzený jav. Podľa starogréckeho mysliteľa Platóna (427-347 pnl.) boli vojny prirodzený a večný stav ľudstva a sú zdrojom otrokov, bez ktorých spoločnosť nemôže existovať. Podobne vnímal Aristoteles (384-322 pnl.) umenie vedenia vojen ako umenie získavania otrokov. Herakleitos Efeský (približne 544-483 r.) považoval vojny za dobro, vďaka ktorému prežívajú silnejší a mužnejší. Ako hovoril: *Vojna je otcom a vládcom všetkého; jedným určuje byť bohmi, iným – ľuďmi; jedných urobí otrokmi a iných – slobodnými* [271, s. 46].

Od týchto citovaných postojov sa zásadne odlišujú názory iných predstaviteľov otrokárskeho demokratického hnutia. Demokritos (460-370 pnl.), Epikuros (341-270 pnl.)

a Titus Lucretius Carus (99-55 pnl.) tvrdili, že vojny vznikli spoločne s formovaním sa civilizácií. Najmä podľa Tita Lucretia nebolo ani vojen ani zhromažďovanie sa tisícok ľudí z vojenských dôvodov, pokiaľ ľudia boli divokí [272].

V stredoveku sa do výkladov fenoménov vojen zapojila aj dominantná kresťanská cirkev. Jeden z jej ideológov A. Augustinus (354-430) vnímal vojnu ako nevyhnutné zlo, bez ktorého nie je možná existencia kresťanského mieru a spravodlivosti. Vojna je nevyhnutná pre získanie *božieho kráľovstva a kráľovstva hriešnych*. Neskôr, na začiatku druhého tisícročia tvrdil taliansky filozof Marsilius Padovský v knihe *Obrana mieru*, že medzi hlavné príčiny porušenia mieru a vzniku vojny patria neadekvátne zásahy rímskych biskupov.

V období rannej buržoáznej spoločnosti sa fenomén vojen *uzemňuje* a stráca svoju božskú aureolu. Napríklad anglický filozof Tomas Hobbes (1588-1679) nachádzal zdroje vojen v samotnej podstate človeka. Definoval tri základné príčiny, ktoré sú výsledkom ľudskej podstaty: *súperenie, nedôveru a snahu byť slávnym* [273, s. 151]. Prvá príčina núti napadnúť druhého kvôli získaniu koristi, druhá príčina z dôvodu vlastnej bezpečnosti a tretia z dôvodov cti. Ľuďom, ktorí sa riadia prvou príčinou slúži sila na nadvládu nad iným ľuďmi, ich ženami, deťmi a dobytkom. Ľudia, ktorí sa riadia druhou príčinou používajú násilie, aby sa obránili a tretia kategória ľudí siaha k násiliu kvôli drobnostiam, akými sú slová, posmešky, nezhody alebo iné prejavy neúcty [274, s. 152].

Podľa významného nemeckého mysliteľa T. Leibnitza (1646-1716) sú vojny nevyhnutelné. Korene vojen sa nachádzajú v neprekonateľnej nevraživosti ľudí; vládcovia sa hrajú s osudmi sveta ako s kartami; mierové dohody nie sú ničím iným ako dočasným prímerím a večný mier je možný iba na cintoríne.

Dôležité názory na podstatu vojen priniesol legendárny francúzsky osvietenec J. Rousseau (1712-1778). Za jednu z najdôležitejších príčin vojen považoval majetkovú nerovnosť prítomnú v spoločnosti a snahu ľudí hromadiť majetok [275, s. 565-567], ktorú považoval za prirodzenú pre človeka.

Podľa názorov P. Holbacha (1723-1789) boli príčinami vojny ideové orientácie a psychický stav ľudí. Prebytok zlosti a žlče u fanatika, horúca krv agresora, zlé trávenie panovníka či želania ženy, môžu byť dôvodmi na začatie vojny [276, s. 260].

Samostatný smer v chápaní genealógie vojen tvoria názory sociálnych utopistov. Líder anglických diggerov G. Winstanlay (1609-1652) bol presvedčený, že príčiny vojen tkvejú v súkromnom vlastníctve [277, s. 203]. Ďalší predstavitelia ako H. de Saint-Simon (1760-1825), R. Owen (1771-1858), J. Fourier (1772-1837) považovali súkromné vlastníctvo za trvalú príčinu vojen. Súkromné vlastníctvo vedie nielen k súťaživosti ľudí, ale aj štátov (alebo koalícií štátov) a vŕhne ich do vojny [278, s. 9-10].

Na neoddeliteľnosť vojny a politiky po prvýkrát upozornil H. Hegel (1770-1831): *Armády sa využívajú na dosiahnutie osobných cieľov politiky...* [279, s. 291]. Uvedenú myšlienku neskôr významne rozvinul jeden z klasikov teórie vojen, nemecký

generál C. von Clausewitze (1780-1831), ktorý zdôrazňoval: *Vojna je... pokračovanie politiky inými prostriedkami... Vojna nie je len politický akt, ale aj nástroj politiky a to, čo v nej zostáva špecifické sa viaže iba na jej špecifické prostriedky* [280, s. 43]. C. von Clausewitz tvrdil, že vojna je násilie, ktoré prinúti protivníka podriaďiť sa [281, s. 17]. Ďalší teoretik S. R. Steinmetz bol presvedčený, že vojna sa nikdy nestratí z ľudských dejín [282, s.19].

Veľkú pozornosť fenoménu vojen, najmä prvej svetovej vojne, venoval aj jeden zo zakladateľov a neskorší premiér Československej republiky E. Beneš. Svoje názory predstavil v práci *Vojna a kultúra* [283]. Pre pochopenie podstaty vojenských konfliktov, hlavne v ranných obdobiach je dôležitá práca M. Daviesa *Evolúcia vojny* z konca 20. rokov minulého storočia. Autor na základe etnolo-gických a historických výskumov v Melanézii dospel k šokujúcemu záveru, že v počiatočných fázach ľudskej spoločnosti bol jednou z reálnych príčin vojen kanibalizmus [284, s. 67].

Otázkam genealógie a príčinám vojen sa venuje aj mnoho súčasných výskumov [pozri hlavne: 285].

Ako poznamenáva americký brigádny generál V. Coutts vo svojej fundamentálnej práci o teórii vojen: *vojna je konštitutívnym prokom ľudských dejín* [286, s. 15]. Ako spoločne s ním zdôrazňovala ďalšia americká vedkyňa R. Benedictová, vojna ako element kultúry v primitívnych spoločnostiach chýbala. Jej práca sa odvoláva na výskumy u Eskimákov a Indiánov v Kalifornii, u ktorých nachádzala predstavu násilia a súkromného vlastníctva, ale predstavu o vojne ako o *organizovanom a cieleňom násilí* nemali [287, s. 27-29].

Z morálneho a právneho hľadiska sú vojny hodnotené buď ako spravodlivé alebo nespravodlivé, obranné alebo útočné. Už Platón sa odvolával na spomínané idey. Ako ideológ otrokárstva, odôvodňoval zákonnosť vojen potrebou zotročenia iných národov (*barbarov*) a potlačením povstaní otrokov. Oslavoval tiež účastníkov *najväčšej vojny*, t.j. vojny zahraničnej [288, s. 23]. Podmienkou spravodlivosti vojen bol podľa Aristotela ich súlad so záujmami otrokárkeho štátu definovanými v zákonoch.

So stúpajúcim významom kresťanstva, pojem spravodlivosti a zákonnosti vojen získal náboženský rámeč. Podľa Augustina a Thomasa Aqinasa (1225-1274) bola vojna v mene viery a katolicizmu výsledkom božej vôle, pokiaľ vznikla na základe cirkvou posvätených *zákonných dôvodov*, bola vedená *zákonnou vládou* a mala *zákonné ciele*. Vysvetlenie sa týkalo predovšetkým krížových a misionárskych výprav.

V časoch ranného kapitalizmu sa za spravodlivé považovali všetky vojny, ktoré sa orientovali na posilnenie buržoáznych vzťahov. Napríklad Hegel považoval za nevyhnutné a spravodlivé okupačné vojny Nemecka voči slabším susedným štátom. Tvrdil aj, že v rámci sanácie spoločnosti majú vojny dôležité funkcie a vďaka nim sa udržuje morálne zdravie národov. Ako ilustráciu použil prirovnánie: podobajú sa vetru, ktorý neumožní zahynúť jazeru, bez ktorého by k tomu

nevyhnutne došlo. Podobne aj vojna ochraňuje národy pred zahŕňaním, ktoré by nevyhnutne nastalo keby nastal trvalý alebo dokonca večný mier [289, s. 344]. F. Bacon (1561-1626) všemožne podporoval koloniálnu expanziu veľkej Británie. Národ podľa neho môže rozvíjať svoje bohatstvo len na účet iného národa.

V rovnakom čase sa začali objavovať aj objektívnejšie prístupy k hodnoteniu spravodlivosti a zákonnosti vojen. Napríklad Holbach považoval za ospravedliteľnú iba obrannú vojnu. Tvrdil, že vojna je spravodlivá a nevyhnutná iba v prípade, ak je jej cieľom odvrátiť útok nespravodlivého agresora alebo zastaviť hnev nejakého nerozumného národa [290, s. 459]. Podobne nemecký filozof I. Kant (1725-1804) vnímal ako prirodzené spojenectvo štátov voči takému štátu, ktorý predkladá nespravodlivé požiadavky [291, s. 189].

Problematika spravodlivých a nespravodlivých vojen (podobne ako oslobodzovacích a okupačných vojen) je často relatívna, niekedy scholastická a dokonca špekulatívna, pretože podmienky vzniku vojen sú často subjektívne a majú historický charakter. Pri objasnení príčin vzniku konkrétnej vojny, zvyčajne jedna zo strán vysvetľuje udalosť po svojom. Niekedy realita prinesie pochopenie určitých historických podmienok a vedie k získaniu ďalších informácií, vďaka ktorým dôjde k zmene vysvetlenia udalostí. Výsledkom sú niekedy hodnotenia obviňujúce *všetkých*. Príkladom môže byť práca Parlamentného výboru Rady Európy. Počas rozpravy o rusko-gruzínskom vojenskom konflikte z roku 2008, spravodajca Andreas Groß zo Švajčiarska prehlásil: *Nemôžete prežiť vojnu s čistými rukami. Vo vojne nie sú nevinní* [292].

Na základe rôznych kritérií vojny delíme na lokálne alebo svetové, vojny medzi dvomi štátmi alebo koalíciami, vojny krátkodobé alebo trvalé. Podľa použitých zbraní sa vojny klasifikujú ako čiastočné alebo totálne, s využitím konvenčných zbraní alebo s použitím zbraní hromadného ničenia. Vojny delíme na statické a dynamické. Pokiaľ hovoríme o cielenej manipulácii verejnej mienky a vedomej dezinformáciu protivníka, používame aj pojem ideologická alebo psychologická vojna.

V poslednej dobe sa objavuje špecifická forma vojnových aktivít, ktoré môžeme vnímať ako *geopolitický bumerang*.

Daný jav je charakteristický pre posledné desaťročia a je úzko spojený s dvomi faktormi. Po prvé s globalizačnými procesmi, ktoré priniesli rozvoj dopravnoinformačnej sféry (súčasnú leteckú, rýchlostné spôsoby pozemného transportu, svetová telefónna a televízna sieť, internet a pod.) a ľudia aj informácie majú možnosť prekonať veľké územia (dokonca aj vo veľkých objemoch) v krátkom čase. Druhý faktor predstavujú nové technológie v zbrojnom priemysle (mobilné atómové zariadenia, prostriedky lokálneho chemického a biologického útoku, výbušné zariadenia, internetové vojny a pod.)

Znamená to, že geopolitická aktivita v odľahlom kúte sveta, môže hypoteticky vyvolať odvetnú reakciu v krajine ktorá túto aktivitu vyvolala.

Geopolitický bumerang je nevyhnutné vnímať aj v kontexte nových výziev a ohrození, akým je v prvom rade medzinárodný terorizmus.

Odkedy existujú vojny, existuje aj *protivojnová ideológia a kultúra*. Základom je presvedčenie, že vojny sú príčinou tragédií množstva ľudí a predstavujú skutočný sociálny mor. Známý zástanca mieru a stredoveký filozof Erasmus Rotterdamský s horkosťou konštatoval: *Hovorí sa, že vojny sú zdrojov všetkých slávnych výkonov. Avšak čo môže byť absurdnejšie... Vojna prináša obidvom stranám viac škôd ako výhod... Pre slávne výkony, t. j. pre vojny, sa filozofovia vôbec nehodia... Vojny potrebujú lajďákov, pasákov, zbojníkov, banditov, temných ľudí, tupcov, dlžníkov a im podobnú spodinu spoločnosti* [293, s. 107]. Vo svojom poetickom protivojnovom manifeste *Nárek Mieru, odvšadiaľ vyhnaného a všade utláčaného* (1517) hlavný hrdina Mier oplakáva svoje traumy a narieka nad hlúposťou ľudí.

Chris Hedges, autor amerického národného bestselleru *Vojna ako sila, ktorá nás robí významnými* (*War Is a Force That Gives Us Meaning*), potom čo videl v nedávnej vojne na Balkáne došiel k dôležitému záveru. Súčasné etnické konflikty (podobné ako krvavý spor Srbov a Moslimov) nie sú náboženskými vojnami, nejedná sa ani o stret civilizácií, kultúr alebo o výsledok dlhodobovo navrhovaných problémov. *Uvedené konflikty sú umelými vojnami, ktoré vzišli z kolapsu občianskej spoločnosti. Sú sprevádzané strachom a paranojou a sú vedené zločincami z dna spoločnosti, ktorú terorizujú...* [294, s. 20].

Dulce et decorum est Pro Patria mori – Je príjemné a čestné umrieť za vlasť.

Pod uvedeným šlachetným heslom sformulovaným ešte starými Rimanmi sa v priebehu storočí obetovali milióny ľudí, plní pátosu heroizmu. Napriek zahalenia vojny do hávu patriotizmu, spravodlivosti či pomsty, vojna svojim obsahom vždy bola, je a bude aktom zabíjania ľudí, aktom umrtnenia ľudskosti voči takým aký sú oni sami. Veľký Lev Tolstoj v epepeji *Vojna a mier* v zúfalstve konštatoval, že milióny ľudí, ktorí sa zriekli svojich ľudských citov a svojho rozumu boli počas francúzsko-ruského konfliktu v roku 1812 nútení ísť zo Západu na Východ a zabíjať takých akí boli aj oni sami. Presne tak ako niekoľko storočí skôr išlo množstvo ľudí z Východu na Západ a zabíjali sebe podobných [295, s. 7].

Protivojnová ideológia vysvetľuje, že zabíjanie ľudí sa stalo *jednou z aktivít „človeka rozumného“* a podobne aktivitám ako sú rodenie detí či výchova sa stalo jednou zo zručností na úrovni výroby, umení a pod. Spoločnosť (v prípade nevyhnutnosti) *poveruje fyzicky elitné časti spoločnosti zabíjaním. Intelektuálne elity spoločnosť poveruje vypracovaním stále dokonalejších nástrojov zabíjania.*

Odtiaľ pramení stálosť vojen a odtiaľ pochádzajú varovné výroky *„Iba mŕtvy videl koniec vojny“* (Platón) alebo *„Si vis pacem, para bellum“* (Chceš mier, priprav sa na vojnu).

Bohužiaľ protivojnová ideológia nemá (a možno ani nemôže mať) presnú štatistiku vojenských konfliktov a ich obetí od Adama a Evy až do súčasnosti.

Ale skutočnosti zdokumentované v niektorých obdobiach sú zarážajúce.

V najväčšom krviprelievaní a rozhodujúcej udalosti púnskych vojen, v bitke pri Kannách (216 pnl.) zahynulo 48 tisíc Rimanov a 6 tisíc Kartaginov [296, s. 19]. Prvá svetová vojna (1914-1918) si vyžiadala takmer 10 miliónov ľudských životov.

V druhej svetovej vojne (1939-1945) bolo do armád všetkých zúčastnených štátov mobilizovaných 110 miliónov ľudí, z ktorých 50 miliónov zahynulo a 35 miliónov bolo ranených [297, s. 353]. Po druhej svetovej vojne vďaka existencii zbraní hromadného ničenia *dosiahli vojny historickú hranicu, pretože tretia svetová vojna sa mohla stať poslednou v dejinách ľudstva a mohla viesť k jeho fyzickému zničeniu.*

Ako však ukazujú zástancovia protivojnového hnutia ľudská hlúposť nepozná hraníc. Dnes veľmi dobre vieme, že na začiatku 60. rokov minulého storočia, v čase napätých konfrontácií superveľmocí sa ľudstvo v tzv. Kubánskej kríze nachádzalo iba krok od jadrovej vojny. V porovnaní s jadrovou vojnou sa aj biblická potopa javila ako nepodstatný jav. Ani si nechceme predstavovať podobné situácie, o ktorých sa obyčajným ľuďom ani nezdá. Bohužiaľ určite platí, že Quos vult perdere – demential (Koho chce zničiť – toho zbaví rozumu).

Paralelnou kategóriou vojny je mier. V literatúre sa vysvetľuje najmä ako:

...životné podmienky spolužitia štátov, charakter vzťahov medzi národmi a štátmi (koalíciami štátov), ktoré sú založené na vzájomnom akceptovaní národných záujmov, realizovaní zahraničnej politiky bez násilných metód, absenciou vojenských stretov (ozbrojených bojov) a dodržiavaní vzájomných dohôd a záväzkov [298].

Podľa odborníkov bol mier vždy veľkým, no nie trvalým sviatkom národov. P. Jackson napočítal po roku 1945 iba 26 celosvetových mierových dní [299, s. 201].

Za základ všetkých aktivít na zachovanie mieru sa pokladá Konceptiu kultúry mieru vypracovaná UNESCO a schválená OSN na konci XX. storočia vo forme všeobecného Programu. Program by mal byť v XXI. storočí akceptovaný všetkými štátmi ako aj svetovými, národnými a regionálnymi združeniami a inštitúciami.

1.4. Problematika systémovej sociologickej reflexie cezhraničných procesov

Uvedená analýza paradigiem cezhraničných javov svedčí o veľkom záujme spoločnosti o hlbšie poznanie problematiky hraníc. Vedecká komunita dosiahla nemalé úspechy v analyzovaní rôznych aspektov súvisiacich s touto témou. Je spracované najmä množstvo historických údajov o vzniku hraníc, dostupných je veľa informácií o podstate a tendenciách rozvoja hraníc. Vysvetlený bol kontroverzný charakter súčasných cezhraničných procesov v Európe a spojitosť triády fenoménov *hranica, vojna a mier* [pozri hlavne: 2-14].

Je povzbudzujúce, že vďaka spoločným snahám vznikol organizačný a personálny potenciál pre výskumnú činnosť. V dnešnej dobe sa problematike hraníc a cezhraničných procesov venuje mnoho univerzít, výskumných centier a neformálnych skupín. Napríklad Asociácia pre výskum hraníc (Association for Borderlands Studies) spojuje viac ako sto akademických inštitúcií a vládnych a mimovládnych organizácií z Ameriky, Európy, Ázie a Afriky [15].

Vysvetlenie rôznych aspektov existencie hraníc a cezhraničnej dynamiky si nachádza svoje miesto na stránkach mnohých vedeckých časopisov, napríklad na stránkach periodika *Medzinárodný žurnál pre výskum migrácie a hraníc* (International Journal of Migration and Border Studies) [16].

Príkladom aktívnej práce v rámci cezhraničnej problematiky môže byť aj rozsiahly medzinárodný výskum zameraný na možnosti ekonomickej, sociálnej a geografickej spolupráce a regionálneho rozvoja v rôznych štátoch Európy EURO-BORDERREGIONS. Výskum v rokoch 2011-2015 realizuje 14 univerzít a výskumných centier z Estónska, Fínska, Grécka, Maďarska, Talianska, Moldavska, Nórska, Ruska, Turecka a Ukrajiny (hlavným partnerom tohto projektu je univerzita Južného Fínska) a je financovaný EÚ (Program FP7-SSH) [17].

V Ukrajine sa donedávna problematike cezhraničných vzťahov, hlavne na hraniciach s krajinami EÚ venoval Ústav svetovej ekonomiky a medzinárodných vzťahov Národnej akadémie vied Ukrajiny na čele s riaditeľom, akademikom J. Pachomovym. Užhorodské oddelenie Ústavu a jeho pracovníci (H. Šmaňko, O. Peredrij, H. Dynys, P. Studeňak, I. Sjusko, I. Čučka, I. Ustyč a i.) už desaťročia budujú tradíciu plodnej vedeckej spolupráce s kolegami z Maďarska, Slovenska a Rumunska.

Veľmi známou je výskumná škola zameraná na analýzu nových geopolitických procesov, ktorú v rámci Ústavu dejín Ukrajiny Národnej akadémie vied Ukrajiny vedie vedúci oddelenia svetových dejín a medzinárodných vzťahov S. Vidňanskij.

Vedci Ústavu regionálnych výskumov Národnej akadémie vied Ukrajiny (Lvov), predovšetkým jeho riaditeľ V. Kravciv a vedecký pracovník N. Mikula realizovali rozsiahle výskumy rôznych aspektov vzájomného prepojenia regionálneho a cezhraničného rozvoja, hlavne v kontexte ukrajinsko-poľských vzťahov.

Aktívnu teoretickú a praktickú prácu v oblasti európskej integrácie Ukrajiny realizuje Užhorodská národná univerzita (V. Prychodko, I. Arťomov, J. Kiš, M. Lendel a i.) a Užhorodská filiálka Národného ústavu strategických výskumov pri Prezidentskej kancelárii Ukrajiny (riaditeľ S. Mitrajeva).

V oblasti výskumu cezhraničných javov sa už dosiahli významné faktografické, konceptuálne a organizačné výsledky.

Tieto vedomosti sú však časovo obmedzené. Význam a kvalita poznania vo veľkej miere závisí od spôsobov akými sa tieto znalosti získavajú. Čím dokonalejšie a efektívnejšie budú metódy poznávania, tým rôznorodejšie, hlbšie a bohatšie budú získané vedomosti. V plnej miere to platí aj pre teoretickú reflexiu cezhraničných procesov.

V súčasnosti zostáva nevyriešených mnoho dôležitých problémov, ktoré sa dotýkajú samej podstaty súčasných hraníc a cezhraničných procesov. Pritom to nie sú vôbec scholastické otázky. Odpovede na uvedené otázky umožnia zabrániť chybám a omylom v teoretických bádaniach a následne zabrániť dezorientácii v praktickej práci.

V prvom rade sa jedná o jasnú identifikáciu základných významov, ktoré odzrkadľujú cezhraničné javy. Metodológia si vyžaduje zodpovednosť pri popisovaní vlastností objektov a pojmov.

Následne potrebujeme adekvátny kategorizačný obraz obsahu a štruktúry súčasných cezhraničných procesov, ktorý umožní pochopenie mechanizmov ich fungovania a rozvoja. Ak by sme mali byť konkrétnejší, máme na mysli nasledujúce tvrdenie. V spojitosti z relatívne málo rozvinutými cezhraničnými procesmi a ich primitívnymi formami z jednej strany, a tým, že tieto procesy sú zvyčajne prítomné na územiach bezprostredne susediacimi s hranicou – sa cezhraničná komunikácia už dlhodobo vníma (a to až do posledných desaťročí) ako jav priameho pohraničia.

Pod vplyvom revolučných technických a technologických zmien (najmä principiálne nové spôsoby dopravy a komunikácie) a s nimi spojenými procesmi globalizácie a dynamizácie spoločenského rozvoja v druhej polovici minulého storočia, sa mnohonásobne zväčšili objemy, intenzita a rôznorodosť foriem týchto cezhraničných procesov.

Za týchto podmienok je vtesnávanie principiálne novej kvality cezhraničnej komunikácie do formalizovaných šablón pojmu pohraničné vzťahy, (veľmi častosa to deje v teoretických výskumoch a politických dokumentoch) vedecky úplne nekorektné a z pohľadu praxe kontraproduktívne.

Dôkazom bielych miest v pojmovom aparáte sledovaných javov spojených s problematikou hraníc, je častá prítomnosť v rámci vedeckých výskumoch alebo politických dokumentoch odlišných termínov pre rovnaké opisované fenomény. V súčasnosti sa napríklad pre spoluprácu subjektov cez hranice používa množstvo termínov ako sú prihraničná spolupráca, prihraničné vzťahy, cezhraničná spolupráca, medziregionálna spolupráca, medziteritoriálna spolupráca, transnacionálna spolupráca a pod.

Definovanie terminologických významov je pozitívom, musí sa však odzrkadľovať reálne odlišnosti subjektov a zakladať sa na jasných vymedzeniach. Inak môže nejasnosť bežných významov viesť k dezorientácii pri špecifických významoch, čo spôsobuje zreľazenie problémov.

Ako príklad môžeme uviesť situáciu na výkonnom fóre vedúcich štatistických úradov a výskumných centier európskych krajín – medzinárodnej konferencii Rozvoj Európskeho štatistického systému z Východným partnerstvom – smerovanie a stratégia (Krakov, Poľsko, 2011), kde účastníci v diskusii často používali pojem cezhraničná štatistika, ktorá by mala odzrkadľovať cezhraničné procesy. Avšak ani vedenie Eurostatu ani účastníci konferencie neboli schopní poskytnúť jednoznačnú odpoveď na otázku, čo je obsahom spomínaného pojmu a aké javy pojem obsahuje. Keďže štatistika len kvantitatívnym spôsobom hodnotí určité objektívne javy, v našom prípade javy spojené s hranicami, situáciu nepovažujeme za prekvapujúcu. Ak neexistuje jednoznačné chápanie samotných javov tak je celkom pochopiteľné, že nebude existovať ani ich jednoznačné štatistické vyjadrenie.

Príkladom určitej zámeny pojmov je situácia z roku 2002, kedy Federálne zhromaždenie Ruska ratifikovalo ešte v roku 1980 schválenú Európsku rám-covú kon-

ferenciu o cezhraničnej spolupráci medzi územnými komunitami alebo samosprávami (The European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities). V oficiálnom ruskom preklade dokumentu (Европейская рамочная конвенция о приграничном сотрудничестве территориальных сообществ и властей) bol však namiesto termínu *Transfrontier Cooperation* (cezhraničná spolupráca) použitý termín *приграничное сотрудничество* (prihraničná spolupráca). Uvedeným spôsobom zákonodarcovia významnou mierou zúžili obsah významu „cezhraničné“ [18]. Identický preklad pojmu sa nachádza aj v oficiálnom preklade Protokolu č. 2, ratifikovanom Ruskom v roku 2008, ktorý je súčasťou Európskej rámcovej konferencie o cezhraničnej spolupráci medzi územnými komunitami alebo samosprávami, a ktorý sa týka medziteritoriálnej spolupráce [19]. Ešte skôr sa termín *prihraničná spolupráca* objavil v *Koncepcii prihraničnej spolupráce v Ruskej Federácii*. Koncepcia predstavuje hlavný dokument regulujúci vonkajšie vzťahy regiónov, ktorý bol prijatý Vládou Ruskej Federácie v roku 2001 (k uvedenej téme zákon doposiaľ prijatý nebol) [20].

V používaní termínov súvisiacich s hranicami je niekedy badateľná *výrazná politická účelovosť*. Iba politickou účelovosťou je možné vysvetliť, že v zozname krajín, na ktoré sa vzťahuje politika Európskej únie označovaná ako *Východné partnerstvo*, nie je uvedený *najvýchodnejší z východných štátov – Rusko* [21].

Bohužiaľ existujú aj prípady, kedy sa na označenie určitých hraníc alebo geopolitických reálií *využíva zvláštna zmes vedeckej nekorektnosti a politickej angažovanosti*.

Opisovaný stav v analýzach a správach o súčasných cezhraničných procesoch je zvyčajne výsledkom viacerých činiteľov. Podľa názoru autora je však možné určiť jeden rozhodujúci faktor neadekvátnej reflexie cezhraničných javov. V súčasnosti sa skúmajú primárne jednotlivé stránky alebo ukazovatele cezhraničných procesov, ktoré nie sú v dostatočnej miere reflektované pri vytváraní celkového obrazu a neumožňujú vytvoriť efektívnu správu súčasných cezhraničných procesov. Neumožňujú tak v prvom rade maximalizovať pozitívny potenciál procesov a v druhom rade minimalizovať možné ohrozenia a výzvy cezhraničných procesov.

Uvedomenie si nevyhnutnosti priviesť teoretické a praktické výskumy problematiky hraníc (či už *jednooborové analýzy alebo interdisciplinárne výskumy*) na *kvalitatívne novú úroveň* sa stále viac udomácňuje vo vedeckých kruhoch.

Ako zdôrazňuje známy špecialista na politickú geografiu a geopolitiku, prezident Medzinárodného zväzu geografov V. Kolosov, geografia bola prvou vedou, ktorá sa začala zaujímať o prihraničné územia. Problematika hraníc, a predovšetkým delimitáciu hraníc skúmali dve hlavné vetvy geografie, fyzická a sociálno-ekonomická geografia. Geografia bola priekopníkom v skúmaní politických hraníc.

Dejiny ľudstva sú dejinami vojen a cieľom väčšiny vojen je zmena hraníc. Bez pochopenia dejín vojen, tak nie je možné pochopiť dejiny hraníc. V polovici

70. rokov XIX. storočia sa objavila nová politická geografia úzko spojená s inými sociálnymi vedami, predovšetkým s politológiou a medzinárodnými vzťahmi. Nová politická geografia skúma vplyv hraníc a ich stability na riešenie územných sporov a konfliktov alebo na zachovanie mieru. Tieto ale aj ďalšie oblasti poznania, musia podľa V. Kolosova, zabezpečiť interdisciplinárny prístup k skúmaniu hraníc [22, s. 606].

Ďalší významný vedec E. Brunet-Jailly tvrdí, že na rozvoj interdisciplinárnych teórií hraníc musia slúžiť štyri rovnako významné analytické rozmery: 1) vplyv trhu a obchodné toky; 2) politická aktivita rôznych úrovní správy na spoločnej hranici; 3) zvláštny politický vplyv prihraničných územných komunít; 4) a ich špecifická kultúra [23, s. 634].

V rovine teoretických analýz a konkrétnych aplikačných sociologických výskumov sa realizuje aj vlastné sociologické zobrazenie hraníc a cezhraničných tokov. O konkrétnych aplikačných sociologických výskumoch bude reč v závere práce. V dnešnej dobe sú teoretické sociologické práce úzko spojené s výskumom iných fenoménov cezhraničných javov (ako dejiny, politická geografia, geopolitika, ekonomika a pod.) a zatiaľ netvorí samostatnú časť sociologického poznania⁶ ako dokladajú aj posledné významné výskumy najnovších cezhraničných procesov, ktorých autormi sú významní európski vedci ako napríklad J. Scott [24-25].

Aby bola interdisciplinárna a mnohofaktorová analýza úspešná, potrebuje kvalitné metodologické ukotvenie. Aby bolo možné adekvátne pochopiť podstatu súčasných cezhraničných procesov, *musíme sa riadiť metodológiou systematického skúmania spoločnosti (systémová metodológia), t.j. súhrnom spôsobov, prístupov a operácií orientovaných na systémové teoretické a praktické pochopenie sociálnej reality.*

To je podmienené tromi hlavnými podmienkami:

1. Systémová analýza ako nástroj interaktívnej analýzy je schopná v súčasnosti odzrkadliť podstatu a organickú jednotu veľmi rozdielnych, ale dôležitých faktorov (od subjektívnych až po materiálové), ktoré majú vplyv na hranice.

2. Systémová metodológia realizuje analýzu ako funkcionálnych, tak aj dynamických charakteristík objektov a je schopná odhaliť zložitý mechanizmus fungovania a rozvoja cezhraničných procesov.

3. Systémová metodológia, ktorá zahŕňa veľký objem aplikovaných výskumov, môže doviesť limologické⁷ výskumy z kategórie opisných výskumov do kategórie aplikačných výskumov.

Ako už dávno konštatoval G. Hegel pravda je pravdivá iba ako systém [27, s. 132-133]. Popletenosť a protirečenia typické pre široké spektrum súčasných sociologických teórií vedú iba k jednému záveru: sociálne javy je nevyhnutné vnímať ako *systém* ako to zdôrazňoval otec súčasnej vedy o systémoch L. von Bertalanffy [28, s. 31-32].

6 J. Borocza vo svojich prácach pri výskume cezhraničných javov používa termín sociology of borders [26], uvedený termín však širšia odborná verejnosť zatiaľ neakceptuje a nepoužíva.

7 Limológia (z lat. limes – hranica, okraj) je veda o hraniciach.

Objav fenoménu systematiky, neaditívnej podstaty prírody a spoločnosti, musíme započítať medzi najväčšie objavy ľudstva.

Vytvorenie systematických výskumov a systematickej metodológie ako nového smeru výskumných aktivít je charakteristické pre rozvoj vedy v druhej polici XX. storočia. Za hlavnú úlohu systémových výskumov musíme považovať na jednej strane analýzy a tvorbu systémov rôzneho typu a na strane druhej riadenie základných systémov. *Hlavný výskumný princíp systematických výskumov je vnímanie objektov, javov, procesov objektívneho sveta ako systému, t. j. ako súhrn vzájomne prepojených komponentov, ktoré tvoria určitý celok.*

Dôležitosť systémových výskumov sa určuje dvomi skupinami vzájomne podmienených faktorov. Prvá skupina má objektívno-praktický charakter a je spojená s jasným posilnením integrálnych charakteristík objektov, ktoré sa dejú v súčasných podmienkach. Integrálnosť štruktúry ako takej je bezpochyby všeobecnou a nemennou vlastnosťou fenoménov objektov reality (vrátane sociálnej). Avšak úroveň rozvoja systémovej charakteristiky objektov nebola v rôznych obdobiach dejín prírody a človeka vždy rovnaká.

Stupeň integrálnosti objektov, javov a procesov neustále rástol s postupným rozvojom sveta a so zvýšením úrovne jeho organizácie (zložitosti vzťahov). Dôležitú úlohu v urýchlčení spomínaného prírodno-historického procesu zohral vznik a neustály rast *výskumných aktivít* človeka.

Veľmi jasne sa rast ukázal v podmienkach súčasných radikálnych vedecko-technologických zmien. V súčasnosti očividne vzrastajúca aktivita subjektu sa stala príčinou fundamentálnych zmien vo vzájomných vzťahoch medzi prírodnými a umelými zdrojmi, v prospech práve druhých menovaných. V mnohých pôvodných systémoch mení človek pomerne úspešne určité štruktúry opierajúc sa o vedecké a technické objavy. Cieľom zmien je ovplyvňovať chovanie sa celej organizačnej jednoty alebo dokonca dať jej novú kvalitu výhodnú pre človeka.

So vznikom analógii vo vzťahu k pôvodným štruktúram sa začalo s budovaním zložitých umelých objektov. Analýza, prepočet a využívanie integrálnych kvalít sa stali nevyhnutnou potrebou ľudských aktivít. *Ignorácia systémovej objektov, javov a procesov sa z praktického hľadiska ukázala ako nemožná a v mnohých prípadoch dokonca nebezpečná.* V súvislosti s neuveriteľne vysokým stupňom vzájomných vzťahov jednotlivých javov sa súčasný svet stal systémovo zraniteľným. Príkladom zraniteľnosti môže byť narušenie, deformácie a niekedy ničenie rovnováhy mnohých ekologických systémov.

Tendencia smerujúca k zvýšeniu úrovne organizácie, zložitosti štruktúry objektov, procesov, javov, objektívnosti reality sa neustále posilňuje. Je logické, že spoločne s uvedenou tendenciou narastá aj praktický záujem o systémové výskumy.

V úzkych vzájomných vzťahoch s objektívno-praktickými podmienkami, a do značnej miery aj na ich základe, sa rozvíja druha skupina faktorov, ktoré podmieňujú systémové výskumy.

Pod druhou skupinou máme na mysli podmienky, ktoré sa týkajú prehĺbenia prírodných a spoločenskovedných (nestále sa rozvíjajúcich) výskumov.

Na určitom stupni vývoja boli vytvorené nevyhnutné metodicko-teoretické podmienky vzniku kvalitatívne nových – systémových výskumov. K uvedeným podmienkam patria výskumy o zložení atómu, dôležité objavy štrukturálnej lingvistiky ako aj iné úspechy vedy. V kontexte prírodovedeckých výsledkov bolo stále očividnejšie, že *systémová kvalita je jednou zo základných rysov podstaty objektov, javov a procesov objektívnej reality, ktorá do značnej miery vysvetľuje ich kvalitatívnu podstatu.* Objavila sa samostatná vedná disciplína – kybernetika, ktorej hlavným cieľom je výskum princípov riadenia zložitých dynamických prírodných a umelých systémov. Stále častejšie sa zdôrazňuje dôležitosť *umenia systémového myslenia* [29].

Pojmy *systém, systémový prístup, systémová analýza* sa stali synonymami najnovších prístupov pri výskume sociálnej skutočnosti.

Nemôžeme si však nevšimnúť, že apelovanie na systémovosť (často však nie úplne) sa stáva módou, čo vede obvykle neprospieva.

Veda o spoločnosti potrebuje vytvorenie samostatného systému metodológie s jej špecifickým kategorickým a pojmoslovným aparátom, metodikou a pod. Avšak najdôležitejšou požiadavkou súčasnosti je podstatné posilnenie praktickej orientácie a posilnenie aplikačnej stránky systémovej metodológie.

Určité úspechy v danom smere už existujú, ako napríklad v prácach významných systemológov sú identifikovateľné základné úrovne systémovej metodológie: všeobecná (systémovo-filozofické poznanie), špecifická (systémový prístup, teória systémov) a jedinečná (systémová analýza). Ako hovorí V. N. Sadovský, *filozofická metodológia má dôležitý význam pre akékoľvek formy a typy metodologického poznania a každá všeobecnejšia úroveň výraznou mierou vplýva na úrovne metodológie, ktoré vysvetľujú menej všeobecné tvrdenia* [30, s. 37].

Obdobím búrlivého rozvoja systémovo-metodologického poznania bola druhá polovica XX. stor., kedy sa objavilo klasické dielo L. von Bertalanfiho.

Všeobecná teória systémov a bola publikovaná práca T. Parsona *Sociálny systém*. V roku 1972 vytvorili USA a Sovietsky zväz Medzinárodný ústav aplikovaných systémových analýz vo Viedni. Z iniciatívy akademika D. Gvišiani vznikol v roku 1967 v ZSSR Vše-zväzový ústav systémových výskumov v rámci Štátnej komisie pre vedu a techniku, ktorý vo svojej dobe predstavoval unikátnu štruktúru. Ústavu sa podarilo vyhnúť ideologickej cenzúre a realizovať systémovo metodologické výskumy najvyššej kvality, ktoré aj v dnes môžu byť príkladom pre systemológov. Nástupcom spomínanej vedecko-výskumnej inštitúcie sa stal Ústav systémových analýz Ruskej Akadémie Vied, ktorý vznikol v roku 1992.

Od roku 2006 existovala aj ruská vedecká škola *Filozofia a metodológia systémových výskumov* pod vedením V. N. Sadovského.

Aj na Ukrajine sa v posledných desaťročiach aktívne pracovalo na poznaní aspektov jednotlivých častí prírodných a sociálnych systémov, ktoré sú spojené

so synergetikou. Problematike sa venovali hlavne práce L. D. Bevzenka [31], V. J. Suhakova [32], A. V. Svidzinseho [33].

Vďaka snahám systemológov pod vedením M. Z. Zahurovského dosiahli nové úspechy idey praktickej systémovej analýzy zahŕňajúce aj sociálnu realitu [34-35].

Aktívne sa pracovalo na zavádzaní nových poznatkov teórie systémov a systémovej metodológie do univerzitných a vysokoškolských učebných osnov. Dôležitá bola príprava učebníc ako napríklad učebnice J. P. Surmina [36], V. M. Ochrimenka a T. B. Voronkovej [37] ako aj zavedenie špeciálnych kurzov, hlavne na filozofických a sociologických fakultách (Kyjevskej, Chatrkovskej a Lvovskej štátnej univerzity).

Dnes už existuje značné množstvo aplikovaných, konkrétnych alebo systémových výskumov zameraných na sociálne procesy, ktoré majú silný organizačný potenciál. Na celom svete je viac ako sto vedeckých časopisov, ktoré sa venujú problematike systémovej, príkladom je medzi odborníkmi dobre známy *Medzinárodný časopis všeobecných systémov* - International Journal of General Systems [38] vydávaný od roku 1974. Vedcov, ktorí sa aktívne venujú analýzám metodologických a aplikačných otázok systémových organizácií je viac ako tisíc [39].

Podľa názoru autora je možné konštatovať, že systémové výskumy spoločnosti sa menia na relatívne samostatnú a silnú oblasť teoretických a metodologických reflexii sociálnej reality a aktivít človeka zameraných na zmenu, tzv. *sociálnu systemológiu (social systemology) alebo sociálnu systémovú vedu (social systems science)*⁸.

Vo všeobecných rysoch sociálnu systemológiu (sociálnu systémovú vedu) môžeme definovať ako vedu o systémových vlastnostiach spoločnosti. Sociálna systemológia (sociálna systémová veda) urobila prvé významné kroky v pochopení systémovej organizácie spoločnosti. Pred sebou ma však stále veľa dôležitých problémov, ktoré je potrebné vyriešiť [41].

Do dnešného dňa neexistuje presvedčivá charakteristika filozofického statusu systémovej metodológie a nie sú vyčlenené podstatné charakteristiky a princípy systémoveho prístupu (zatiaľ sú uvedené charakteristiky príliš rôznorodé a často protirečivé). V dostatočnej miere nie sú zatiaľ vysvetlené ani vzájomné vzťahy systémoveho prístupu a tradičných foriem sociálneho poznania.

Existujúce varianty teórie sociálnych systémov neadekvátne odzrkadľujú systémový obsah a špecifickú formu sociálnej reality. Daný stav často vedie autorov (v heuristickom význame) k málo produktívnym záverom (príkladom sú časté de-

8 Každý z uvedených pojmov má svoj pôvod. Ako uvádzajú historici rozvoja systémovej teórie, pojem systemológia (od starogréckeho σύστημα – celok, ktorý sa skladá z častí; logos od gréckeho λόγος – myšlienka, význam, pojem) bol po prvýkrát použitý v roku 1965 I. B. Novikom pri opise teórie organizácie systémov. Neskôr daný pojem začali využívať aj ďalší vedci V. T. Kulyk, B. S. Flejšman, V. V. Družynin, D. S. Kontorov [40]. V súčasnosti sa pojem používa hlavne v krajinách bývalého ZSSR, ale je rozšírený aj medzi odborníkmi v Západnej Európe a Amerike. Vo vedeckej sfére posledne spomínaných krajín je však dominantným termínom systems science (systémová veda), ktorým sa označuje interdisciplinárna teória vysvetľujúca podstatu jednotlivých systémov v prírode, spoločnosti a vo vede. Nepúšťame sa do detailnej analýzy pojmov systemológia a systémová veda, podľa názoru autora však môžeme ich obsah vnímať ako identický.

klaratívno-banálne konštatovania, že *objekt výskumu ma systémový charakter*). Nedostatočne vysvetlené sú aj vzájomné vzťahy rôznych úrovní systémo-vo-sociálnej metodológie, hlavne jej filozoficko-sociologického základu a aplikačných poschodí.

Najdôležitejším problémom je v mnohých ohľadoch prílišná abstraktnosť systémo-metodologického poznania, chýbajú nevyhnutné prepojenia s konkrétnymi teoretickými a praktickými problémami spoločenského života.

Všetky spomenuté charakteristiky svedčia o serióznom zaostávaní filozoficko-sociologických výskumov (systémovo-filozofickej metodológii, systémového prístupu, teórie sociálnych systémov) v porovnaní so sférou aplikovanej systémovej metodológie (systémová analýza), ktorými pravdepodobne môžeme vysvetliť určité zníženie záujmu o problematiku systémových výskumov v poslednej dobe. Menší záujem je viditeľný najmä v porovnaní s obrovským, takmer triumfálnym rozvojom v druhej polovici XX. storočia a umožňuje hovoriť o kríze systémovej metodológie [43, s. 8].

V rámci systémového poznania musíme urobiť krok od primárne aplikovaných analýz systémovej problematiky smerom k veľkým, no úplne konkrétnym teoreticko-metodologickým problémom. Tento je nevyhnutné urobiť primárne v záujme zvýšenia efektivity práce samotnej aplikačnej problematiky, ktorá veľmi silne pociťuje nedostatočnú oporu v kvalitnom teoreticko-metodologickom materiále.

Je očividné, že *v teoretickej reflexii súčasných cezhraničných procesov vznikli protirečenia, ktoré* potrebujú vyjasnenie. Najdôležitejšie protirečenia nachádzame:

- medzi zložitým a integrálnym charakterom javov, ktoré sú spojené z priestorovo-hraničnou reguláciou činnosti subjektov, a dominujúcim dnes vo vedeckej literatúre ich primárne obmedzenými a monotematickými analýzami;
- medzi veľkým počtom sociologických výskumov cezhraničných javov a ich nedostatočným metodologickým zabezpečením;
- medzi potrebou identifikovať a vysvetliť systémovú metodológiu výskumu cezhraničných procesov a nízkou úrovňou kodifikovaných systematicko-metodologických vedomostí o nich;
- medzi nevyhnutnosťou širokého teoretického a praktického využívania systémovej metodológie a nejasnosťou hlavných nástrojov a algoritmov ich sociálnej implementácie.

Prítomnosť spomínaných protirečení potvrdzujú vyjadrenia vedcov a štátnych inštitúcií. Ukrajinský vedec N. Mikula hovorí, že ... *v súčasnosti v národnej vede chýbajú systémové výskumy cezhraničných regiónov a cezhraničnej spolupráce* [43, s. 9]. Na dôležitosť využívania systémovej metodológie pre potreby analýzy celého komplexu problémov spojených s hranicami poukazuje aj FRONTEx – agentúra Európskej únie na koordináciu činnosti členských štátov v oblasti bezpečnosti hraníc [44].

2. SYSTÉM SOCIOLOGICKÉHO SERVISU V SLOVENSKO – UKRAJINSKEJ CEZHraničnej SPOLUPRÁCI A JEHO KOMPONENTY

Systém sociologického servisu v slovensko – ukrajinskej cezhraničnej spolupráce má *vlastnú štruktúru*, ktorú je možné vnímať prostredníctvom mnohých kritérií. Z pohľadu zloženia je systém *súhrnom komponentov (blokov)*:

- A) *informačný blok;*
- B) *inštitučno-organizačný blok;*
- C) *personálny blok.*

2.1. Informačná zložka

Informačná zložka systému sociologického servisu v slovensko – ukrajinskej cezhraničnej spolupráce zahŕňa teoretický, prakticko-sociologický a informačno-prehľadový segment.

2.1.1. Teoretická stránka sociologického servisu CHS

Sociologické zobrazenie cezhraničnej spolupráce sa môže realizovať rôznymi spôsobmi. Jednou z najčastejších metód je systémová analýza cezhraničnej spolupráce, ktorá sa realizuje pomocou systému indexácie a monitoringu (SIM) vypracovaným Ústavom cezhraničnej spolupráce a jeho partnermi.

Systém indexácie a monitoringu cezhraničnej spolupráce je komplex teoretických a organizačno-praktických činností, ktoré zabezpečujú korektnú analýzu a porovnanie všeobecných a špecifických charakteristík a tendencií rozvoja cezhraničnej spolupráce v rôznych regiónoch Európy. Ich cieľom je zvýšenie efektivity, v prvom rade cestou optimalizácie riadenia. SIM je univerzálnym modelom analýzy a optimalizácie riadenia cezhraničnej spolupráce na novej východnej hranici ako celku ale aj v rámci jej jednotlivých častí.

Pri vypracovaní systému indexácie a monitoringu boli v maximálnej možnej miere brané do úvahy metodologické prístupy schválené inštitúciami Európskej únie (hlavne Generálnym riaditeľstvom regionálnej politiky). Uvedené prístupy boli začlenené do programového projektovania na novej východnej hranici, v prvom rade pri príprave Programu ENPI.

Týmito masovými informáciami sa však SIM neobmedzuje. V prvom rade zabezpečuje *systémovú analýzu* kvalitatívnych a kvantitatívnych stránok rozvoja cezhraničnej spolupráce, čím umožňuje získať čo *najúplnejšiu a adekvátnu informáciu o danom jave.*

Získané informácie umožňujú jednotlivým subjektom vlády na rôznych úrovniach vypracovať a prijať *najefektívnejšie* politické rozhodnutia.

Navrhovaný zoznam *sledovaných kritérií* (napríklad štatistických hodnotení) sa môže do určitej miery a v závislosti od konkrétnych podmienok modifikovať. Aby však bola zabezpečená korektnosť *porovnávajúcej analýzy* miery rozvoja cezhraničnej spolupráce v rôznych častiach novej východnej hranice EÚ, musia byť jej základné kritéria vo všetkých použitých prípadoch *jednotné*.

SIM sa skladá z dvoch podsystemov: *podsystem I* – algoritmus teoretických aktivít a *podsystem II* – praktická realizácia SIM.

Podsystem I. Algoritmus teoretických aktivít

A) *definícia základných termínov.*

- Objekt indexácie a monitoringu – cezhraničná spolupráca v Európe
- Indexácia cezhraničnej spolupráce – nástroj politickej analýzy cezhraničnej spolupráce založený na využití metód vytvorenia indexov [23].

- Index (z latinského indicio – ukazovateľ) cezhraničnej spolupráce – ukazovateľ (relatívne veličina, vyjadrená v zlomkoch alebo percentách), *ktorý z kvantitatívneho pohľadu popisuje dynamiku cezhraničnej spolupráce, a ktorý taktiež slúži na jeho porovnanie v rôznych regiónoch Európy.*

- Všeobecný index cezhraničnej spolupráce (general index of TFC) – ukazovateľ *úrovne rozvoja objektu ako celku.*

- Špeciálny index cezhraničnej spolupráce (special index of TFC) – ukazovateľ *úrovne rozvoja určitej časti charakteristík (parametrov) objektu.*

- Jednotkový index cezhraničnej spolupráce (single index TFC) – ukazovateľ *úrovne rozvoja špecifických (individuálnych) charakteristík objektu.*

- Monitoring (od latinského monitoring – varovný) cezhraničnej spolupráce – *proces sledovania zmien, ktoré sa dejú v rámci objektu v konkrétnom čase.*

B) *Vytvorenie indexov*

Všeobecný index sa vytvára na základe špecifických indexov prostredníctvom ich sčítania a vypočítania priemeru. Definuje sa na bodovej škále.

Špeciálne indexy sa vytvárajú na základe jednotkových indexov prostredníctvom ich sčítania a vypočítania priemeru. Definujú sa na bodovej škále. Čo sa týka všeobecného indexu, špeciálne indexy sú jeho subindexmi.

Špeciálnymi indexmi všeobecného indexu sú:

- Geografický a demografický priestor;
- Historické, politické a duchovné faktory;
- Právna podstata;
- Konfliktne ukazovatele – riziká a výzvy;
- Infraštruktúrne charakteristiky;
- Medziľudské kontakty;
- Ekonomická spolupráca;
- Boj s kriminálnymi javmi;
- Zvýšenie kvality okolitého prostredia.

Jednotkové indexy sa vytvárajú na základe kvalitatívnych a kvantitatívnych ukazovateľov špecifických charakteristík objektu. Definujú sa na bodovej škále. Jednotkové indexy sú subindexami všeobecných a špeciálnych indexov.

Jednotkové indexy sa konkretizujú prostredníctvom minimálnych veličín – indikátorov.

Systémový prístup k analýze súčasnej cezhraničnej spolupráce bol podporený aj zo strany expertnej komunity ako jasne ukázalo predstavenie SIM na zastupiteľských medzinárodných fórach. Vypracovaná metodológia sa už implementovala v iných častiach európskeho pohraničia, a to na nórsko-ruskej hranici [24], fínsko-ruskej hranici a poľsko-ruskej hranici [25].

2.1.2. Empirické sociologické poradenstvo v CHS.

Ukazovatele cezhraničnej spolupráce, o ktorých sme hovorili vyššie, majú primárne objektívny charakter. Keďže však nositeľmi cezhraničnej spolupráce sú ľudia s ich vlastným vnímaním a hodnotením, *analýza cezhraničných javov by nebola úplná bez započítania práve uvedených subjektívnych častí cezhraničnej spolupráce.*

Aké sú hodnotenia fungovania hraníc zo strany obyvateľov susedných štátov? Čo by chceli zmeniť na súčasnom stave? Čo očakávajú v dohľadnej dobe alebo v budúcnosti od cezhraničnej spolupráce? *Odpovede na takéto alebo podobné otázky umožňujú získať v rámci správy cezhraničných tokov spätnú väzbu, bez ktorej správa nemôže byť efektívna.*

Prakticko-sociologická reflexia cezhraničnej spolupráce znamená jednak analýzu formovania a rozvoja samotných prakticko-sociologických vedomostí o týchto javoch, ako aj výskum metód a prístupov, ktoré sa využívajú v prakticko-sociologickom poznaní tohto dôležitého fenoménu sociálnej reality.

V akom stave je v súčasnosti prakticko-sociologická reflexia cezhraničnej spolupráce?

Najskôr sa pozrieme na činnosť Európskej únie v danej oblasti. Výskumom spoločenských nálad v EÚ sa venuje *splnomocnená štruktúra* s názvom Eurobarometer. Eurobarometer je medzinárodným projektom pravidel-ného zisťovania verejnej mienky, ktoré sa uskutočňuje pod záštitou Európskej komisie [401]. Jedným z hlavných partnerov Eurobarometra je skupina Taylor Nelson Sofres (TNS), svetový líder v oblasti *zákazkových* (t.j. uskutočnených na objednávku) marketingových výskumov [402].

Analýzy opublikované Eurobarometrom v priebehu posledných štyroch desaťročí a predovšetkým v posledných rokoch (po rozšírení Európskej únie na Východ) bohužiaľ neobsahujú špeciálne výskumy zamerané na problema-tiku pohraničia a úplne absentujú výskumy cezhraničných procesov na novej východnej hranici Európskej únie. Iba jeden výskum realizovaný v roku 2006 o dôsledkoch rozšírenia EÚ sa okrajovo dotýkal aj niektorých otázok fungovania hraníc a súčasného rozvoja prihraničných regiónov [403].

Mimo náležitého záujmu sa tak ocitla celá skupina dôležitých problémov, ktoré neustále vyvolávajú diskusie v samotnej Európskej únii (v prvom rade ide o problematiku migrácie a bezpečnosti). Pre porovnanie, iná agentúra Európskej únie Eurostat, ktorá sa venuje štatistikám, sa v posledných rokoch aktívne a cieľne zaoberá spracovaním problematiky kvalitatívneho hodnotenia cezhraničných procesov (cezhraničná štatistika), v prvom rade na novej východnej hranici EÚ [404]. Daným otázkam bola venovala celoeurópska konferencia vedúcich štatistických agentúr a výskumníkov v Krakove v roku 2011. Najvýznamnejšími predstaviteľmi a lídrami spracovania problémov cezhraničnej štatistiky sú poľskí vedci a praktici.

V určitej miere si prakticko-sociologické výskumy pohraničia a cezhraničnej spolupráce realizujú samostatne jednotlivé štáty - t.j. západní a východní susedia Ukrajiny.

V Maďarsku uvedené aktivity realizuje Budapešťianska univerzita Lóránda Eötvösa (spol. Arios poskytuje informatická a konzultačné služby) [405] a tiež Ústav spoločenských vied TARKI [406]. V Bielorusku sa prakticko-sociologickému výskumu cezhraničných procesov a najmä malému pohraničného styku venuje Bieloruský ústav strategických výskumov [407].

Problematika pohraničia a cezhraničných procesov nemôže byť nezaujímavou pre sociológov na Ukrajine. Ešte v roku 1988 vzniklo v rámci Užhorodskej štátnej univerzity ako jedno z prvých laboratórium sociologických výskumov. V laboratóriu pracoval dnes už významní vedci, kandidát filozofických vied a docent Užhorodskej štátnej univerzity O. V. Pelin a doktor sociologických vied a vedúci vedecký spolupracovník Ústavu sociológie Národnej akadémie vied Ukrajiny, riaditeľ Centra sociálnych a politických výskumov Socius O. H. Stehniĵ. Laboratóriu veľmi pomáhal súčasný doktor sociologických vied a vedúci vedecký spolupracovník Ústavu sociológie Národnej akadémie vied Ukrajiny, generálny riaditeľ TNS Ukrajina M. M. Čurylov. Laboratórium získalo cenné materiály ohľadom vplyvu cezhraničných procesov na medzietnické a medzi-konfesijné vzťahy v pohraničnom regióne. Bohužiaľ, obmedzené zdroje neumožnili v tom čase realizovať komplexné výskumy pohraničnej problematiky.

Druhý rovnako iba čiastočne úspešný pokus realizovať podobný výskum sa uskutočnil v roku 2007. V tom čase novovzniknutý Ústav cezhraničnej spolupráce inicioval a objednal pilotný sociologický výskum *Nová východná hranica európskej únie: otázky transparentnosti, bezpečnosti a cezhraničnej spolupráce (Poľsko, Slovensko, Maďarsko, Ukrajina)*. Výskum sa realizoval pod vedením kandidáta sociologických vied, docenta P. V. Tokarja [408].

Na realizácii sa podieľali výskumné inštitúcie, vládne a mimovládne štruktúry, miestne samosprávy, nadácie a občianske združenia. Celkovo sa projektu zúčastnilo 10 účastníkov zo štyroch krajín (Poľsko, Slovensko, Maďarsko, Ukrajina).

Organizátori a účastníci projektu (viac ako 30 odborníkov z rôznych oblastí a 60 anketárov) oslovili 712 respondentov (vo veku od 18 do 75 rokov) zo 14 dedín a

4 miest Zakarpatskej a Ľvovskej oblasti Ukrajiny, 8 dedín a 2 miest Lublinského a Podkarpatského vojvodstva v Poľsku, 8 dedín a 3 miest Košického a Prešovského kraja na Slovensku a 6 dedín a 2 miest Sabolč-Satmarskej oblasti v Maďarsku.

Získané boli aj expertné hodnotenia 115 respondentov z radov vedcov, pohraničníkov, colníkov, politikov, poslancov miestnych samospráv a ďalších odborníkov. Výsledky výskumu boli reprezentatívne na základe všetkých hlavných kritérií: pohlavie, vek, vzdelanie, národnosť, vierovyznanie, typ zamestnania a pod.

Na otázku o úrovni medzištátnych vzťahov Poľska, Slovenska a Maďarska s Ukrajinou 64,3% opýtaných respondentov hodnotilo vzťahy vysoko optimisticky, viac ako priemerne alebo priemerne. Veľmi podobné percento opýtaných hodnotilo pozitívne aj cezhraničnú spoluprácu – 60,9 %. Výrazne opatrnejšie odpovedali obyvatelia pohraničných regiónov na otázku *Aký vplyv mal vstup Poľska, Slovenska a Maďarska do Európskej únie na rozvoj cezhraničnej spolupráce s Ukrajinou?* Až 46,7% respondentov vnímajú uvedený vplyv ako pozitívny a 39,1 % ho ohodnotilo negatívne alebo skôr negatívne. Ešte zdržanlivejšie boli odpovede na otázku vplyvu nových právnych noriem vybavovania občanov na hraniciach na rozvoj pohraničnej spolupráce. 46,3% opýtaných ho hodnotilo negatívne a 21,4% nebolo schopných na danú otázku odpovedať [409].

Údaje z výskumu poskytujú bohaté informácie o aktuálnom stave cezhraničnej spolupráce medzi uvedenými krajinami. Údaje z výskumu poskytujú bohaté informácie aj pre porovnávacie analýzy o úrovni jeho rozvoja alebo o hodnotení práce konzulárnych a pohraničných služieb. Bez preceňovania metodologickej dokonalosti uvedeného medzinárodného pilotného projektu môžeme konštatovať, že jeho výsledky na jednej strane poukazujú na značný praktický záujem a na druhej strane potvrdzujú produktivitu navrhovaného prístupu v rámci cezhraničnej spolupráce.

Bohužiaľ aj uvedený výskum bol časovo a finančne limitovaný.

Určité aspekty novodobej cezhraničnej spolupráce sa odzrkadlili v ďalších výskumoch, ktoré realizovali ukrajinskí sociológovia na celoštátnej alebo regionálnej úrovni. Spomínané výskumu sa realizovali nie len na západnej, ale aj na východnej hranici Ukrajiny. Napríklad v rámci medzinárodného projektu podporeného z Programu Európskej únie INTAS sa v rokoch 2005-2007 skúmal vplyv cezhraničnej spolupráce na rozvoj podnikania v západných oblastiach Ukrajiny. Metodika výskumu bola založená na hĺbkových rozhovoroch, prípadových štúdiách a pološtruktúrovaných schémach [410].

Veľké možnosti na realizáciu rozsiahlej komplexnej práce v rámci sociologického odzrkadlenia súčasných cezhraničných procesov priniesol projekt *Hranica očami ľudí*, ktorý realizoval Ústav cezhraničnej spolupráce spoločne s partnermi v rámci programu ENPI Európskej únie, v krajinách Maďarsko–Slovensko–Rumunsko–Ukrajina.

Všeobecným cieľom projektu je vytvorenie sociologického servisu cezhraničnej spolupráce susedných regiónov Maďarska, Slovenska, Rumunska a Ukrajiny.

Špecifické ciele sú: 1) vypracovanie metodológie a inštrumentára sociologickej analýzy cezhraničnej spolupráce; 2) vytvorenie Medzinárodného centra sociologických analýz cezhraničnej spolupráce (MCSA) ako špecializovaného mechanizmu medzinárodného monitorovania cezhraničných procesov, ktorý zabezpečí dostatočnú *spätnú väzbu* medzi orgánmi správy cezhraničnej spolupráce a ich bezprostrednými účastníkmi – obyvateľmi pohraničných regiónov Maďarska, Rumunska, Slovenska a Ukrajiny; 3) realizáciu úvodného medzinárodného sociologického výskumu cezhraničnej spolupráce susedných regiónov Maďarska, Slovenska, Rumunska a Ukrajiny; 4) vypracovanie vzdelávaco-metodického materiálu pre kurz *Sociológia cezhraničných procesov*, ktorý by sa mal zaviesť do vysokoškolských učebných plánov jednotlivých vysokých škôl v susediacich pohraničných regiónoch Maďarska, Slovenska Rumunska a Ukrajiny.

Obdobie realizácie projektu: 06.2012-05.2014.

Žiadateľom projektu je Ústav cezhraničnej spolupráce, Užhorod, Ukrajina. Partneri: KIUT Asociácia regionálneho rozvoja, Zahony, Maďarsko; Užhorodská štátna univerzita, Užhorod, Ukrajina.

Do realizácie projektu boli zapojení aj významní odborníci z oblasti sociológie primárne z Ukrajiny, Slovenska, Maďarska a Rumunska.

V základe sociologickej reflexie súčasných cezhraničných javov leží metodológia systémového výskumu spoločnosti, primárne jej hlavné princípy: princíp jednoty spoločenských subjektov, činností a vzťahov; princíp sociálnej podmienosti a funkcionalisticko-genetický princíp.

Uvedené princípy sa realizujú ako kvalitatívny verbálny model sociálneho systému, ktorý slúži ako hlavný kľúč k analýze komplexnej rôznorodosti spoločenských javov, vrátane javov spojených s hranicami a cezhraničnými procesmi.

Veľmi dôležitou podmienkou súčasného prakticko-sociologického výskumu je adekvátny potenciál jeho implementačných možností. Pri zachovaní nevyhnutnej úrovne jednotnosti musí táto metóda poskytnúť konkrétnemu aplikantovi (v závislosti od jeho konkrétnych potrieb a podmienok – organizačných, finančných, časových a pod.) nevyhnutný *slobodný priestor* na výber nástrojov výskumu. To znamená nevyhnutnosť urobiť tento výber dostatočne invariantným. V súvislosti s uvedenou požiadavkou sú do balíku výskumov, spolu s klasickými spôsobmi získavania informácií prostredníctvom masových anketových dotazníkov (face to face), zahrnuté aj *jednoduchšie* formy získavania sociologických vedomostí ako sú expertné a telefonické dotazovanie. Problematiku využívania kombinovaných metód sociologických výskumov detailne analyzuje O.V. Pelin [411].

Realizácia sociologického výskumu v rôznych kultúrach a následná komparatívna analýza jeho výsledkov si od výskumníka vyžaduje akceptáciu celého radu metodologických špecifik, ktoré boli vysvetlené expertmi projektu pod vedením M.M. Čurylova. Hovoríme hlavne o nasledujúcich špecifikách.

Koncepcia rovnosti ma hlavný význam pri realizácii a hodnotení výsledkov medzikultúrneho výskumu [412]. Rovnosť v danom výskume môže byť defino-

vaná ako stav alebo podmienka podobnosti medzi jednotlivými kultúrami v konceptuálnom význame a v empirickej metóde, ktorá umožňuje skúmané kultúry porovnávať. Otázka rovnosti sa týka každého aspektu realizácie akéhokoľvek sociologického výskumu, avšak v prípade realizácie výskumu v rôznych kultúrach alebo krajinách vznikajú špecifické požiadavky akými sú možnosti porovnania jazyka a prekladu, existencia kultúrne determinovaných skupín očakávaných reakcií v rámci získaných empirických údajov.

Hlavným problémom medzikultúrneho výskumu je overenie rovnosti významov všeobecného teoretického základu, a rovnako významu a dôležitosti prezentovaných špecifických hypotéz. Objasnenie miery rovnosti alebo nerovnosti hypotéz umožňuje odpovedať na otázku, nakoľko význam hypotézy pre predstaviteľa jednej kultúry je dôležitý alebo významný pre človeka z inej kultúry.

K mnohým metodologickým problémom medzikultúrneho výskumu patrí: určenie typu výskumu, definovanie kultúry, vytvorenie výberovej vzorky, definícia premenných, jazykové prekážky a výskumné postupy.

Najrozšírenejším typom medzikultúrneho výskumného preverovania hypotézy je porovnanie dvoch alebo viacerých kultúr v rámci konkrétnej premenenej (vlastný predmet výskumu). Iným typom takéhoto výskumu je definovanie príčiny vzniku kultúrnych odlišností, v rámci ktorých meria výskumník odlišné premenné, ktoré môžu byť spojené s definovanými odlišnosťami. V tomto prístupe je kultúra všeobecne definovaná, nemá sama o sebe žiadnu vysvetľujúcu hodnotu a zahŕňa všetky typy odlišného správania sa v rámci kultúrnych skupín. Z metodologického pohľadu je možné za kultúru považovať širokú škálu nezriedka len slabo prepojených premenných.

Následne je vhodné kultúru ako nešpecifikovanú premennú zameniť za špecifikovanejšie premenné, aby boli dostatočne vysvetlené kultúrne odlišnosti. Takéto zmeny sa nazývajú podľa premenných prostredia a je nevyhnutné aby sa merali z dôvodu definovania stupňa, v rámci ktorého sú schopné vysvetliť kultúrne odlišnosti. Ak zmena prostredia nevysvetlí všetky odlišnosti medzi kultúrami, potom iné zmeny prostredia musia byť začlenené do ďalších výskumov a to z dôvodu vysvetlení doposiaľ nezistených odlišností medzi kultúrami. Uvedený postup sa má realizovať až dokým nebudú vysvetlené všetky odlišnosti.

V rámci medzikultúrnych výskumov môžu byť analytickými jednotkami štáty alebo kultúry. Zdrojom empirických údajov môžu byť respondenti/zástupcovia kultúr, avšak často sú takéto údaje sumárne alebo priemerné pre každú kultúru. Práve dané významy sa využívajú ako základ pre každú kultúru. Do tohto typu výskumov patria analýzy životného prostredia alebo analýzy kultúry. Príkladom analýz životného prostredia môžu slúžiť výskumy kultúrnych hodnôt v rámci odlišných kultúr.

Je dobre brať do úvahy odlišnosti pri interpretácii výsledkov, získaných na základe výskumov životného alebo individuálneho prostredia. Vzájomná spojitosť medzi kultúrnou zmenou a obrannou zmenou na úrovni životného prostre-

dia neznamená nevyhnutne, že takýto vzájomný vzťah existuje aj na individuálnej úrovni. Takýto vzájomný vzťah môže existovať alebo chýbať na individuálnej úrovni v rámci kultúry ktorá sa skúma, a ak existuje tak môže ísť o vzťah priamy alebo nepriamy.

Uvedené metodologické pravidlá sa realizovali počas prípravy dotazníka pre prakticko-sociologický výskum cezhraničnej spolupráce. Príkladom spomínaného dotazníka môže byť dotazník pre kvantitatívny výskum (masové dotazovanie), ktorý sa nachádza v príručke využitia metodológie sociologických výskumov.

Prakticko-sociologické odzrkadlenie cezhraničnej spolupráce a praktické využitie získaných informácií ako výsledkov tohto odzrkadlenia je dôležitou súčasťou *systému sociologického servisu* cezhraničnej spolupráce.

2.1.3. Informačný servis

Od začiatku empirického sociologického výskumu slovensko - ukrajinskej cezhraničnej spolupráci objavil sa problém informačného a referenčného zabezpečenia. Po prvé je zrejmé, že odborníci pôsobia pojmovými aparátmi sociologického výskumu v rôznych jazykoch: angličtina, slovenčina, ukrajinčina. Treba im bolo poskytnúť najprv, viacjazyčný slovník sociologických termínov, ďalej pripraviť slovníček pojmov používaných v tejto štúdii.

Bol pripravený základný zoznam termínov v angličtine, ktorý bol potom preložený skúsenými odborníkmi v príslušnom národnom jazyku. Trojjazykový slovník sociologických termínov obsahoval sa v manuáloch.

2.2. Inštitucionálne a organizačné zabezpečenie

Inštitucionálno organizačná zložka je sieť výskumných a vedeckých inštitúcií s cieľom zabezpečiť rozvoj teoretických a praktických aspektov sociálneho monitorovania potrebných pre robotu týchto inštitúcie hardvéru a softvéru.

V priebehu realizácie projektu bola nadviazaná spolupráca rôznych organizácií a inštitúcií, ktorá by sa mohla stať základom pre vytvorenie medzinárodnej siete inštitúcií sociálneho monitoringu cezhraničnej spolupráce. Sem môžu vstúpiť: z Ukrajiny - Medzinárodné centrum sociologickej analýzy CHS, ktoré pôsobí pri Inštitúte pre cezhraničnú spoluprácu, TNS-Ukrajina, SOCIS, Inštitút eurointegrácie štúdií UŽNU; zo Slovenska - Inštitút sociológie a Centrum pre sociálne a psychologické vedy Slovenskej Akadémie vied; Košická a Prešovská univerzity.

2.3. Personálne zabezpečenie sociologickej služby v CHS

Čo sa týka manažmentu, k realizácii projektu *"Informačný manažment a implementácia inovatívnych prístupov CHS Slovenska a Ukrajiny"* boli zapojené zamestnanci, ktoré získali potrebné skúsenosti riadenia sociologického výskumu. Táto skúsenosť môže byť úspešne použitá v ďalšej práci na organizáciu sociálneho monitoringu CHS.

Tiež sa vytvoril silný medzinárodný odborný aktívum, ktorý zostavili najmä poprední odborníci susedných krajín. Patria sem: z Ukrajiny - doktor spoločenských vied, vedúci vedecký pracovník Inštitútu sociológie Akadémie Vied Ukrajiny, Generálny riaditeľ spoločnosti TNS Ukrajine Mykola Čurilov, doktor spoločenských vied, vedúci vedecký pracovník Inštitútu sociológie NAV Ukrajiny, riaditeľ Centra sociálnych a politických štúdií "Socis" O. Stehnij, doktor spoločenských vied, profesor, vedúci katedry dejín a teórie sociológie, Lvovskej Národnej University Ivana Franka N.Černyš, riaditeľ Inštitútu pre cezhraničnú spoluprácu, profesor UŽNU, Veľvyslanec S. Ustič, kandidát filozofických vied, docent Užhorodskej Národnej Univerzity O.Pelin; zo Slovenska - vedúci vedecký pracovník Inštitútu sociológie SAV L. Falčan, starší vedecký pracovník Inštitútu sociológie SAV M, Strusová, starší vedecký pracovník Inštitútu sociálnych vied SAV M.Hajdoš.

S cieľom pripraviť budúcich profesionálov v sociologickej analýze cezhraničnej spolupráce môže byť použitý metodologický tréningový balík pre vysoké školy v prihraničných oblastiach Slovenska a Ukrajiny. Tento balík obsahuje program kurzu "Sociológia cezhraničných procesov" a materiály pre prednášky.

3. MONITOROVACÍ EMPIRICKÝ SOCIOLOGICKÝ VÝSKUM SLOVENSKO – UKRAJINSKEJ CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁČE A JEHO VÝSLEDKY

3.1. Výsledky monitorovacieho empirického sociologického výskumu v Zakarpatskej oblasti (Ukrajina)

Prijaté dotázky : 500. Vydané anketárom: 500 dotáznikov. Vrátené: 498 dotáznikov. Prešlo filtrami SPSS: 467.

Výber: základný súbor.

Metóda: náhodné číslo.

Región: všetky okresy-13, všetky mestá - 10, obce viac ako 2,5 tisíc obyvateľov.

Q-UA 1.

Kolko rokov trvalo žijete v tomto regióne?

		Valídne percentá
Valídne	Celý život	66.4
	Viac ako 20 rokov	10.5
	Menej ako 5 rokov	9.9
	Od 10 do 20 rokov	9.6
	Od 5 do 10 rokov	3.4
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať	0.2
	Celkovo	100.0

Q-UA 2.

Kolko rokov Vaša rodina trvalo býva v tomto regióne?

		Valídne percento
Valídne	Celý život	71.2
	Viac ako 20 rokov	10.1

Menej ako 5 rokov			6.8
Od 10 do 20 rokov			5.7
Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať			3.5
Od 5 do 10 rokov			2.7
Celkovo			100.0

Q-UA 3.

Aký význam osobne pre Vás a Vašu rodinu majú vzťahy obyvateľov Zakarpatska s obyvateľmi prihraničných oblastí susedného Slovenska?

		Valídne percento
Valídne	Nie je veľmi dôležité	34.7
	Dost' dôležité	33.2
	Prakticky žiadny význam	19.1
	Veľmi dôležitý	10.9
	Je ťažko odpovedať ?/ odmietnutie odpovedať	2.1
	Celkovo	100.0

Q-UA 4 .

Ako hodnotíte svoju informovanosť o súčasných vzťahoch medzi obyvateľmi Zakarpatska a obyvateľmi prihraničných oblastí susedného Slovenska?

		Valídne percento
Valídne	Nie veľmi dobre informovaný/-á	48.6
	Vôbec neinformovaný/-á	35.3
	Dobre informovaný/-á	13.7
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať	2.4
	Celkovo	100.0

Q-UA 4.1

Ako hodnotíte svoju informovanosť o programoch cezhraničnej spolupráce v rámci Nástroja európskeho susedstva a partnerstva (ENPI) (2007-2013) a Nástroja európskeho susedstva ENI (2014-2020)?

		Valídne percento
Valídne	Vôbec neinformovaný/-á	56.3
	Nie veľmi dobre informovaný/-á	36.4
	Dobre informovaný/-á	6.3
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať	1.0
	Celkovo	100.0

Q-UA 4.2

Ako hodnotíte svoju informovanosť o projektoch slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce, ktoré sa financujú z Nórskeho finančného mechanizmu a štátneho rozpočtu Slovenskej republiky?

		Valídne percento
Valídne	Vôbec neinformovaný /-á	59.3
	Vôbec neinformovaný /-á	33.0
	Dobre informovaný/-á	5.0
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať	2.7
	Celkovo	100.0

Q-UA 5.

Z akých zdrojov získavate informácie o vzťahoch medzi obyvateľmi Zakarpatska a obyvateľmi prihraničných regiónov susedného Slovenska?

		Valídne percento
Valídne	Internet	23.1
	Miestna televízia	18.4
	Miestna tlač	15.8
	Celonárodná televízia	12.1

Miestny rozhlas			9.5
Vôbec nedostávam informácie			7.6
Komunikácia s príbuznými/ kamarátmi/kolegami			5.4
Celonárodná tlač			4.5
Osobná skúsenosť (cestovanie/ oddych, obchodné alebo kultúrne vzťahy/ športové podujatia)			2.4
Navštívené konferencie / semináre			0.6
Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať			0.4
Iné			0.2
Celkovo			100.0

Q-UA 6.1.

Máte možnosť ziskávať informácie z televíznych relácií, vysielaných slovenskou televíziou zo susedného Slovenska?

			Valídne percento
Valídne	Áno		56.4
	Nie		22.2
	Nepoužívam		21.4
	Celkovo		100.0

Q-UA 6.2.

Máte možnosť ziskávať informácie z rozhlasových programov, vysielaných slovenským rozhlasom zo susedného Slovenska?

			Valídne percento
Valídne	Nie		36.2
	Nepoužívam		34.1
	Áno		29.7
	Celkovo		100.0

Q-UA 6.3.

Máte možnosť ziskávať informácie zo slovenskej tlače zo susedného Slovenska?

			Valídne percento
Valídne	Nepoužívam		38.2
	Nie		34.1
	Áno		27.7
	Celkovo		100.0

Q-UA 7.

Nakoľko objektívne podľa Vás je v médiách spracovaná téma vzťahov medzi obyvateľmi prihraničných oblastí Ukrajiny a susedného Slovenska?

		Valídne percento
Valídne	Čiastočne objektívne	53.3
	Úplne objektívne	16.4
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať	15.6
	Vôbec neobjektívne	14.7
	Celkovo	100.0

Q-UA 8.

Po rozšírení Európskej únie smerom na východ bude podľa Vás cezhraničná spolupráca zodpovedať predovšetkým záujmom?

		Valídne percento
Valídne	Predovšetkým záujmom celej Európskej únie	27.9
	Predovšetkým záujmom Ukrajiny	23.2
	Vzájomným záujmom EÚ, Ukrajiny a susedných krajín, najmä Slovenska	19.5
	Predovšetkým záujmom susediacich s Ukrajinou krajín, najmä Slovenska	13.6
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať	11.7
	Nezodpovedá záujmom žiadnej z krajín	3.2
	Iné	0.9
	Celkovo	100.0

Q-UA 9.

Aký vplyv majú historické vzťahy medzi Slovenskom a Ukrajinou na súčasnú cezhraničnú spoluprácu ich susedných regiónov?

		Valídne percento
Valídne	Skôr pozitívny	54.4
	Jednoznačne pozitívny	26.2
	Skôr negatívny	9.8
	BB	8.7
	Jednoznačne negatívny	0.9
	Celkovo	100.0

Q-UA 10.

Ako hodnotíte mieru cezhraničnej spolupráce Zakarpatska so susednými regiónmi Slovenska v hospodárskej oblasti (prihraničný obchod, investície, spoločné podniky atď)?

		Valídne percento
Valídne	Stredná	58.9
	Vysoká	28.7
	Nízka	6.7
	Je ťažké odpovedať	5.7
	Celkovo	100.0

Q-UA 11.

Máte príbuzných alebo kamarátov na Slovensku?

		Valídne percento
Valídne	Nie	61.3
	Áno	36.5
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať	2.2
	Celkovo	100.0

Q-UA 12.

Ako často navštevujete regióny Slovenska, ktoré hraničia s Vaším krajom?

		Valídne percento
Valídne	Nikdy som nenavštevoval /-a	46.3
	Niekoľkokrát do roka	23.0
	Raz za niekoľko rokov	22.0
	Niekoľkokrát za mesiac	6.3
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať	2.4
	Celkovo	100.0

Q-UA 14.

Do akej miery ste spokojný/-á s príležitosťami a podmienkami návštevy susedného Slovenska?

		Valídne percento
Valídne	Neviem/ nenavštevujem susedné krajiny	44.7
	Čiastočne spokojný/-á	19.7
	Úplne spokojný/-á	19.2

Rovnako spokojný/-á nespokojný/-á			8.2
Čiastočne nespokojný/-á			3.7
Vôbec nespokojný/-á			2.8
Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať			1.7
Celkovo			100.0

Q-UA 15.

Mali ste niekedy problémy s vycestovaním do susedného Slovenska?

			Valídne percento
Valídne	Neviem/ nenavštevujem susedné krajiny		47.9
	Nie		33.1
	Áno		17.0
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať		2.0
	Celkovo		100.0

Q-UA 16.

Ak sa vyskytovali problémy, tak potom aké?

			Valídne percento
Valídne	Neviem/ nenavštevujem susedné krajiny		56.5
	Dlhé čakanie na hraničnom priechode		14.8
	Je ťažko odpovedať, odmietnutie odpovedať		13.6
	Problémy so získaním víz		8.5
	Problémy súvisiace s colnou kontrolou		2.8
	Problémy súvisiace s pasovou kontrolou		2.0
	Iné		1.8
	Celkovo		100.0

Q-UA 17.

Posúďte prácu colnej služby Ukrajiny, ktorá zabezpečuje prekračenie hranice so Slovenskom.

			Valídne percento
Valídne	Nenavštevoval/-a som		31.7
	Uspokojivo		26.5
	Dobre		16.4

Neuspokojivo			10.3	
Veľmi zle			8.8	
Veľmi dobre			5.7	
Je ťažko odpovedať			0.6	
Celkovo			100.0	

Q-UA 17.

Posúďte prácu pohraničnej služby Ukrajiny, ktorá zabezpečuje prekročenie hranice so Slovenskom.

		Valídne percento	
Valídne	Nenavštevoval/a som		31.0
	Uspokojivo		21.8
	Dobre		21.5
	Neuspokojivo		11.6
	Veľmi zle		6.6
	Veľmi dobre		6.6
	Je ťažko odpovedať		0.9
	Celkovo		100.0

Q-UA 17.

Posúďte prácu ďalších služieb Ukrajiny, ktoré zabezpečujú prekročenie hranice so Slovenskom.

		Valídne percento	
Valídne	Nenavštevoval/a som		31.6
	Dobre		22.0
	Uspokojivo		20.7
	Zle		11.6
	Veľmi zle		6.7
	Veľmi dobre		5.4
	Je ťažko odpovedať		2.0
	Celkovo		100.0

Q-UA 18.

Posúďte prácu colnej služby Slovenska, ktorá zabezpečuje prekročenie hranice s Ukrajinou.

		Valídne percento	
Valídne	Nenavštevoval/a som		40.5
	Dobre		22.5

Uspokojivo			16.4	
Veľmi dobre			9.4	
Neuspokojivo			6.1	
Veľmi zle			3.9	
Je ťažko odpovedať			1.2	
Celkovo			100.0	

Q-UA 18.

Posúďte prácu pohraničnej služby Slovenska, ktorá zabezpečuje prekročenie hranice s Ukrajinou.

			Valídne percento	
Valídne	Nenavštevoval/-a som		41.2	
	Dobre		20.6	
	Uspokojivo		15.3	
	Veľmi dobre		13.1	
	Neuspokojivo		6.2	
	Veľmi zle		2.9	
	Je ťažko odpovedať		0.7	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 18.

Posúďte prácu ďalších služieb Slovenska, ktoré zabezpečujú prekročenie hranice s Ukrajinou.

			Valídne percento	
Valídne	Nenavštevoval/-a som		46.0	
	Dobre		20.4	
	Uspokojivo		12.9	
	Veľmi dobre		11.3	
	Neuspokojivo		4.2	
	Veľmi zle		2.7	
	Je ťažko odpovedať		2.5	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 19.

Posúďte prácu Generálneho konzulátu Slovenskej republiky v Užhorode, ktorý poskytuje obyvateľom Zakarpatskej oblasti vízové služby.

			Valídne percento	
--	--	--	------------------	--

Valídne	Nenavštevoval/-a som			43,9
	Dobre			24.6
	Uspokojivo			12.6
	Veľmi dobre			11.1
	Neuspokojivo			4.1
	Je ťažko odpovedať			2.2
	Veľmi zle			1.5
	Celkovo			100.0

Q-UA 20.

Aké sú podľa Vás nedostatky fungovania pohraničnej a colnej služby Ukrajiny?

			Valídne percento	
Valídne	Neviem/ nenavštevujem			28.4
	Korupcia (úplatkárstvo) medzi pracovníkmi			22.1
	Pomalé a ľahostajné obsluhovanie			12.6
	Nedostatočná úroveň materiálo-technického vybavenia			10.8
	Nedostatočná úroveň kultúry služieb			9.1
	Vysoká úroveň byrokracie			7.8
	Je ťažko odpovedať / odmietnutie odpovedať			5.6
	Žiadne nedostatky			3.0
	Iné			.6
	Celkovo			100.0

Q-UA 21.

Aké sú Podľa Vášho názoru, nedostatky vo fungovaní konzulátu, pohraničnej a colnej služby Slovenska?

			Valídne percento	
Valídne	Neviem/ nenavštevujem			36.5
	Pomalé a ľahostajné obsluhovanie			17.9
	Žiadne nedostatky			14.0
	Je ťažko odpovedať / odmietnutie odpovedať			9.2
	Nedostatočná úroveň kultúry služieb			6.8
	Vysoká úroveň byrokracie			6.3
	Korupcia (úplatkárstvo) medzi pracovníkmi			5.9

Nedostatočná úroveň materiálo- technického vybavenia			2.6	
Iné			.9	
Celkovo			100.0	

Q-UA 22.

Podľa Vášho názoru nakoľko sú zabezpečené práva národnostných menšín (rôznych národností), ktoré žijú na Zakarpatsku?

		Valídne percento	
Valídne	Všeobecne zabezpečuje	51.9	
	Úplne zabezpečené	24.0	
	Skôr nie sú zabezpečené	16.5	
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať	3.9	
	Úplne nezabezpečené	3.7	
	Celkovo	100.0	

Q-UA 23.

Aký je vo Vašej obci postoj k zástupcom národnostných menšín?

		Valídne percento	
Valídne	V podstate tolerantne (úctivo), ale niekedy sa vyskytujú konflikty	49.6	
	Úplne tolerantne (úctivo)	43.3	
	Správajú sa netolerantne (neúctivo)	5.0	
	Je ťažko odpovedať / odmietnutie odpovedať	2.1	
	Celkovo	100.0	

Q-UA 24.

Aký je Váš postoj k zmiešaným manželstvám so zástupcami iných národností?

		Valídne percento	
Valídne	Úplne pozitívne	36.9	
	Neutrálne	30.5	
	Prevažne pozitívne	24.0	
	Prevažne negatívne	5.6	
	Úplne negatívne	2.4	

Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať			.6	
Celkovo			100.0	

Q-UA 26.

Do akej miery sú v Zakarpatskej oblasti zabezpečené práva rôznych náboženských konfesií (osôb rôznych vierovyznaní)?

		Valídne percento	
Valídne	Vo všeobecnosti zabezpečené		46.2
	Úplne zabezpečené		37.0
	Skôr nezabezpečené		8.7
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať		5.0
	Úplne nezabezpečené		3.1
	Celkovo		100.0

Q-UA 27.

Stretávali ste sa Vy osobne alebo Vaši rodinní príslušníci vo Vašej obci s prejavmi diskriminácie na základe jazyka?

		Valídne percento	
Valídne	Nie		75.3
	Áno		18.8
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať		5.9
	Celkovo		100.0

Q-UA 27.

Stretávali ste sa Vy osobne alebo Vaši rodinní príslušníci vo Vašej obci s prejavmi diskriminácie na základe etnického pôvodu?

		Valídne percento	
Valídne	Nie		80.9
	Áno		12.3
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať		6.8
	Celkovo		100.0

Q-UA 27.

Stretávali ste sa Vy osobne alebo Vaši rodinní príslušníci vo Vašej obci s prejavmi diskriminácie na základe náboženského vyznania

		Valídne percento
Valídne	Nie	75.3
	Áno	16.3
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať	8.4
	Celkovo	100.0

Q-UA 28.

Stretávali ste sa Vy osobne alebo Vaši rodinní príslušníci na Slovensku s prejavmi diskriminácie na základe jazyka?

		Valídne percento
Valídne	Nie	47.2
	Neviem/nenavštevoval/a som	39.8
	Áno	9.1
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať	3.9
	Celkovo	100.0

Q-UA 28.

Stretávali ste sa Vy osobne alebo Vaši rodinní príslušníci na Slovensku s prejavmi diskriminácie na základe etnického pôvodu?

		Valídne percento
Valídne	Nie	50.3
	Neviem /nenavštevoval/a som	40.9
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať	4.6
	Áno	4.2
	Celkovo	100.0

Q-UA 28.

Stretávali ste sa Vy osobne alebo Vaši rodinní príslušníci na Slovensku s prejavmi diskriminácie na základe náboženského vyznania?

		Valídne percento
Valídne	Nie	51.7

Neviem /nenavštevoval/a som			40.6	
Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať			4.4	
Áno			3.3	
Celkovo			100.0	

Q-UA 29.

Ako môžete posúdiť mieru cezhraničnej spolupráce Vášho regiónu so susednými regiónmi Slovenska v boji proti prírodným katastrofám a v oblasti ochrany životného prostredia (spoločná výstavba protipovodňových stavieb, vykonávanie programov v oblasti životného prostredia)?

			Valídne percento	
Valídne	Priemerná		52.6	
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať/ neviem		21.5	
	Nízka		14.4	
	Vysoká		11.5	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 30.

Ako hodnotíte mieru cezhraničnej spolupráce Zakarpatska so so susednými regiónmi Slovenska v boji proti kriminalite (v boji proti pašovaniu, nelegálnej migrácii, korupcii, atď)?

			Valídne percento	
Valídne	Priemerná		47.7	
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať/ neviem		21.7	
	Nízka		19.4	
	Vysoká		11.2	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 31.1.

Do akej miery je pre obyvateľov Zakarpatska a prihraničných oblastí susedného Slovenska dôležité dôkladné zachovanie historických, kultúrnych a náboženských pamiatok, rodových hrobov?

			Valídne percento	
Valídne	Veľmi dôležité		43.7	
	Dôležité		24.6	
	Dosť dôležité		17.8	

Nie je dôležité			8.7	
Vôbec nie je dôležité			4.1	
Je ťažko odpovedať			1.1	
Celkovo			100.0	

Q-UA 31.2.

Do akej miery je pre obyvateľov Zakarpatska a prihraničných oblastí susedného Slovenska dôležitá sloboda vierovyznania a voľný prístup k bohoslužbám na oboch stranách hranice?

			Valídne percento	
Valídne	Veľmi dôležité		44.4	
	Dôležité		25.1	
	Veľmi dôležité		16.8	
	Nie veľmi dôležité		8.4	
	Vôbec nie je dôležité		4.4	
	Je ťažko odpovedať		.9	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 31.3.

Do akej miery je pre obyvateľov Zakarpatska a prihraničných oblastí susedného Slovenska dôležitý zvyk uzatvárať veľké množstvo zmiešaných manželstiev na oboch stranách hrani

			Valídne percento	
Valídne	Dosť dôležité		29.4	
	Dôležité		28.1	
	Veľmi dôležité		17.6	
	Nie je dôležité		13.3	
	Vôbec nie je dôležité		10.5	
	Je ťažko odpovedať		1.1	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 31.4.

Do akej miery je pre obyvateľov Zakarpatska a prihraničných oblastí susedného Slovenska dôležité spoločné reakcie na mimoriadne udalosti, spoločné opatrenia na ochranu prírody a správu životne dôležitých zdrojov?

			Valídne percento	
Valídne	Veľmi dôležité		48.4	
	Dôležité		29.1	

Dosť dôležité			13.1
Nie je dôležité			5.3
Vôbec nie je dôležité			3.1
Je ťažko odpovedať			1.1
Celkovo			100.0

Q-UA 31.5.

Do akej miery je pre obyvateľov Zakarpatska a prihraničných oblastí susedného Slovenska dôležité presné, transparentné vykonávanie zákona o postavení prihraničných oblastí, podpore voľného pohybu osôb a tovaru cez hranice?

			Valídne percento
Valídne	Veľmi dôležité		46.6
	Dôležité		26.6
	Dosť dôležité		16.8
	Nie je dôležité		4.8
	Vôbec nie je dôležité		3.2
	Je ťažko odpovedať		2.0
	Celkovo		100.0

Q-UA 31.6.

Do akej miery je pre obyvateľov Zakarpatska a prihraničných oblastí susedného Slovenska dôležitá sieť moderných a cenovo dostupných prostriedkov komunikácie (mobilné spojenie a prístup k internetu)

			Valídne percento
Valídne	Veľmi dôležité		39.1
	Dôležité		28.2
	Dosť dôležité		16.2
	Nie je dôležité		9.2
	Vôbec nie je dôležité		5.0
	Je ťažko odpovedať		2.3
	Celkovo		100.0

Q-UA 31.7.

Do akej miery je pre obyvateľov Zakarpatska a prihraničných oblastí susedného Slovenska dôležité, aby prihraničné regióny pracovali ako jednotný hospodársky priestor, rozsah prihraničného obchodovania sa stal významným a stále sa rozširoval?

			Valídne percento
Valídne	Veľmi dôležité		47.7

Dôležité			27.0	
Dosť dôležité			14.0	
Nie je dôležité			6.5	
Vôbec nie je dôležité			2.8	
Je ťažko odpovedať			2.0	
Celkovo			100.0	

Q-UA 31.8.

Do akej miery je pre obyvateľov Zakarpatska a prihraničných oblastí susedného Slovenska dôležité prekročenie hraníc bez víz?

			Valídne percento	
Valídne	Veľmi dôležité		69.1	
	Dôležité		11.3	
	Dosť dôležité		9.0	
	Nie je dôležité		5.2	
	Vôbec nie je dôležité		2.8	
	Je ťažko odpovedať		2.6	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 31.9.

Do akej miery je pre obyvateľov Zakarpatska a prihraničných oblastí susedného Slovenska dôležitý dostatočný počet hraničných priechodov pre rýchle prekračovanie hraníc?

			Valídne percento	
Valídne	Veľmi dôležité		62.5	
	Dôležité		17.6	
	Dosť dôležité		12.8	
	Vôbec nie je dôležité		3.0	
	Nie je dôležité		2.6	
	Je ťažko odpovedať		1.5	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 32.1.

Do you personally have enough confidence that there will be no ethnic conflicts?

			Valídne percento	
Valídne	Nie som si isý/-á		40.9	

Je ťažko povedať, som si isý/-á alebo nie			37.2	
Som si isý/-á			18.0	
Nezaujíma ma to			3.9	
Celkovo			100.0	

Q-UA 32.2.

Je pre Vás postačujúce vzájomné porozumenie medzi ľuďmi rôznych národností?

			Valídne percento	
Valídne	Je ťažko povedať, stačí alebo nie		34.1	
	Nestačí		33.5	
	Stačí		29.6	
	Nezaujíma ma to		2.8	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 32.3.

Máte dostatok príležitostí zapájať sa ku svojej národnej kultúre?

			Valídne percento	
Valídne	Mám		48.5	
	Je ťažko povedať mám alebo nemám		31.2	
	Nemám		14.4	
	Nezaujíma ma to		5.9	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 32.4.

Vy osobne máte dostatok práce, ktorá je pre Vás vhodná?

			Valídne percento	
Valídne	Nemám		40.0	
	Mám		30.5	
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám		24.7	
	Nezaujíma ma to		4.8	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 32.5.

Vy osobne máte dostatok príležitostí na dodatočné príjmy?

			Valídne percento	
--	--	--	------------------	--

Valídne	Nemám			43.8
	Mám			26.7
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám			24.0
	Nezaujíma ma to			5.5
	Celkovo			100.0

Q-UA 32.6.

Máte dosť možností pracovať s plným nasadením?

			Valídne percento	
Valídne	Mám			32.5
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám			32.4
	Nemám			30.2
	Nezaujíma ma to			4.9
	Celkovo			100.0

Q-UA 32.7.

Máte dostatok príležitostí stráviť dovolenku plnohodnotne?

			Valídne percento	
Valídne	Nemám			35.3
	Mám			33.9
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám			24.6
	Nezaujíma ma to			6.2
	Celkovo			100.0

Q-UA 32.8.

Máte dostatok plnohodnotného voľného času?

			Valídne percento	
Valídne	Mám			38.1
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám			29.9
	Nemám			24.2
	Nezaujíma ma to			7.8

Celkovo			100.0	
---------	--	--	-------	--

Q-UA 32.9.*Máte dostatok potrebného oblečenia?*

			Valídne percento	
Valídne	Mám		53.1	
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám		21.9	
	Nemám		15.0	
	Nezaujíma ma to		10.0	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 32.11.*Máte dostatok potrebného nábytku?*

			Valídne percento	
Valídne	Mám		54.7	
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám		20.3	
	Nemám		14.5	
	Nezaujíma ma to		10.5	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 32.12.*Máte možnosť kupovať najpotrebnejšie produkty?*

			Valídne percento	
Valídne	Mám		59.2	
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám		21.8	
	Nemám		13.0	
	Nezaujíma ma to		6.0	
	Celkovo		100.0	

Q-UA 32.13.*Máte možnosť stravovať sa podľa Vášho vkusu?*

			Valídne percento	

Valídne	Mám			45.5	
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám			24.7	
	Nemám			24.5	
	Nezaujíma ma to			5.3	
	Celkovo			100.0	

Q-UA 32.14.

Máte dostatok možností pre dobré bývanie?

				Valídne percento	
Valídne	Mám			49.2	
	Nemám			23.0	
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám			22.7	
	Nezaujíma ma to			5.1	
	Celkovo			100.0	

Q-UA 32.15.

Máte dostatok spravodlivého posúdenia ľudských zásluh voči spoločnosti?

				Valídne percento	
Valídne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám			33.6	
	Nemám			32.8	
	Mám			26.3	
	Nezaujíma ma to			7.3	
	Celkovo			100.0	

Q-UA 31.16.

Máte pocit dodržiavania v krajine ľudských práv?

				Valídne percento	
Valídne	Nemám			32.7	
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám			32.7	
	Mám			31.1	
	Nezaujíma ma to			3.5	
	Celkovo			100.0	

Q-UA 32.17.

Máte pocit dostatočného dodržiavania noriem a hodnôt, ktoré spájajú ľudí v štáte a spoločnosti?

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	33.9
	Mám	31.9
	Nemám	26.7
	Nezaujíma ma to	7.5
	Celkovo	100.0

Q-UA 32.18.

Máte pocit dostatku schopností žiť v nových spoločenských podmienkach?

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	38.2
	Mám	31.0
	Nemám	24.6
	Nezaujíma ma to	6.2
	Celkovo	100.0

Q-UA 32.19.

Máte dostatok sebaistoty?

		Valídne percento
Valídne	Mám	48.0
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	29.4
	Nemám	19.3
	Nezaujíma ma to	3.3
	Celkovo	100.0

Q-UA 32.20.

Máte dostatok odhodlania na dosiahnutie svojich cieľov?

		Valídne percento
Valídne	Mám	47.7

Je ťažko povedať, mám alebo nemám			26.6	
Nemám			22.0	
Nezaujíma ma to			3.7	
Celkovo			100.0	

Q-UA 32.21.*Máte dostatok istoty vo vlastnej budúcnosti?*

			Valídne percento	
Valídne	Nemám		40.8	
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám		28.2	
	Mám		26.6	
	Nezaujíma ma to		4.4	
	Celkovo		100.0	

DEMOGRAFICKÝ BLOK**D-UA 1.***Pohlavie respondenta*

			Valídne percento	
Valídne	Žena		53.1	
	Muž		46.9	
	Celkovo		100.0	

D-UA 2.*Vek respondenta*

			Valídne percento	
Valídne	18		10.3	
	20		9.0	
	19		7.7	
	21		5.1	
	23		3.2	
	22		3.0	
	37		2.8	
	38		2.8	
	36		2.6	

25			2.4	
32			2.4	
40			2.4	
			2.1	
26			2.1	
27			2.1	
28			2.1	
29			1.7	
31			1.7	
30			1.5	
33			1.5	
34			1.5	
41			1.5	
43			1.5	
48			1.5	
35			1.3	
42			1.3	
45			1.3	
17			1.1	
24			1.1	
39			1.1	
47			1.1	
50			1.1	
53			1.1	
55			1.1	
57			1.1	
44			.9	
46			.9	
49			.9	
51			.9	
63			.9	
52			.6	
64			.6	
67			.6	
69			.6	
16			.4	
58			.4	
62			.4	

65			.4	
66			.4	
68			.4	
70			.4	
71			.4	
73			.4	
74			.4	
54			.2	
56			.2	
59			.2	
60			.2	
61			.2	
72			.2	
75			.2	
76			.2	
80			.2	
Total			100.0	

D-UA 3.***Najvyššie dosiahnuté vzdelanie?***

			Valídne percento	
Valídne	Úplne stredoškolské vzdelanie (vysvedčenie o úplnom stredoškolskom vzdelaní 10.-11. trieda strednej školy)		24.2	
	Stredné odborné vzdelanie (učilište, obborné školy)		20.8	
	Úplné vysokoškolské vzdelanie (špecialista)		19.7	
	Úplné vysokoškolské vzdelanie (magister)		14.2	
	Základné vysokoškolské vzdelanie (bakalár)		13.6	
	Neúplné stredoškolské vzdelanie (vysvedčenie za 8.-9. ročník strednej školy)		3.0	

Dodatočné vzdelanie na základe úplného stredoškolského vzdelania (odborné, všeobecnovzdelávacie kurzy atď)				2.8
Neúplné základné vzdelanie (menej 4 ročníkov strednej školy)				1.5
Ašpirantúra, akademický titul				.2
Celkovo				100.0

D-UA 4.***Ako by ste charakterizovali svoj rodinný stav?***

			Valídne percento	
Valídne	Ženatý/vydatá			44.8
	Slobodný/slobodná, nikdy som nežil/ nežila s partnerom			25.2
	Slobodný/slobodná, žijem s partnerom			8.9
	Vdovec/vdova			4.0
	Odmietnutie odpovedať			3.7
	Slobodný/slobodná, predtým som žil/žila s partnerom			3.5
	Rozvedený / rozvedená			3.3
	Opätovné manželstvo			2.6
	Rozišli sa			2.4
	Iné			1.7
	Celkovo			100.0

D-UA 5.***Aký je hlavný druh Vašej činnosti?***

			Valídne percento	
Valídne	Platená práca (zamestnanec, samostatne zárobkovo činná osoba, sezónne práce, dočasná práca, rodinný biznis, podnikateľ)			53.9
	Štúdium (neplatené zamestnávateľom) vrátane prázdnin			24.3
	Bez práce, ale aktívne hľadám prácu			6.7
	V dôchodku (podľa veku)			4.3

Domáca práca, starostlivosť o deti alebo iné osoby			3.4	
V dôchodku zo zdravotných dôvodov (chorý alebo nespôsobilý)			3.0	
Iné			2.0	
Bez práce, chcem pracovať, ale aktívne prácu hľadám			1.3	
Odmietnutie odpovedať			1.1	
Celkovo			100.0	

D-UA 6.

Do ktorého druhu pracovnej činnosti by ste sa mohli zaradiť?

			Valídne percento	
Valídne	Pracovná činnosť, odborník, činnosť ,ktorá vyžaduje vysokoškolské vzdelanie (lekár, učiteľ, inžinier)		34.1	
	Vedúci vyššieho a stredného článku (riaditeľ, vedúci odboru, mám podriadených)		12.2	
	Súkromný podnikateľ, poľnohospodár (majiteľ biznisu)		11.7	
	Pracovník v poľnohospodárstve		9.0	
	Kvalifikovaný pracovník (majster, mechanik, elektrikár, výrobca náradia, vodič, predavač)		8.2	
	Úradník, vrátane štátnej, strednej a nízkej hodnosti (sekretár, úradník, office manager)		7.7	
	Odmietnutie odpovedať		5.7	
	Pracovník bez kvalifikácie (pomocný robotník, robotník, upratovačka, strážnik)		4.5	
	Úradník, vrátane štátneho, vyššej hodnoty		3.7	
	Pracovník polície, colnice, vojenská osoba, hraničiar atď.		1.7	
	Iné		1.5	
	Celkovo		100.0	

D-UA 8.**Charakteristika materiálnej situácie Vašej rodiny**

			Valídne percento
Valídne	Stačí na všetko nevyhnutné		47.2
	Stačí iba na prežitie		24.7
	Žijeme v hojnosti		11.9
	Odmietnutie odpovedať		9.1
	Stačí iba na potraviny		7.1
	Celkovo		100.0

D-UA 9.**Ku ktorej národnosti sa hlásite?**

			Valídne percento
Valídne	Ukrajinec(-nka)		89.8
	Maďar (-ka)		3.2
	Rusín (-ka)		3.1
	Odmietnutie odpovedať		1.3
	Žid (-ka)		1.0
	Slovák (-ka)		.6
	Rumun (-ka)		.4
	Iné		.4
	Róm (-ka)		.2
	Celkovo		100.0

D-UA 10.**V akom jazyku sa najčastejšie rozprávate doma?**

			Valídne percento
Valídne	Ukrajinský		93.7
	Iný		3.7
	Maďarský		1.3
	Ruský		.9
	Rumunský		.2
	Odmietnutie odpovedať		.2
	Celkovo		100.0

D-UA 11.**Hlásili ste sa niekedy k nejakému vierovyznaniu či náboženstvu?**

			Valídne percento

Valídne	Áno			86.4	
	Nie			9.1	
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať			4.5	
	Celkovo			100.0	

D-UA 12.***K akému vierovyznaniu patríte?***

			Valídne percento	
Valídne	Pravoslávna cirkev (patriarchát nie je dôležitý)			54.4
	Gréckokatolícka cirkev			18.4
	Rímskokatolícka cirkev			7.0
	Ďalšia kresťanská cirkev (Jehovovi svedkovia, adventisti, Kristova cirkev)			3.9
	pravoslávny kresťan bez rozdelenia na konfesie			3.7
	Ateista			3.5
	Odmietnutie odpovedať			3.5
	Protestantská cirkev			2.8
	Kresťan bez rozdelenia na konfesie			2.2
	Iné			.4
	Islamské vierovyznanie			.2
	Celkovo			100.0

D-UA 13.***Ako často okrem sobášov alebo pohrebov, chodíte na sväté omše?***

			Valídne percento	
Valídne	Raz týždenne			23.9
	Iba na niektoré sviatky			21.3
	Približne raz za mesiac			18.7
	Každé 2-3 mesiace			11.5
	Asi raz za rok			8.9
	Viac ako raz týždenne			7.6
	Odmietnutie odpovedať			4.6
	Zriedka			2.8
	Nikdy			.7
	Celkovo			100.0

3.2. Výsledky monitorovacieho empirického sociologického výskumu v Košickom a Prešovskom kraji (Slovensko).

Prijaté dotázky : 500. Vydané anketárom: 500 dotáznikov. Vrátené: 448 dotáznikov. Prešlo filrami SPSS: 427.

Výber: základný súbor.

Metóda: náhodné číslo

Región: Východné Slovensko (Košický a Prešovský kraj), mestá Snina, Michalovce, Sobrance, Rožňava, Trebišov, Poprad, Levoča, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Sabinov, Bardejov, Medzilaborce, Stropkov, Svidník, Vranov nad Topľou, Gelnica.

Q-SK 1.

Koľko rokov trvalo bývate v tomto regióne?

			Valídne percento	
Valídne	Od 10 do 20 rokov		31.6	
	Celý život		63.2	
	Viac ako 20 rokov		5.2	
	Celkovo		100.0	

Q- SK 2.

Koľko rokov Vaša rodina trvalo býva v tomto regióne?

			Valídne percento	
Valídne	Celý život		52.6	
	Od 10 do 20 rokov		15.8	
	Viac ako 20 rokov		15.8	
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať		15.8	
	Celkovo		100.0	

Q- SK 3.

Aký význam osobne pre Vás a Vašu rodinu majú vzťahy obyvateľov Slovenska so susednými regiónmi Ukrajiny?

			Valídne percento	
Valídne	Nie je veľmi dôležité		36.8	
	Prakticky žiadny význam		31.6	
	Dost' dôležité		15.8	

Je ťažko odpovedať? \ odmietnutie odpovedať			15.8
Celkovo			100.0

Q- SK 4.

Ako hodnotíte svoju informovanosť o súčasných vzťahoch medzi obyvateľmi Slovenska a obyvateľmi susedných regiónov Ukrajiny?

			Valídne percento
Valídne	Nie veľmi dobre informovaný/-á		57.9
	Vôbec neinformovaný/-á		26.3
	Dobre informovaný/-á		15.8
	Celkovo		100.0

Q- SK 4.1.

Ako hodnotíte svoju informovanosť o programoch cezhraničnej spolupráce v rámci Nástroja európskeho susedstva a partnerstva (ENPI) (2007-2013) a Nástroja európskeho susedstva ENI (2014-2020)?

			Valídne percento
Valídne	Vôbec neinformovaný/-á		57.9
	Nie veľmi dobre informovaný/-á		26.3
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať		15.8
	Celkovo		100.0

Q- SK 4.2.

Ako hodnotíte svoju informovanosť o projektoch slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce, ktoré sa financujú z Nórskeho finančného mechanizmu a štátneho rozpočtu Slovenskej republiky?

			Valídne percento
Valídne	Vôbec neinformovaný		57.9
	Nie veľmi dobre informovaný/-á		31.6
	Dobre informovaný		10.5
	Celkovo		100.0

Q- SK 5.

Z akých zdrojov získavate informácie o vzťahoch medzi obyvateľmi susedných regiónov Slovenska a Ukrajiny?

		Valídne percento
Valídne	Internet	21.1
	Miestna tlač	15.8
	Celonárodná televízia	15.8
	Rozhlas	15.8
	Vôbec nedostávam informácie	10.5
	Miestna televízia	5.3
	Navštívené konferencie / semináre	5.3
	Osobná skúsenosť (cestovanie/ oddych, obchodné alebo kultúrne vzťahy/ športové podujatia)	5.3
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať	5.1
	Celkovo	100.0

Q- SK 6.

Máte možnosť ziskávať informácie z televíznych relácií, vysielaných ukrajinskou televíziou zo susednej Ukrajiny?

		Valídne percento
Valídne	Áno	94.4
	Nie	5.6
	Celkovo	100.0

Q- SK 6.1.

Máte možnosť ziskávať informácie z rozhlasových programov, vysielaných ukrajinským rozhlasom zo susednej Ukrajiny?

		Valídne percento
Valídne	Áno	58.8
	Nie	23.6
	Nepoužívam	17.6
	Celkovo	100.0

Q- SK 6.2.

Máte možnosť ziskávať informácie z ukrajinskej tlače zo susednej Ukrajiny?

		Valídne percento
Valídne	Áno	27.8
	Nepoužívam	66

Nie			6.2	
Celkovo			100.0	

Q- SK 7.

Nakoľko objektívne podľa Vás je v médiách spracovaná téma vzťahov medzi obyvateľmi prihraničných oblastí Ukrajiny a susedného Slovenska?

		Validne percento	
Validne	Čiastočne objektívne	52.6	
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať	36.8	
	Dosť objektívne	5.3	
	Vôbec neobjektívne	5.3	
	Celkovo	100.0	

Q- SK 8.

Po rozšírení Európskej únie smerom na východ bude podľa Vás cezhraničná spolupráca zodpovedať predovšetkým záujmom ...?

		Validne percento	
Validne	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať	31.6	
	Vzájomným záujmom EÚ, Ukrajiny a susedných krajín, najmä Slovenska	21.0	
	Predovšetkým záujmom celej Európskej únie	15.8	
	Predovšetkým záujmom Ukrajiny	15.8	
	Predovšetkým záujmom susediacich s Ukrajinou krajín, najmä Slovenska	15.8	
	Celkovo	100.0	

Q- SK 9.

Aký vplyv majú historické vzťahy medzi Slovenskom a Ukrajinou na súčasnú cezhraničnú spoluprácu ich susedných regiónov?

		Častosť výskytu	Validne percento	
Validne	Skôr pozitívny	9	47.4	
	Je ťažko odpovedať	6	31.5	
	Jednoznačne pozitívny	3	15.8	

Skôr negatívny	1		5.3
Celkovo	19		100.0

Q- SK 10.

Ako hodnotíte mieru cezhraničnej spolupráce Zakarpatska so susednými regiónmi Slovenska?

			Valídne percento
Valídne	Je ťažko odpovedať		52.6
	Priemerná		31.6
	Vysoká		10.5
	Nízka		5.3
	Celkovo		100.0

Q- SK 11.

Posúďte, prosím, prácu colnej služby Slovenska.

			Valídne percento
Valídne	Nenavštevoval/-a som		66.7
	Uspokojivo		16.7
	Veľmi dobre		11.1
	Dobre		5.5
	Celkovo		100.0

Q- SK 12.

Posúďte, prosím, prácu pohraničnej služby Slovenska.

			Valídne percento
Valídne	Nenavštevoval/-a som		66.7
	Uspokojivo		11.1
	Dobre		11.1
	Veľmi dobre		11.1
	Celkovo		100.0

Q- SK 13.

Posúďte, prosím, prácu ďalších služieb Slovenska, ktoré zabezpečujú prekročenie hraníc .

			Valídne percento
Valídne	Nenavštevoval/-a som		77.8
	Neuspokojivo		5.6

Dobre			5.6	
Veľmi dobre			5.5	
Je ťažko odpovedať			5.5	
Celkovo			100.0	

Q- SK 14.

Posúďte, prosím, prácu colnej služby Ukrajiny.

			Valídne percento	
Valídne	Nenavštevoval/-a som		73.7	
	Uspokojivo		15.8	
	Neuspokojivo		5.3	
	Je ťažko odpovedať		5.2	
	Celkovo		100.0	

Q- SK 15.

Posúďte, prosím, prácu pohraničnej služby Ukrajiny.

			Valídne percento	
Valídne	Nenavštevoval/-a som		78.9	
	Uspokojivo		10.5	
	Neuspokojivo		5.3	
	Je ťažko odpovedať		5.3	
	Celkovo		100.0	

Q- SK 16.

Posúďte, prosím, prácu ďalších služieb Ukrajiny, ktoré zabezpečujú prekročenie hraníc

			Valídne percento	
Valídne	Nenavštevoval/-a som		78.9	
	Je ťažko odpovedať		10.5	
	Uspokojivo		5.3	
	Dobre		5.3	
	Celkovo		100.0	

Q- SK 17.

Aké sú podľa Vás nedostatky fungovania pohraničnej a colnej služby Ukrajiny?

		Valídne percento
Valídne	Neviem/ nenaštvevujem	73.7
	Pomalé a ľahostajné obsluhovanie	10.5
	Vysoká úroveň byrokracie	5.3
	Korupcia (úplatkárstvo) medzi pracovníkmi	5.3
	Je ťažko odpovedať / odmietnutie odpovedať	5.2
	Celkovo	100.0

Q- SK 18.

Aké sú podľa Vášho názoru nedostatky vo fungovaní konzulátu, pohraničnej a colnej služby Slovenska?

		Valídne percento
Valídne	Neviem/ nenaštvevujem	63.2
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať	15.8
	Korupcia (úplatkárstvo) medzi pracovníkmi	10.5
	Vysoká úroveň byrokracie	5.3
	Nedostatočná úroveň kultúry služieb	5.2
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.1.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležité dôkladné zachovanie historických, kultúrnych a náboženských pamiatok, rodových hrobov?

		Valídne percento
Valídne	Veľmi dôležité	36.8
	Je ťažko odpovedať	31.6
	Dosť dôležité	15.8
	Dôležité	10.5
	Vôbec nie je dôležité	5.3
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.2.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležitá eliminácia prekážok pre navštevovanie pamiatok a hrobov na oboch stranách hranice?

		Valídne percento
Valídne	Veľmi dôležité	26.3
	Dosť dôležité	21.1
	Dôležité	21.1
	Je ťažko odpovedať	21.1
	Vôbec nie je dôležité	5.2
	Nie je dôležité	5.2
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.3.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležitá sloboda vierovyznania a voľný prístup k bohoslužbám na oboch stranách hranice?

		Valídne percento
Valídne	Veľmi dôležité	38.9
	Je ťažko odpovedať	27.8
	Dôležité	22.2
	Dosť dôležité	11.1
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.4.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležitá spoločná história regiónu na oboch stranách hranice?

		Valídne percento
Valídne	Veľmi dôležité	26.3
	Dosť dôležité	21.1
	Dôležité	21.1
	Je ťažko odpovedať	21.1
	Vôbec nie je dôležité	5.3
	Nie je dôležité	5.3
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.5.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležitý zvyk uzatvárať veľké množstvo zmiešaných manželstiev na oboch stranách hranice?

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko odpovedať	36.8
	Nie je dôležité	26.3
	Vôbec nie je dôležité	10.5
	Dosť dôležité	10.5
	Veľmi dôležité	10.5
	Dôležité	5.4
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.6.

Do akej miery sú pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležité spoločné reakcie na mimoriadne udalosti, napríklad na prírodné katastrofy (záplavy), koordinácia a spoločné opatrenia pre správu a zabezpečenie životne dôležitých zdrojov, kedy hranice strácajú svoj praktický význam?

		Valídne percento
Valídne	Veľmi dôležité	42.1
	Je ťažko odpovedať	21.1
	Dosť dôležité	15.8
	Dôležité	10.5
	Vôbec nie je dôležité	5.3
	Nie je dôležité	5.2
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.7.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležité dodržiavanie zákona o postavení prihraničných oblastí pre zjednodušenie voľného pohybu osôb a tovaru cez hranice?

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko odpovedať	31.6
	Dosť dôležité	26.3
	Veľmi dôležité	21.1
	Dôležité	15.8
	Nie je dôležité	5.2
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.8.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležitý moderný, technicky dokonalý a rýchly spôsob prepravy cez hranice?

		Valídne percento
Valídne	Dôležité	27.8
	Veľmi dôležité	27.8
	Dosť dôležité	16.7
	Nie je dôležité	11.1
	Je ťažko odpovedať	11.0
	Vôbec nie je dôležité	5.6
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.9.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležitá sieť moderných a cenovo dostupných prostriedkov cezhraničnej komunikácie prostredníctvom pevných mobilných sietí?

		Valídne percento
Valídne	Veľmi dôležité	36.8
	Dôležité	21.1
	Je ťažko odpovedať	21.0
	Dosť dôležité	15.8
	Nie je dôležité	5.3
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.10.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležitý voľný a cenovo dostupný prístup k internetu?

		Valídne percento
Valídne	Veľmi dôležité	38.9
	Dosť dôležité	22.2
	Dôležité	16.7
	Je ťažko odpovedať	16.7
	Vôbec nie je dôležité	5.5
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.11.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležité, aby prihraničné regióny pracovali ako jednotný hospodársky priestor, rozsah cezhraničného obchodovania sa významne a stále rozširoval?

		Validne percento
Validne	Je ťažko odpovedať	31.6
	Dôležité	26.3
	Veľmi dôležité	15.8
	Vôbec nie je dôležité	10.5
	Nie je dôležité	10.5
	Dosť dôležité	5.3
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.20.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležité prekročenie hraníc bez víz, ktorí ich prekračujú na hraničných priechodoch v oboch krajinách (bez povolení pre malý pohraničný styk pre obyvateľov pohraničných oblastí oboch krajín)?

		Validne percento
Validne	Je ťažko odpovedať	52.6
	Veľmi dôležité	15.8
	Nie je dôležité	10.5
	Dôležité	10.5
	Vôbec nie je dôležité	5.3
	Dosť dôležité	5.3
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.21.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležitý dostatočný počet hraničných priechodov pre urýchlenie prekračovania hraníc na hraničných priechodoch?

		Validne percento
Validne	Je ťažko odpovedať	47.4
	Veľmi dôležité	21.1
	Dôležité	15.8
	Vôbec nie je dôležité	5.3
	Nie je dôležité	5.2
	Dosť dôležité	5.2
	Celkovo	100.0

Q- SK 19.22.

Do akej miery je pre obyvateľov Vášho regiónu a prihraničných oblastí Ukrajiny dôležité, že stále viac osôb bude pracovať na oboch stranách hranice?

		Valídne percento
Valídne	Veľmi dôležité	47.4
	Je ťažko odpovedať	26.3
	Dôležité	15.8
	Nie je dôležité	5.2
	Dosť dôležité	5.3
	Celkovo	100.0

Q- SL 20.

Podľa Vášho názoru nakoľko sú vo Vašom regióne zabezpečené práva národnostných menšín?

		Valídne percento
Valídne	Skôr nie sú zabezpečené	31.6
	V podstate zabezpečené	26.3
	Úplne zabezpečené	21.1
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať	21.0
	Celkovo	100.0

Q- SL 21.

Aký je vo Vašej obci postoj k zástupcom národnostných menšín?

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko odpovedať / odmietnutie odpovedať	42.1
	Úplne tolerantne (úctivo)	21.1
	V podstate tolerantne (úctivo), ale niekedy sa vyskytujú konflikty	21.1
	Správajú sa netolerantne (neúctivo)	15.7
	Celkovo	100.0

Q- SL 22.

Aký je Váš postoj k zmiešaným manželstvám so zástupcami iných národností?

		Valídne percento
Valídne	Prevažne pozitívne	47.4

Neutrálne			36.8	
Úplne negatívne			10.5	
Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať			5.3	
Celkovo			100.0	

Q- SL 23.

Aký je Váš postoj k ľuďom, ktorí prichádzajú pracovať do Vášho mesta z Ukrajiny?

			Valídne percento	
Valídne	Rather positive		52.6	
	Neutral		31.6	
	Completely positive		10.5	
	Completely negative		5.3	
	Total		100.0	

Q- SL 24.

Či je vo Vašom meste zabezpečená možnosť získať základné vzdelanie pre zástupcov národnostných menšín v ich vlastnom jazyku?

			Valídne percento	
Valídne	Čiastočne zabezpečená		36.8	
	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať		31.6	
	Skôr nie je zabezpečená		21.1	
	Úplne zabezpečená		5.2	
	Vôbec nie je zabezpečená		5.3	
	Celkovo		100.0	

Q-SL 25.

Do akej miery sú vo Vašom regióne zabezpečené práva rôznych náboženských konfesií (osôb rôznych vierovyznaní)?

			Valídne percento	
Valídne	Je ťažko odpovedať/ odmietnutie odpovedať		41.2	
	Úplne zabezpečené		29.4	
	V podstate zabezpečené		29.4	
	Celkovo		100.0	

Q-SL 26.

Stretávali ste sa Vy osobne alebo Vaši rodinní príslušníci vo Vašej obci s prejavmi diskriminácie na základe jazyka?

		Valídne percento
Valídne	Nie	82.4
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať	17.6
	Celkovo	100.0

Q-SL 27.

Stretávali ste sa Vy osobne alebo Vaši rodinní príslušníci vo Vašej obci s prejavmi diskriminácie na základe etnického pôvodu?

		Valídne percento
Valídne	Nie	52.9
	Áno	41.2
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať	5.9
	Celkovo	100.0

Q-SL 28.

Stretávali ste sa Vy osobne alebo Vaši rodinní príslušníci vo Vašej obci s prejavmi diskriminácie na základe na základe náboženského vyznania?

		Valídne percento
Valídne	Nie	70.6
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať	23.5
	Áno	5.9
	Celkovo	100.0

Q-SL 29.

Stretávali ste sa Vy osobne alebo Vaši rodinní príslušníci na Ukrajine s prejavmi diskriminácie na základe jazyka?

		Valídne percento
Valídne	Neviem/Nenavštevoval/a som	64.7
	Nie	29.4
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať	5.9
	Celkovo	100.0

Q-SL 30.

Stretávali ste sa Vy osobne alebo Vaši rodinní príslušníci na Ukrajine s prejavmi diskriminácie na základe etnického pôvodu?

		Valídne percento
Valídne	Neviem/Nenavštevoval/-a som	64.7
	Nie	29.4
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať	5.9
	Celkovo	100.0

Q-SL 31.

Stretávali ste sa Vy osobne alebo Vaši rodinní príslušníci na Ukrajine s prejavmi diskriminácie na základe náboženského vyznania?

		Valídne percento
Valídne	Neviem/Nenavštevoval/a som	64.7
	Nie	29.4
	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať	5.9
	Celkovo	100.0

Q-SL 32.

Ako môžete posúdiť mieru cezhraničnej spolupráce Slovenska so susednými regiónmi Ukrajiny v boji proti prírodným katastrofám a v oblasti ochrany životného prostredia (spoločná výstavba protipovodňových stavieb, vykonávanie programov v oblasti životného prostredia)

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať/ не знаю	52.9
	Priemerná	35.3
	Vysoká	11.8
	Celkovo	100.0

Q-SL 33.

Ako hodnotíte mieru cezhraničnej spolupráce Slovenska so so susednými regiónmi Ukrajiny v boji proti kriminalite (v boji proti pašovaniu, nelegálnej migrácii, korupcii)?

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko odpovedať/odmietnutie odpovedať/neviem	52.9

Priemerná			29.4	
Vysoká			11.8	
Nízka			5.9	
Celkovo			100.0	

Q- SK 34.1.

Máte dostatok istoty, že nevzniknú medzinárodné konflikty?

		Validne percento	
Validne	Nemám	42.1	
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	31.6	
	Mám	21.0	
	Nezaujíma ma to	5.3	
	Celkovo	100.0	

Q- SK 34.2.

Je pre Vás postačujúce vzájomné porozumenie medzi ľuďmi rôznych národností?

		Validne percento	
Validne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	36.8	
	Nemám	31.6	
	Mám	31.6	
	Celkovo	100.0	

Q- SK 34.3.

Máte dostatok príležitostí zapájať sa ku svojej národnej kultúre?

		Validne percento	
Validne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	63.2	
	Mám	26.3	
	Nemám	10.5	
	Celkovo	100.0	

Q- SK 34.4.

Máte dostatok príležitostí na dodatočné príjmy?

		Valídne percento
Valídne	Nemám	52.6
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	21.1
	Nezaujíma ma to	21.1
	Mám	5.2
	Celkovo	100.0

Q- SK 34.5.

Máte dosť možností pracovať s plným nasadením?

		Valídne percento
Valídne	Nemám	47.4
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	31.6
	Nezaujíma ma to	15.7
	Mám	5.3
	Celkovo	100.0

Q- SK 34.6.

Máte dostatok príležitostí stráviť dovolenku plnohodnotne?

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	66.7
	Nemám	22.2
	Nezaujíma ma to	11.1
	Celkovo	100.0

Q- SK 34.7.

Máte dostatok plnohodnotného voľného času?

		Valídne percento
Valídne	Nemám	36.8
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	36.8
	Mám	15.8

Nezaujíma ma to			10.6	
Celkovo			100.0	

Q- SK 34.8.

Máte dostatok potrebného oblečenia?

			Valídne percento	
Valídne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám		27.8	
	Nezaujíma ma to		27.8	
	Nemám		22.2	
	Mám		22.2	
	Celkovo		100.0	

Q- SK 34.9.

Máte dostatok potrebného nábytku?

			Valídne percento	
Valídne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám		31.6	
	Nezaujíma ma to		26.3	
	Nemám		21.1	
	Mám		21.0	
	Celkovo		100.0	

Q- SK 34.10.

Máte možnosť kupovať najpotrebnejšie produkty?

			Valídne percento	
Valídne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám		36.8	
	Mám		26.3	
	Nezaujíma ma to		21.1	
	Nemám		15.8	
	Celkovo		100.0	

Q- SK 34.11.

Máte možnosť stravovať sa podľa Vášho vkusu?

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	42.1
	Nezaujímam sa o to	26.3
	Nemám	15.8
	Mám	15.8
	Celkovo	100.0

Q- SK 34.12.

Máte dostatok možností pre dobré bývanie?

		Valídne percento
Valídne	Nemám	47.4
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	31.6
	Mám	15.8
	Nezaujímam sa o to	5.2
	Celkovo	100.0

Q- SK 34.13.

Máte dostatok spravodlivého posúdenia ľudských zásluh voči spoločnosti?

		Valídne percento
Valídne	Nemám	42.1
	Mám	31.6
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	26.3
	Celkovo	100.0

Q- SK 34.14.

Máte pocit dodržiavania v krajine ľudských práv?

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	42.1
	Mám	31.6
	Nemám	21.1
	Nezaujímam sa o to	5.2
	Celkovo	100.0

Q- SK 34.15.

Máte pocit dostatočného dodržiavania noriem a hodnôt, ktoré spájajú ľudí v štáte a spoločnosti?

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	52.6
	Nemám	26.3
	Mám	15.8
	Nezaujíma ma to	5.3
	Celkovo	100.0

Q- SK 34.16.

Máte pocit dostatku schopností žiť v nových spoločenských podmienkach?

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	57.9
	Mám	15.8
	Nezaujíma ma to	15.8
	Nemám	10.5
	Celkovo	100.0

Q- SK 34.17.

Máte dostatok sebaistoty?

		Valídne percento
Valídne	Je ťažko povedať, mám alebo nemám	47.4
	Nemám	21.1
	Nezaujíma ma to	21.1
	Mám	10.4
	Celkovo	100.0

Q- SK 34.18.

Máte dostatok odhodlania na dosiahnutie svojich cieľov?

		Valídne percento
Valídne	Nemám	57.9

Je ťažko povedať, mám alebo nemám			26.3	
Nezaujíma ma to			10.5	
Mám			5.3	
Celkovo			100.0	

Q- SK 34.19.***Máte dostatok istoty vo vlastnej budúcnosti?***

			Valídne percento	
Valídne	Nemám		42.1	
	Je ťažko povedať, mám alebo nemám		42.1	
	Nezaujíma ma to		10.5	
	Mám		5.3	
	Celkovo		100.0	

DEMOGRAFICKÝ BLOK**D-SL 1.*****Pohlavie respondenta***

			Valídne percento	
Valídne	Žena		61.1	
	Muž		38.9	
	Celkovo		100.0	

D-SL 2.***Koľko máte rokov?***

			Valídne percento	
Valídne	18		10.3	
	20		9.0	
	19		7.7	
	21		5.1	
	23		3.2	
	22		3.0	
	37		2.8	
	38		2.8	
	36		2.6	
	25		2.4	

32			2.4	
40			2.4	
			2.1	
26			2.1	
27			2.1	
28			2.1	
29			1.7	
31			1.7	
30			1.5	
33			1.5	
34			1.5	
41			1.5	
43			1.5	
48			1.5	
35			1.3	
42			1.3	
45			1.3	
17			1.1	
24			1.1	
39			1.1	
47			1.1	
50			1.1	
53			1.1	
55			1.1	
57			1.1	
44			.9	
46			.9	
49			.9	
51			.9	
63			.9	
52			.6	
64			.6	
67			.6	
69			.6	
58			.4	
62			.4	
65			.4	
66			.4	
68			.4	
70			.4	

71			.4	
73			.4	
74			.4	
54			.2	
56			.2	
59			.2	
60			.2	
61			.2	
72			.2	
75			.2	
76			.2	
80			.2	
Total			100.0	

D-SL 3.***Najvyššie dosiahnuté vzdelanie?***

			Valídne percento	
Valídne	Stredné odborné vzdelanie (učilište, odborné školy)		12.4	
	Neúplné stredoškolské vzdelanie (vysvedčenie za 8.-9. ročník strednej školy)		30.0	
	Úplne stredoškolské vzdelanie (vysvedčenie o úplnom stredoškolskom vzdelaní 10.-11. ročník strednej školy)		42.3	
	Úplné vysokoškolské vzdelanie (magister)		15.3	
	Celkovo		100.0	

D-SL 4.***Ako by ste charakterizovali svoj rodinný stav?***

			Valídne percento	
Valídne	Slobodný/slobodná, nikdy som nežil/ nežila s partnerom		10.5	
	Iné		11.6	
	Ženatý/vydatá		67.4	
	Odmietnutie odpovedať		10.5	
	Celkovo		100.0	

D-SL 7.**Charakteristika materiálnej situácie Vašej rodiny**

	Frekvencia	Percentá	Valídne percento	Kumulované percento
Valídne Žijeme v hojnosti	10	52.6	52.6	52.6
Stačí na všetko nevyhnutné	6	31.6	31.6	84.2
Odmietnutie odpovedať	2	10.5	10.5	94.7
Stačí iba na prežitie	1	5.3	5.3	100.0
Celkovo	19	100.0	100.0	

D-SL 12.**Ako často okrem sobášov alebo pohrebov, chodíte na sväté omše?**

			Valídne percento
Valídne Viac ako raz týždenne			44.4
Raz týždenne			27.8
Približne raz za mesiac			16.7
Odmietnutie odpovedať			11.1
Celkovo			100.0

3.3. Analýza základných výsledkov monitorovacieho empirického sociologického výskumu v prihraničných oblastiach Slovenska a Ukrajiny

V rámci projektu Poskytovanie informácií a implementácia inovačných prístupov v cezhraničnej spolupráci medzi Slovenskom a Ukrajinou boli vypracované nástroje pre monitorovací empirický sociologický výskum, cieľom ktorého je preskúmať a študovať základné zložky slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce z hľadiska verejnej mienky obyvateľstva susedných krajín Slovenska a Ukrajiny.

Vychádzajúc z prijatého v európskej spoločnosti pojmu „cezhraničná spolupráca“, ktorá je definovaná ako akékoľvek spoločná činnosť na posilnenie a prehĺbenie priateľských vzťahov územnými komunitami alebo vládou, ktoré sú v právomoci dvoch alebo viacerých zmluvných strán a na uzavretie za týmto účelom potrebných zmlúv alebo na dosiahnutie príslušných dohôd je potrebné zdôrazniť, že práve prostredníctvom sociologického sledovania tohto procesu je možné určiť základné smery a tendencie zmien vo vzťahoch pohraničných oblastí.

V dotázniku vypracovanému skupinou expertov pre sociologický výskum boli zaradené otázky (bloky otázok) v súlade s ukazovateľmi, ktoré napomôžu hodnoteniu cezhraničných procesov podľa ich základných subjektov – obyvateľov pohraničných oblastí, ktorých posledné geopolitické zmeny na východnej hranici EÚ zasiahli ako prvých.

Otázky v dotázniku sa týkajú úrovne hodnotenia súčasného funkčného stavu hranice a interakcie obyvateľstva na oboch jeho stranách, a jeho osobných hodnôt správania a motívov ľudí, ktorí žijú v pohraničných oblastiach.

V rámci projektu tiež bol vykonaný monitorovací empirický sociologický výskum na území Slovenska a Ukrajiny, určený na testovanie vypracovanej metodológie sociologického sledovania slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce a jej jednotlivých procesov.

Prieskum bol vykonaný s pomocou osobného anketovania (face to face) s respondentmi, ktorí bývajú v pohraničných oblastiach Slovenska a Ukrajiny.

Ďalej uvedieme empirické údaje zozbierané v rámci tohto výskumu za účelom ich porovnanania, v priereze pokiaľ ide o postoj k rovnakým otázkam a procesom prihraničných subjektov týchto krajín.

Kolko rokov trvalo žijete v tomto regióne?

Výskum ukázal, že medzi respondentmi v pohraničných oblastiach Slovenska a Ukrajiny prevážna väčšina obyvateľstva – 63,2% a 66,4 % celý život býva v tejto oblasti. Počet ľudí, ktorí tu žijú menej ako 5 rokov, je iba 8% a 9,9%.

O tom svedčí to, že ľudia žijúci v pohraničných oblastiach patria do kategórie stále existujúcej na vymedzenom území populácie, na ktoré pre zlepšenie situácie v oblasti ce-

zhraničnej spolupráce môžu smerovať svoju činnosť rôzne verejné a štátne subjekty.

Aký význam pre Vás, Vašu rodinu majú vzťahy obyvateľov Vášho regiónu s obyvateľmi pohraničných oblastí susednej krajiny?

Je potrebné poznamenať, že obyvateľstvo, ktoré žije blízko hraníc, hovorí o význame osobnej interakcie s obyvateľmi pohraničných oblastí susedných krajín.

Avšak je sledovaný výrazný rozdiel tohto ukazovateľa: na Slovensku – (v rôznych kategóriách) okolo 52 %, na Ukrajine (v rôznych kategóriách) do 77 %.

Máte príbuzných alebo kamarátov v susednej krajine?

Význam a nevyhnutnosť vzťahov obyvateľov sa na oboch stranách hranice medzi Slovenskom a Ukrajinou tiež potvrdzuje aj tým, že množstvo ľudí majú svojich príbuzných alebo blízkych priateľov v susedných krajinách. V oboch krajinách je nasledujúci počet: na Slovensku – 26,3 %, na Ukrajine – 36,5 %.

Je evidentné aj vzájomné prepojenie dvoch faktorov: čím viac ľudí má príbuzných a priateľov v susednej krajine, tým je pre nich dôležitejší vzťah s obyvateľmi na druhej strane hranice.

Ako často navštevujete susednú krajinu, ktorá hraničí s Vaším regiónom?

57,9 % respondentov v pohraničných oblastiach Slovenska nikdy nenavštvovali Ukrajinu.

21,1 % opýtaných to robí raz za niekoľko rokov, a iba 10,5% niekoľkokrát do roka.

Pre porovnanie:

46,3 % respondentov zo Zakarpatska nikdy nenavštvovali Slovensko.

Avšak 22,2 % opýtaných to robí raz za niekoľko rokov a až 23,0% - niekoľkokrát do roka.

Ako môžete vidieť, bilancia návštevnosti medzi prihraničnými regiónmi je zreteľne pozitívna v prospech ukrajinského územia.

Asi sa to dá veľmi jednoducho vysvetliť: pre obyvateľstvo slovenských prihraničných oblastí je otvorený a oveľa atraktívnejší Európsky hospodársky priestor, kde väčšinou aj preukazuje svoju aktivitu.

Aký bol cieľ Vašich výletov?

Pre 15% Slovákov bol cieľom výletov cestovný ruch a ekonomický cestovný ruch (nákupný). Pre ešte 10,5 % návštevu príbuzných a priateľov.

21,1 % Zakarpatcov navštívili prihraničné oblasti Slovenska za účelom cestovného ruchu, 12,4 % - návštevu príbuzných a priateľov, a 5,1 % za

účelom ekonomického cestovného ruchu.

Ako je možné vidieť, motivačné odlišnosti výletov sa oveľa viac lišia.

Pozoruhodné, že iba 9,5% Zakarpatcov chodili na Slovensko s obchodným účelom, ale zo strany Slovákov výskum takýto cieľ nezaznamenal vôbec.

Do akej miery ste spokojný/-á s príležitosťami návštevy susednej krajiny?

Úplne spokojných Slovákov je 10,3 %, čiastočne spokojných je 5,3 %.

Na ukrajinskej strane je situácia trochu lepšia. Úplne spokojných s výletom na Slovensko Zakarpatcov je 19,1 %, čiastočne spokojných – 19,8 %.

Bez ohľadu na to miera spokojnosti s možnosťami návštevy susednej krajiny je nízka.

Mali ste niekedy problémy s vycestovaním do susedného Slovenska?

21 % obyvateľov prihraničných regiónov Slovenska, ktorí chceli ísť na Zakarpatsko, s tým nemali problém. Mali 5,3 %.

33,1 % Zakarpatcov tiež nemali problém pri realizácii svojho želania navštíviť Slovensko. Mali 17 %.

21,3 % Slovákov mali problémy s colnou kontrolou, pre 14,8 % Ukrajincov bolo najväčším problémom dlhé očakávanie pri prekrčovaní hraníc.

Pozoruhodné, že iba 8,5 % Zakarpatcov mali problém so získaním víza.

Posúďte prácu colnej služby svojej krajiny.

16,7 % Slovákov hodnotia prácu svojich colníkov «uspokojivo», 11,1 «veľmi dobre» i 5,6 5 «dobre».

Takže takmer všetci slovenskí respondenti sú pozitívni vo svojom hodnotení činnosti tejto služby.

Iné je to zo strany Ukrajincov. Tu sa vyskytuje veľké percento negatívneho posúdenia fungovania colných orgánov: «neuspokojivo» - 10,3 %, «veľmi zle» - 8,8 %. Pozitívne hodnotenia poskytli len okolo 30 %.

Posúďte prácu colnej služby susednej krajiny.

«Uspokojivo» prácu colných orgánov Ukrajiny hodnotili 15, 8 % opýtaných Slovákov, «neuspokojivo» - 5,3 %.

V podstate Ukrajinci hodnotia prácu slovenských colníkov pozitívne: «dobre» - 22, 5 %, «uspokojivo» - 16, 4 %, «veľmi dobre» - 9,4 %. Negatívne hodnotenia: «neuspokojivo» - 6,1 %, «veľmi zle» - 3,9 %.

Posúďte prácu pohraničnej služby svojej krajiny.

Okolo 33 % opýtaných Slovákov hodnotia prácu svojich hraničiarov pozitív-

ne. Hodnotenie «neuspokojivo» nebolo vyjadrené.

Ukrajinci vyjadrili vysoké percento negatívneho hodnotenia fungovania prihraničných orgánov: «neuspokojivo» - 11,6 %, «veľmi zle» - 6,7 %. Pozitívne hodnotenia majú iba okolo 40 % všetkých opýtaných.

Posúďte prácu pohraničnej služby susednej krajiny.

«Uspokojivo» prácu pohraničných orgánov Ukrajiny ohodnotili 10,5 % opýtaných Slovákov, «neuspokojivo» - 5,3 %.

Ukrajinci hodnotia prácu slovenských pohraničníkov takto: «dobre» - 20,6 %, «uspokojivo» - 15,3 %, «veľmi dobre» - 13,1 %. Takéto je negatívne hodnotenie: «neuspokojivo» - 6,2 %, «veľmi zle» - 2,9 %.

Aké sú podľa Vás nedostatky fungovania pohraničnej a colnej služby Vašej krajiny?

Slovenskí respondenti si myslia, že najväčšími problémami týchto služieb sú «korupcia (úplatkárstvo) medzi pracovníkmi» - 10,5 %, «vysoká miera byrokracie» - 5,3 %, «pomalé a ľahostajné obsluhovanie» - 5,3 %.

Takéto sú názory Ukrajincov na fungovanie týchto služieb vo svojej krajine: «korupcia (úplatkárstvo) medzi pracovníkmi» - celých 22,1 %, «pomalé a ľahostajné obsluhovanie» - 12,6 % «vysoká miera byrokracie» - 7,8 %

Aké sú podľa Vás nedostatky fungovania pohraničnej a colnej služby susednej krajiny?

Názory Slovákov na ukrajinské služby: prvé miesto - «pomalé a ľahostajné obsluhovanie» - 10,5 %, potom - «korupcia (úplatkárstvo) medzi pracovníkmi» - 5,3 %, «vysoká miera byrokracie» - 5,3 %.

Názory Ukrajincov na slovenské služby: prvé miesto - «pomalé a ľahostajné obsluhovanie» - 17,9 %, nasleduje - «vysoká miera byrokracie» - 6,3 %. «korupcia (úplatkárstvo) medzi pracovníkmi» - 5,9 %.

Takto na základe posúdenia obyčajných ľudí na oboch stranách hranice hlavnými problémami fungovania colných a prihraničných orgánov nie sú problémy materiálne-technického vybavenia, o čom sa tak veľa hovorí (aj keď ich treba riešiť), ale úroveň organizácie fungovania a zodpovednosti ich personálu.

Posúďte prácu Generálneho konzulátu Slovenskej republiky v Užhorode, ktorý poskytuje obyvateľom Zakarpatskej oblasti vízové služby.

Hodnotenie Ukrajincov je celkovo pozitívne: «Dobre» - 24,6 %, «uspokojivo» -

12,6 %, «veľmi dobre» - 11,6 %. Avšak sa vyskytuje aj hodnotenie «neuspokojivo» - 4,1 %.

Ako hodnotíte svoju informovanosť o súčasných vzťahoch medzi obyvateľmi Vášho regiónu a obyvateľmi prihraničných oblastí susednej krajiny?

Na vytvorenie súdržných a prínosných vzájomných vzťahov medzi obyvateľmi prihraničných oblastí Slovenska a Ukrajiny treba obraciať pozornosť na informačnú zložku takýchto vzťahov. Pre nadviazovanie kontaktov medzi ľuďmi na rôznych stranách hranice je dôležitá miera informovanosti o vzťahoch medzi susednými krajinami a prekonanie určitej informačnej blokády. Podľa výsledkov výskumu názory respondentov každej krajiny preukazujú, že si myslia, nie sú dobre informovaní do takmer rovnakej miery: 83% Slovákov a 84% Ukrajincov.

Je to neuspokojivá miera, ktorá naznačuje nízku efektívnosť informačnej zložky slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce.

Ako hodnotíte svoju informovanosť o programoch cezhraničnej spolupráce v rámci Nástroja európskeho susedstva a partnerstva (ENPI) (2007-2013) a Nástroja európskeho susedstva ENI (2014-2020)?

S týmto ukazovateľom informovanosti obyvateľstva je situácia ešte horšia: respondenti nie sú veľmi dobre informovaní alebo vôbec nie sú informovaní takmer do rovnakej miery: 94% Slovákov, 92% Ukrajincov.

Ako hodnotíte svoju informovanosť o projektoch slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce, ktoré sa financujú z Nórskeho finančného mechanizmu a štátneho rozpočtu Slovenskej republiky?

Výsledky tohto ukazovateľa informovanosti sú analogické: respondenti nie sú dobre informovaní, alebo vôbec nie sú informovaní takmer do rovnakej miery: Slováci – 88%, Ukrajinci – 82%.

Z akých zdrojov získavate informácie o vzťahoch medzi obyvateľmi Vášho regiónu a prihraničných oblastí susednej krajiny?

Medzi základné zdroje, z ktorých obyvateľstvo prihraničných oblastí Slovenska získava informácie o Ukrajine sú predovšetkým Internet – 21,1%, národná televízia svojej krajiny – 15,8%, lokálne a štátne tlačené médiá (noviny, časopisy) – 15,8%.

Pre obyvateľov Zakarpatska hlavným zdrojom informácií je tiež Internet – 23,1 %, miestna televízia – 18,4 %, a čo je zaujímavé, osobná komunikácia s blízkym - 5,4 %.

Ukážkové a pozitívne je to, že časť ľudí ktorí vôbec nezískávajú informácie o živote susednej krajiny je v podstate nízka: na Slovensku – 10,5%, na Ukrajine – 7,6%.

Nakoľko objektívne podľa Vás je v médiách spracovaná téma vzťahov medzi obyvateľmi prihraničných oblastí susedných krajín?

Väčšina opýtaných (57% na Slovensku, 69% na Ukrajine) si myslí, že média spracúvajú tému vzťahov medzi pohraničnými regiónmi objektívne. Je to v podstate pozitívne hodnotenie.

Po rozšírení Európskej únie smerom na východ bude podľa Vás cezhraničná spolupráca zodpovedať predovšetkým záujmom?

Najväčší počet respondentov na Slovensku, ktorí vyjadrili svoj názor (21,1%) si myslí, že zodpovedá vzájomným záujmom EÚ, Ukrajiny a jej susedných krajín, najmä Slovenska.

Na Ukrajine najväčší počet respondentov (27,9%) si myslí, že predovšetkým záujmom celej Európskej Únie a Ukrajiny – 23,2%.

Znamená to, že v prihraničných regiónoch Ukrajiny je potrebné posilniť informačnú činnosť a vysvetľovanie cieľov Programu Východného partnerstva EÚ.

Aký vplyv majú historické vzťahy medzi Slovenskom a Ukrajinou na súčasnú cezhraničnú spoluprácu ich susedných regiónov?

Táto otázka je veľmi dôležitý parametr súčasného stavu a perspektív slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce, lebo komplikované historické dedičstvo môže produkovať vážne komplikácie pre medzištátne a medziregionálne vzťahy. O tom svedčia najmä problémy, ktoré sa v poslednom čase objavili vo vzťahoch medzi Poľskom a Ukrajinou.

Veľmi pozitívne je, že 62% opýtaných Slovákov a 80% opýtaných Ukrajincov si myslia, že historické vzťahy majú pozitívny vplyv na rozvoj slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce.

Toto je významný potenciál a základ úspešného rozvoja.

Ako hodnotíte mieru cezhraničnej spolupráce susedných regiónov Slovenska a Ukrajiny v hospodárskej oblasti (prihraničný obchod, investície atď)?

Medzi slovenskými respondentmi svoju pozíciu identifikovali približne asi 48 % opýtaných (priemerná – 31,6%, vysoká – 10,5 %, nízka – 5,3 %). Väčšina – 52,6% postoj nevyjadrila.

Opýtaní Ukrajinci preukazujú výrazne odlišné ukazovatele. Medzi nimi svoju pozíciu identifikovali približne 95% (priemerná – 58,9%, vysoká – 28,7 %, nízka – 6,7 %). A iba 5,8% sa ťažko vedeli rozhodnúť.

Tieto údaje zrejme odrážajú rôzne vektory hospodárskeho záujmu subjektov: slovenských pre posilnenie svojho postavenia na trhoch EÚ, ukrajinských – preniknúť na trhy (vrátane Slovenska).

V tejto súvislosti je zrejmé, že by sa Ukrajina mala postarať o poskytnutie podnikateľom takých preferencií, ktoré by ich primäli pracovať v pohraničných oblastiach Ukrajiny.

Aký máte postoj voči ľuďom, ktorí prichádzajú pracovať do Vášho mesta z Ukrajiny

Viac ako 90 percent opýtaných Slovákov v podstate to hodnotia pozitívne a iba 5,3 % úplne negatívne.

Ako môžete posúdiť mieru cezhraničnej spolupráce Vášho regiónu s regiónmi susednej krajiny v boji proti prírodným katastrofám a v oblasti ochrany životného prostredia (spoločná výstavba protipovodňových stavieb, vykonávanie programov v oblasti životného prostredia atď)?

52,9 % slovenských respondentov nemajú žiadne informácie o tejto spolupráci. 35,3 % ju hodnotia «dobre», 11, 8% - «veľmi dobre».

Obdobne odpovedali aj zakarpatskí respondenti: 21,4 – nemajú žiadne informácie, 52,6 % hodnotia «dobre», 14, 3% - «veľmi dobre».

Ako hodnotíte mieru cezhraničnej spolupráce Vášho regiónu s regiónmi susednej krajiny v boji proti kriminalite (v boji proti pašovaniu, nelegálnej migrácii, korupcii, atď)?

52, 9 % opýtaných na Slovensku nemajú na to vlastný názor, čiže nie sú informovaní. 29,4 % to hodnotia «dobre», 11, 8% - «veľmi dobre».

Ukrajinci na túto otázku odpovedali takto: 21,7 – nemajú žiadne informácie, 47,6 % hodnotia «dobre», 11, 2% - «veľmi dobre».

Podľa Vášho názoru nakoľko sú vo Vášom regióne zabezpečené práva národnostných menšín?

Slovenskí respondenti si myslia, že: «všeobecne zabezpečené» - 26, 3 %, «úplne zabezpečené» - 21,1 %; ešte 21, 1 % nevedeli odpovedať.

Ukrajinci na túto otázku odpovedajú takto: «všeobecne zabezpečené» - 51, 9 %, «úplne zabezpečené» - 24,0 %. Taktiež sú aj kritické hodnotenia: «skôr nie sú zabezpečené» - 16,5 % a dokonca aj «vôbec nie sú zabezpečené» - 3,7 %.

Stretávali ste sa Vy alebo Vaši rodinní príslušníci vo Vašej obci s prejavmi diskriminácie na základe etnického pôvodu?

52,9 % slovenských respondentov sa nestretávali s takýmito prejavmi. Avšak 41,2 % odpovedali «áno».

Ak sa v dotáznikoch pozrieme na prepojenosť, očividne je to spojené s problémami osôb romskej národnosti.

Čo sa týka ukrajinských respondentov, tak 80,9% odpovedali «nie» a 12,3 % «áno».

Je možné predpokladať, že posledné hodnotenie je do istej miery podmienené diskusiami o „rusínskej otázke“ na Zakarpatsku.

Stretávali ste sa Vy alebo Vaši rodinní príslušníci počas výletov do regiónu susednej krajiny s prejavmi diskriminácie na základe etnického pôvodu?

29,4 % z tých, kto bol na Ukrajine odpovedali «nie», 5,9 % bolo ťažko odpovedať.

Čo sa týka Ukrajincov, tak odpovedali takto: 50,3 – «nie», 4,25 – «áno».

Avšak na nasledujúce otázky o medzinárodných vzťahoch máme neočakávane znepokojujúce odpovede tak v slovenskom, ako aj ukrajinskom regióne.

Máte dostatok istoty, že nevzniknú medzinárodné konflikty?

Až 42,1 % opýtaných Slovákov odpovedajú, že «nemajú», iba 31,6 % odpovedá «ťažko povedať majú, či nemajú».

A iba 21,1 % hovoria: «majú».

Ešte zložitejšia je situácia na Zakarpatsku. Respondenti odpovedali takto: 40,9 % «nemajú», 37,2 % hovorí «ťažko povedať majú, či nemajú». A iba 18,0 % tvrdia: «majú».

Takýto rozpor v kladnom hodnotení súčasného stavu medzinárodných vzťahov v prihraničných oblastiach Slovenska a Ukrajiny a veľká neistota v osude a budúcnosti je asi možné vysvetliť iba ohrozujúcim vplyvom vonkajších faktorov. Na jednej strane to je ostrá migračná kríza v Európskej únii, na druhej – anexia Krymu Ruskom a údalosti na východe Ukrajiny.

ZÁVER

S ohľadom na vyššie analyzované výsledky monitorovacieho empirického sociologického výskumu, ktorý sa skutočnil v rámci projektu *Poskytovanie informácií a implementácia inovačných prístupov v cezhraničnej spolupráci medzi Slovenskom a Ukrajinou*, je možné urobiť závery, ktoré sa týkajú nie len súčasného stavu na hraniciach Slovenska a Ukrajiny, ale aj potrieb ďalšieho prieskumu verejnej mienky s využitím sociálnych nástrojov na rôznych stranách novej východnej hranici.

Obyvatelia prihraničných oblastí majú svoje zvláštnosti, ktorí napriek tomu, že žijú na opačných stranách hranice sú viazané niekoľkými faktormi, ktoré týchto ľudí spájajú ako priame subjekty cezhraničných procesov do jednotného celku.

Prejavuje sa to v tom, že obyvatelia pohraničných oblastí sa aktívne zapájajú do kultúrnych, historických, rodinných a ekonomických vzťahov s obyvateľmi na druhej strane hranice.

Preto, aby pochopiť, preskumať a organizovať cezhraničnú spoluprácu je tiež dôležité vziať do úvahy verejnú mienku populácie žijúcej v blízkosti hraníc. Obyčajne hodnotenie mienky určitých skupín, jej porovnávací analýza nie je možná bez zapojenia sociologického sledovania procesov cezhraničnej spolupráce na hranici medzi Slovenskom a Ukrajinou.

Sociologická časť projektu sa realizovala v extrémne krátkom čase. V tomto procese bolo potrebné súčasne riešiť rad organizačných, metodologických a metodických problémov. Preto realizátori projektu nevyklúčujú pri vykonávaní výskyt niektorých nesúládov alebo aj chýb. *Avšak autori sú si istí v dosiahnutí celkového cieľa sociologického výskumu.*

ZOZNAM POUŽITÝCH PRAMEŇOV

1. European Outline Convention on Transfrontier Co-operation Between Territorial Communities or Authorities / - Strasbourg: Division des publications et des documents, 1980.
2. Ustych S. An important unification of the Continent . Transfrontier cooperation in Europe / S. Ustych, A.Rovt // Človek a Spoločnosť. - Časopis SAV.- 2011. - Roč. 14. č.1 [Электронный ресурс]. - Режим доступа:<http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2011/1/5915/>.
3. The Text of Magna Carta [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.fordham.edu/halsall/source/magnacarta.asp>.
4. Fawcett C.B. Frontiers. A Study in Political Geography / C.B. Fawcett. – Oxford: At the Clarendon Press, 1921.
5. Глазычев В. Limes novum / В. Глазычев |// Отечественные записки. - 2002. - №6 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://magazines.russ.ru/oz/2002/6/2002_06_29-pr.html.
6. Ученые выяснили, что Китайская стена длиннее на несколько тысяч километров [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ua-reporter.com/print/52764>.
7. Черняк Е.Б. Вековые конфликты / Е.Б. Черняк. - М.: Международные отношения, 1988.
8. Пашуканис Е. Государственные границы / Е. Пашуканис // Энциклопедия государства и права. - М., 1925-1926.
9. Letters and Speeches of Oliver Cromwell with Elucidation by Thomas Carlyle – L., 1904.
10. Черняк Е.Б. Вековые конфликты / Е.Б. Черняк - М.: Международные отношения, 1988.
11. Bismarck O. Die gesammelte Werke / O.Bismarck. – Berlin, 1923-1933.-V.XI.
12. Хрестоматия по новейшей истории (документы и материалы). Т.1. - М.: Издательство социально-экономической литературы, 1960.
13. Смоленский П. Дипломатия и границы / П. Смоленский. - М.: Международные отношения, 1965.
14. Клименко Б.М. Нерушимость границ – условие международного мира/ Б.М. Клименко, Н.А. Ушаков. – М.: Наука, 1975.
15. Оппенгейм Л. Международное право. Т.1. / Л. Оппенгейм. – Л., 1948.
16. Граница: понятие и термины // Отечественные записки. - 2002. - №6 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://magazines.russ.ru/oz/2002/6/2002_06_29-pr.html.
17. Приграничные конфликты и споры // Отечественные записки. - 2002. - №6 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://magazines.russ.ru/oz/2002/6/2002_06_29-pr.html.
18. Паспортні новини // Діло. - 2009 . - 14 липня [Электронный ресурс]. - Режим

- доступу: <http://delo.ua/archive/issue/866/>.
19. Черняк Е.Б. Вековые конфликты / Е.Б. Черняк. - М.: Международные отношения, 1988.
  20. Французская буржуазная революция 1789-1794 гг. - М.- Л., 1941.
  21. Толстой Л.Н. Война и мир / Л.Н. Толстой. Собрание сочинений в двенадцати томах. - М.: Художественная литература, 1972. - Том V.
  22. Хрестоматия по новейшей истории (документы и материалы). Т.1. - М.: Издательство социально-экономической литературы, 1960.
  23. Клименко Б.М. Нерушимость границ – условие международного мира / Б.М. Клименко, Н.А. Ушаков – М.: Наука, 1975.
  24. Clausewitz. Vom Kriege. Erstes Buch: Über die Natur des Krieges / Clausewitz [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.clausewitz.com/readings/Vom Kriege1832/Book1.htm>.
  25. Халапсіс А. Війна як бізнес-проект? / А. Халапсіс // Наукове пізнання: методологія і технологія. – 2013. – Вип. 1 (30). – С.191-195.
  26. Глобальное потепление к 2050 г. может увеличить число войн в 1,5 раза [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ua-reporter.com/print/139104>.
  27. Swanston M. Významně bitvy a tažení / M. Swanston. – Brno: Computer Press, 2008. – 328 s.
  28. Хрестоматия по новейшей истории (документы и материалы). Т.1. - М.: Издательство социально-экономической литературы, 1960.
  29. Устич С.І. Соціологічні парадигми транскордонних процесів / С.І.Устич // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – 2013. – Вип. 7. – С.313 – 324.
  30. Buchanan A. States, Nations and Borders. The Etics of Making Boundaries / A. Buchanan, M. Moore. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 226 p.
  31. Anderson M. Frontiers: Territory and State Formation in the Modern World / M. Anderson. - Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 185 p.
  32. Brunet-Jailly E. Theorizing Borders: An Interdisciplinary Perspective / E. Brunet-Jailly // Geopolitics. – 2005. - № 10. - P.633 – 670.
  33. Гревес П. Проблема политического равновесия в классической античности / П. Гревес // XIII Международный конгресс исторических наук - М.,1970. - С. 28-31.
  34. Черняк Е.Б. Вековые конфликты / Е.Б. Черняк. - М.: Международные отношения, 1988.
  35. Bouwsma W. J. Venice and the Defense of Republican Liberty / W. J. Bouwsma. – Berkeley, 1968.
  36. Черняк Е.Б. Вековые конфликты / Е.Б. Черняк. - М.: Международные отношения, 1988.
  37. Holdich T. H. Political Frontiers and Boundary Making / T. H. Holdich. - London: MacMillan, 1916. – 234 p.
  38. Lyde L. W. Some Frontiers of Tomorrow: An Aspiration for Europe / L. W. Lyde. - London: A.&C. Black, 1915. – 184 p.
  39. Kolossov V. Border Studies: Changing Perspectives and Theoretical Approaches / V. Kolossov // Geopolitics. – 2005. - № 10. - P.606 – 632.
  40. Wallerstein I. The Modern World-System / I. Wallerstein. - New York: Academic Press, 1974.
  41. Hall T. D. World-system theory / T. D. Hall – The Social Science Encyclopedia. Edi-

- ted by Adam Cupper and Jessica Kuper. - London and New York: Routledge, 1999.
42. Кутуев П. Мировая система как предмет социологического анализа: новая исследовательская программа Андре Гундера Франка / П. Кутуев // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2007.- №2.
  43. Frank A.G. ReORIENT:Global Economy in the Asian Age / A.G. Frank. – Berkeley, 1998. – 372 p.
  44. Пахомов Ю.Н. Пути и перепутья современной цивилизации/ Ю.Н. Пахомов, С.Б. Крымский, Ю.В. Павленко. – К.: Международный деловой центр, 1998. - 432 с.
  45. Цивилизационная структура современного мира: в 3-х томах. Т.1. Глобальные трансформации современности / ред.: Ю. Н. Пахомов, Ю. В. Павленко. - К.: Наукова думка, 2006. - 686 с.
  46. Suša O. Globalizace v sociálních souvislostech současnosti / O. Suša. – Praha: Filozofia, 2010.
  47. Naím M. Černá kniha globalisace / M. Naím. - Praha: Vyšehrad, 2008. – 303 s.
  48. Небермудский треугольник РУС: новые формы жизни после кризиса [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/articles/4b1aa58b-78cc8/>.
  49. Anderson A. Territory and State Formation in the Modern World / A. Anderson. - Cambridge: Polity Press, 1996. - 375 p.
  50. A Globalizing World? Culture, Economics, Politics. 2nd Edition. – London: Routledge, 2004. – 781 p.
  51. Barša P. Síla a rozum. Spor realismu s idealismem v moderním politickém myšlení / P. Barša. - Praha: Filozofia, 2007.– 432 s.
  52. Баньковская С. Чужаки и границы: к понятию социальной маргинальности / С.Баньковская // Отечественные записки. - 2002. - №6 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://magazines.russ.ru/oz/2002/6/2002_06_29-pr.html.
  53. Simmel G. Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung / G. Simmel. - Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1992. – 289 s.
  54. Paasi A. Territories, Boundaries and Consciousness: The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border / A. Paasi. - New York: John Wiley, 1996. – 370 p.
  55. Kjellen R. Der Staat als Lebensform / R. Kjellen. - Leipzig, 1899. – 362 s.
  56. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. – Volume 9.2001. Amsterdam – Paris – New York – Shannon – Singapore – Tokyo.- 2001. - P.6200.
  57. Mackinder H.J. Democratic Ideals and Reality / H.J. Mackinder. - New York, 1942. - 189 p.
  58. Zeitschrift für Geopolitik in Gemeinschaft und Politik. – 1957. - № 28.
  59. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences. – 2001. -Volume 9. 259. Ibid.
  60. Toal G. Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space/ G.Toal. - Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.
  61. Kolossov V. Border Studies: Changing Perspectives and Theoretical Approaches.
  62. Geopolitiká // Velký sociologický slovník. – Praha:Vydavatelství Karolinum, 1996.
  63. Kolossov V. Border Studies: Changing Perspectives and Theoretical Approaches.
  64. Макарычев А.С. Пространственные характеристики трансграничной безопасности: концептуальные контексты.
  65. Camilleri J. Rethinking Sovereignty. – Contending Sovereignties. Redefining Politi-

- cal Community / Camilleri J. - London, 1990.
66. Макарычев А.С. Пространственные характеристики трансграничной безопасности: концептуальные контексты / А.С.Макарычев //Безопасность и международное сотрудничество в поясе новых границ России. - Москва: НОФМО, 2002. - С.15 – 91.
  67. Válka // Velký sociologický slovník.
  68. Гераклит. Фрагменты / Гераклит // Материалисты Древней Греции. - М.: Политиздат, 1955.
  69. Тит Лукреций Кар. О природе вещей / Тит Лукреций Кар [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.nsu.ru/classics/bibliotheca/lucretius.htm>.
  70. Гоббс Т. Левиафан // Т. Гоббс. Избранные произведения в двух томах. - М.: Мысль, 1991. - Т.2.
  71. Руссо Ж.-Ж. Общественный договор / Руссо Ж.-Ж. // Антология мировой философии. В 4-х томах. Т. 2. Европейская философия от эпохи Возрождения по эпоху Просвещения. - М.: Мысль, 1970.
  72. Гольбах П. А. Система природы, или о законах мира физического и мира духовного / П. А. Гольбах. // Избранные произведения в двух томах. - М., 1963. - Т.1.
  73. Уинстелли Дж. Избранные памфлеты / Дж. Уинстелли. - М.-Л., 1950.
  74. Война и армия: философско-социологический очерк. - М.: Воениздат, 1977.
  75. Гегель Г. Философия истории / Г. Гегель // Сочинения в 14 томах. - Москва, Ленинград: Государственное социально-экономическое издательство, 1935. - Т. 8.
  76. Clausewitz. Vom kriege. Erstes Buch: Über die Natur des Krieges.
  77. Steinmetz S.R. Die Sociologie des Krieges / S.R. Steinmetz. - Berlin: Stolz, 1929.
  78. Beneš E. Válka a kultura. Studie z filosofie a sociologi války / E. Beneš. - V Praze, 1922.
  79. Davie M. R. The Evolution of War. A Study of its Role in early Societies / M. R. Davie. - London – Humphrey Milford: Oxford University Press, 1929.
  80. Kondylis P. Theorie des Krieges / P. Kondylis. – Stuttgart: Klett-Cotta, 1988.
  81. Coats W. J. Armed Force as Power. The Theory of War Reconsidered / W. J. Coats. - New York: Exposition Press, 2005.
  82. Benedict R. Patterns of Culture / R. Benedict. - New York: New American Library, 1950.
  83. Платон. Законы / Платон // Полное собрание творений Платона в 15 томах. - Петербург: Academia, 1923. - Т. XIII.
  84. Гегель Г. Философия права / Гегель Г. // Сочинения в 14 томах. - Москва, Ленинград: Государственное социально-экономическое издательство, 1934. – Т. 7.
  85. Гольбах П. А. О внешней политике, о войнах, мире, договорах и т.д. / П. А. Гольбах. // Избранные произведения в двух томах. – М.: Издательство социально-экономической литературы, 1963 - Т.2.
  86. Кант И. Трактаты о вечном мире / И. Кант. - М., 1963.
  87. Удар в сердце Европы [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.unian.net/news/print.php?id=276096>.
  88. Роттердамский Е. Похвала Глупости / Е. Роттердамский. - К.: Основы, 1993.
  89. Hedges Ch. War Is a Force That Gives Us Meaning / Ch. Hedges. - New York: Anchor Books, 2003.
  90. Толстой Л.Н. Война и мир / Л.Н. Толстой // Собрание сочинений в двенадцати томах. – М.: Художественная литература, 1987. – Т. V.
  91. Военная история. - М.: Воениздат, 1971.

92. Война // *Дипломатический словарь*. - М: Политиздат, 1971. - Т.1.
93. Война и мир [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://slovari.yandex.ru/dict/voinaimir/article/yandex_new/1013.html&stpar1=1.9.
94. Jackson R.J. *NATO and Peacekeeping* / R.J. Jackson. - L.: Routledge, 2004.
95. Fawcett C.B. *Frontiers. A Study in Political Geography Oxford* / C.B. Fawcett. - London: At the Clarendon Press, 1921. - 187 p.
96. *The Europe of regions. From French-Italian-Swiss Partnership to Cooperation with Eastern Europe* / Project director Claude Haegi. - Geneve: Georg Editeur SA, 1995. - 286 p.
97. Глазычев В. *Limes novum* / В. Глазычев // *Отечественные записки*. - 2002. - №6 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://magazines.russ.ru/oz/2002/6/2002_06_29-pr.html.
98. Макарычев А.С. *Пространственные характеристики трансграничной безопасности: концептуальные контексты* / А.С.Макарычев // *Безопасность и международное сотрудничество в поясе новых границ России*. - Москва: НОФМО, 2002. - С.15 – 91.
99. *Secure Borders: The European Experience - A Roundtable with Jonathan Faull*. - New York: EWI, 2004. - 152 p.
100. *Building an area of security and freedom in the wider Europe through integrated border management: Conference Report*. - New York: EWI, 2004. - 258 p.
101. Cichocki B. *The Eastern External Border of the Enlarged European Union* / B.Cichocki. - Warsaw: Batory, 2004. - 153 s.
102. *Rozšiřování EU - zkušenosti a potencial: Podkladový materiál ke konferenci*. - Praha: Centre for democracy, 2005. - 89 s.
103. Устич С. *Сутність сучасних транскордонних процесів та їхнє категоріальне відображення* / С. Устич // *Український соціологічний журнал*. - 2013. - № 1-2. - С.28-40.
104. Устич С.І. *Кордон, війна та мир в долі сучасного світу. Тріада життя чи колапсу?* / С.І. Устич. - Ужгород: Карпати, 2010.- 342 с.
105. *Communication and European Frontiers*. - Debrecen - Oradea: Oradea University Press, 2011. - 219 p.
106. *Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours*. - Prague: ISD, 2012. - 120 p.
107. Мікула Н. *Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво* / Н.Мікула. - Львів: Арал, 2012. - 394 с.
108. *Association for Borderlands Studies* [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://absborderlands.org/>.
109. *International Journal of Migration and Border Studies* [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://www.inderscience.com/jhome.php?jcode=ijmbs>.
110. *Euroborderregions* [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://www.euborderregions.eu/>.
111. *Европейская рамочная конвенция о приграничном сотрудничестве территориальных сообществ и властей* [Електронний ресурс]. - Режим доступа:http://www.szrf.ru/doc.phtml?op=1&nb=00_00&year=2009&iss_id=179&doc_id=22...
112. *Протокол №2 к Европейской рамочной конвенции о приграничном сотрудничестве территориальных сообществ и властей, касающийся межтерриториального сотрудничества* [Електронний ресурс]. - Режим доступа:http://www.szrf.ru/doc.phtml?op=1&nb=00_00&year=2009&iss_id=179&doc_id=22...

- www.szrf.ru/doc.phtml?op=1&nb=00_00&year=2009&iss_id=179&doc_id=22...
113. Концепция приграничного сотрудничества в Российской Федерации //Собрание законодательства Российской Федерации. – 2001.- №8.- С.35-64.
  114. Спільна заява Саміту Східного партнерства у Празі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/234749.html?print>.
  115. Kolossov V. Border Studies: Changing Perspectives and Theoretical Approaches / V. Kolossov // Geopolitics. – 2005. - № 10. - P.606 – 632.
  116. Brunet-Jailly E. Theorizing Borders: An Interdisciplinary Perspective / E. Brunet-Jailly // Geopolitics. – 2005. - № 10. - P.633 – 670.
  117. The EU – Russia Borderland. New contexts for regional co-operation / Edited by Heikki Eskelinen, Ilkka Liikanen and James W. Scott. - Oxford: Routledge. - 2013. - 238 p.
  118. Trans-border economies – new challenges of regional development in democratic world / Editors: Marek Cierpal-Wolan, Jozef Olenski, Waclaw Wierzbieniec. - Jaroslaw: PWSTE. - 2013. – 195 p.
  119. Borocz J. Dual dependency and the informalization of external linkages: the case of Hungary / J. Borocz // Research in Social Movements, Conflicts and Change. - 1992. - P. 22-35.
  120. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук - Философия природы / Г.В.Ф.Гегель. Сочинения в 14 томах. – М.: Государственное издательство, 1934. - Т. 2.
  121. Берталанфи Л. Общая теория систем – обзор проблем и результатов / Л.Берталанфи // Системні дослідження: ежегодник. - 1979. - С.4-35.
  122. Макдермотт И. Искусство системного мышления: необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем / И. Макдермотт, Дж. О'Коннор [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://vocv.at.ua/_ld/0/65_AS.pdf.
  123. Садовский В. Н. Системный подход и общая теория систем: статус, основные проблемы и перспективы развития / В. Н. Садовский //Системні дослідження: ежегодник. - 1979. - С. 37-85.
  124. Бевзенко Л. Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Д. Бевзенко. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2002. – 347 с.
  125. Сугаков В. Й. Основы синергетики / В. Й.Сугаков. – К.: Обереги, 2001. – 287 с.
  126. Свідзинський А.В. Синергетична концепція культури / А.В. Свідзинський. – Луцьк: Вежа, 2008.– 696 с.
  127. Згуровський М.З. Системний аналіз: проблеми, методологія, застосування / М.З. Згуровський, Н.Д. Панкратова. – К.: Наук. думка, 2005. – 744 с.
  128. Згуровский М.З. Исследование социальных процессов на основе методологии системного анализа / М.З. Згуровский, А.В. Доброногов, Т. Померанцева. – К.: Наук. думка. – 221 с.
  129. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ: учеб. пособие / Ю. П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
  130. Теорія систем та системний аналіз: методичні вказівки до практичних занять / уклад. В.М.Охріменко, Т.Б.Воронкова. – Харків: ХНАМГ, 2012. - 24 с.
  131. International Journal of General Systems [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://www.tandfonline.com/action/journalInformation?journalCode=ggen20#.U4wrcrnWhhg>.
  132. List of systems scientists [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://en.wikipe>

- dia.org/wiki/List_of_systems_scientists.
133. Волкова В.Н. Из истории теории систем и системного анализа / В.Н. Волкова. – СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2004. – 210 с.
  134. Ворона Ю. Системология. Основания системологии / Ю. Ворона [Электронный ресурс]. - Режим доступа: – <http://exintel.org/DOC/SYS-LOG.EXE>.
  135. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво.
  136. Risk analysis [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.frontex.europa.eu/intelligence/risk-analysis>
  137. Eurobarometr [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm.
  138. Attitudes towards European Union Enlargement [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm. 139. Eurostat [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.
  140. Кордонне дослідження 2011. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ariosz.hu/>.
  141. Summary of the Hungarian-Ukrainian Case Study [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.tarki.hu/en/>.
  142. Дождуться ли белорусы смягчения визового режима с ЕС [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.facenews.ua/articles/2014/239138/>.
  143. Токар П. Нові реалії сучасних кордонів / П. Токар. – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2008. – 317 с.
  144. Перспективы развития предпринимательства и трансграничное сотрудничество: анализ взаимовлияния на примере западноукраинских областей / Н.Исакова, О.Красовская, В.Грига, Ф.Велтер, Д.Смоллбоун // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2008. - №2.- С. 151-164.
  145. Пелін О.В. Комбіновані методи дослідження соціальних проблем Карпатського євро регіону / О.В. Пелін // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2013. - Вип.59-60. - С.192-196.
  146. Стегній О.Г. Методологічні складності крос-культурних досліджень / О.Г.Стегній // Український соціум. – 2013. - №2 (45). – С. 99 – 112.
  147. Краснов В. М. К понятию общества как социальной системы / В. М. Краснов // Филос. науки.- 1977.- № 2. – С.75-89.

